

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM GELENEĞİNDE GAYB-ZAMAN İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS

Sinem DEMİR

ŞUBAT-2026
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM GELENEĞİNDE GAYB-ZAMAN İLİŞKİSİ

THE GHAYB-TIME RELATIONSHIP IN THE KALÂM TRADITION

YÜKSEK LİSANS

Sinem DEMİR

**ŞUBAT-2026
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM GELENEĞİNDE GAYB-ZAMAN İLŞKİSİ

THE GHAYB-TIME RELATIONSHIP IN THE KALÂM TRADITION

YÜKSEK LİSANS

Sinem DEMİR

Danışman: Doç. Dr. Muhammet AYDIN

**ŞUBAT-2026
GÜMÜŞHANE**

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Muhammet AYDIN danışmanlığında, **Sinem DEMİR** tarafından hazırlanan “**Kelam Geleneğinde Gayb-Zaman İlişkisi**” isimli bu çalışma, 10/02/2026 tarihinde yapılan lisansüstü tez savunma sınavı sonucunda **Oy Birliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....
Doç. Dr. Muhammet AYDIN (Başkan/Danışman)

.....
Prof. Dr. Berat SARIKAYA (Üye)

.....
Prof. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ (Üye)

Lisansüstü tez savunma sınavında başarılı bulunarak kabul edilen bu tezin ciltlenmiş hali, /..... /..... tarihli ve..... / sayılı Enstitü Yönetim Kurulu toplantısında görüşülmüş ve tez yazım kılavuzuna uygun bulunarak onaylanmıştır.

Prof. Dr. Duygu ÖZDEŞ
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum”**Kelam Geleneğinde Gayb-Zaman İlişkisi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kısıtlara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/02/2026

.....
Sinem DEMİR

TEŞEKKÜR

Araştırmamızın başlangıcından itibaren her aşamada değerli katkılarını esirgemeyerek beni cesaretlendiren ve motive eden, bilgilerinden faydalandığım ve kıymetli tecrübeleriyle bana rehberlik edip bu konuda sabırlı ve hoşgörölü davranan kıymetli danışmanım Doç. Dr. Muhammet AYDIN hocama ve bugüne kadar bana katkı sağlayan tüm hocalarıma teőekkürü borę bilirim. Öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, ilim yolunda yürümeme imkan tanıyan ve en önemlisi de hayatta bir şeyleri başaracağıma dair inancını yitirmeyen değerli kız kardeşim Selfnaz DEMİR'e ve sevgili aileme teőekkürü borę bilirim.

Sinem DEMİR
GÜMÜŞHANE-2026

ÖZET

Gaybın zaman ile olan ilişkisini ele aldığımızda, bilinmeyen geçmişte yaşanmış ve bilinmeyen gelecekte yaşanması beklenen olayların, zamanın akışı içerisinde anlam kazandığını görmekteyiz. Nitekim zaman, akışı içerisinde bilinmeyen çoğu bilgiyi açığa çıkarır veya açığa çıkarmayı bekler. İnsanın deneyimlediği sınırlı bir boyut olan ve sırasıyla yaşanan bu akış izafidir. Zamanın akışı içerisinde ortaya çıkan bilinmeyenler ise, insan için gaybdır. Gaybın, yalnızca Allah'ın bilgisi dahilinde olan “mutlak” yönü ve insanların bilgi sahibi olabileceği “izafi” yönü mevcuttur. Dolayısıyla kelam ilminin bilgi kaynakları olan akıl, duyular ve haber, gaybı anlama ve bilme noktasında bizlere yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda temel kaynağımız olan Kur'an-ı Kerim'de, zaman bakımından geçmiş, hâl ve geleceğe dair birçok gaybi bilgileri bizlere haber vermektedir.

Bu çalışmada, islam kelimindeki gayb-zaman anlayışını ve bu ikisinin birbiriyle olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda gaybın zamansal sınıflandırılarak sistematik bir şekilde ele alınmasının, literatürdeki boşluğa katkı sunması ve konunun kapsamı içerisinde yer verilen bilgilerin, çeşitli tarihsel kaynaklar ve modern bilimsel verilerle ilişkilendirilerek anlatılmasının disiplinler arası bir katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Gayb, Geçmiş, Gelecek, Kelam, Kur'an-ı Kerim

SUMMARY

When we consider the relationship between the unseen and time, we observe that events expected to occur in the unknown past gain meaning within the flow of time. Indeed, time, within its flow, reveals much of the unknown knowledge and awaits to unveil more. The flow, experienced sequentially by humans as a limited dimension, is relative. Within the passage of time, the unknowns that emerge constitute the unseen (ghayb) for humankind. The unseen (ghayb) possesses an ‘absolute’ aspect, known solely to Allah, and a ‘relative’ aspect, through which humans may attain knowledge. Therefore, the sources of knowledge in the science of kalam-reason, senses, and transmitted reports-assist us in understanding and comprehending the unseen. In this context, our primary source, the Qur’an, conveys to us numerous unseen matters concerning the past, the present, and the future in terms of time.

This study aims to examine the understanding of the unseen (ghayb) and time in Islamic theology, as well as the relationship between the two. In this context, the systematic treatment of the unseen through temporal classification is intended to contribute to the gap in the literature. Furthermore, presenting the information included within the scope of the subject by relating it to various historical sources and modern scientific data is expected to provide an interdisciplinary contribution.

Keywords: Ghayb, Past, Future, Kalâm, The Qur’an

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	2
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
2. GAYBA EPİSTEMİK VE ONTOLOJİK YAKLAŞIM	4
2.1. Kavramsal Çerçeve	4
2.1.1. Gayb	4
2.1.2. Zaman.....	6
2.1.3. Varlık	10
2.1.4. Gayb – Zaman İlişkisi	12
2.2. Bilgi Kaynakları Açısından Gayb	13
2.2.1. Duyular ve Gayb	14
2.2.2. Akıl ve Gayb	16
2.2.3. Haber ve Gayb	17
2.3. Gaybın Çeşitleri	19
2.3.1. Mutlak Gayb	20
2.3.2. İzafi Gayb.....	22
2.4. Gaybı Öğrenme Girişimleri	23
2.4.1. Astroloji ve Burçlar.....	24
2.4.2. Parapsikoloji.....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
3. GAYBIN ZAMANSAL ÇERÇEVEDE ELE ALINMASI	30
3.1. Geçmişe Dair Gayb Haberleri.....	31
3.2. Hâle Dair Gayb Haberleri	33

3.3. Geleceğe Dair Gayb Haberleri	36
3.3.1. Geçmişte Bir Gelecek Olarak Gerçekleşmiş Gayb Haberleri	37
3.3.1.1. Kur'an-ı Kerim'in Korunması	37
3.3.1.2. Bedir Zaferi	39
3.3.1.3. Mekke'nin Fethi	41
3.3.1.4. Doğu Roma İmparatorluğunun Galip Gelmesi	41
3.3.2. Yakın Gelecekte Gerçekleşmiş Fenni Keşiflerle Açığa Çıkan Gayb Haberleri ...	43
3.3.2.1. İnsanın Yaratılışı	47
3.3.2.2. Evrenin Genişlemesi	54
3.3.2.3. Dağların Hareketi ve Oluşumu.....	56
3.3.2.4. Demirdeki Sır	58
3.3.2.5. Firavunun Cesedinin Muhafaza Edilmesi	62
3.3.3. Uzak Gelecekte Gerçekleşecek Olan Gayb Haberleri	63
3.3.3.1. Kıyametin Zamanı.....	63
3.3.3.1.1. Duhân	66
3.3.3.1.2. Ye'cûc ve Me'cûc	68
3.3.3.1.3. Dâbbetü'l-Arz	73
4. SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ	88

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editor
fs.	: Fasikül
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
OMÜSBE	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Sad.	: Sadeleştiren
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
Thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri, ve devamı
Yay.	: Yayınevi, Basımevi, Yayınları
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

1. GİRİŞ

İnsanoğlu fitratı gereği her daim bilinmeyi anlama ve merak etme çabası içerisinde olmuştur. Bu merak bazen fizik âleminin görünmeyen yüzüyle, bazen de geleceği veya geçmişi bilme arzusuyla kendini göstermiştir. Duyular vasıtasıyla bilgi sahibi olamayacağımız bu mesele gayb olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla gayb: Herhangi bir varlığın ilmi dâhilinde olmayıp, akıl ile sezilemeyen aynı zamanda hislerle de erişilemeyen bir varlık alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gayb yalnızca insan için geçerli bir alandır. Allah için gayb diye bir durum söz konusu değildir. Nitekim Kur'an'da, “ *O, gaybı ve şehadeti bilendir.*”¹ buyurulmaktadır. Bu sebeple gayba dair bir arayış içinde olan insan, gaybı bilmenin yalnızca Allah'a has bir konu olduğunu ve bu konuya dair bilgilerin, peygamberlere gelen vahiy doğrultusunda yani Allah'ın takdiriyle bilinebileceğini de kabullenmelidir.

Kur'an-ı Kerim evrensellik yönüyle diğer kitaplardan ayrılmaktadır. Onun evrenselliğini gösteren husulardan biri de içerisinde gaybi haberlerin yer almasıdır. Kur'an'da gaybden bahseden ayetlere topluca baktığımızda, karşımıza iki ontolojik boyut çıkmaktadır. Bunlardan ilki varlık diğeri ise zamandır. Bizleri burada ilgilendiren çalışmamızın da ana konusunu oluşturan zaman kavramıdır.

Dolayısıyla gaybın zaman ile ilişkisini ele aldığımızda bizleri metafizik âleme yönelik bir varlık problemiyle değil, bilinmeyen geçmiş ve gelecekte yaşanacak olan hadiselerin beşeri ve kozmik varlığın tarihi yönünden anlam ifade ettiği zaman kavramıyla karşı karşıya getirecek, böylece bizleri derin geçmişin ve derin geleceğin bilgisi meselesiyle baş başa bırakacaktır.

Kur'an, zaman mefhumuna hem bir işin veya ibadetin zamanını bildirmek yahut da tarihi bir olaya atıfta bulunmak amacıyla kronolojik bağlamlarda ve kozmolojik anlamda çeşitli kelimelerle yer verir. Bu bağlamda geçmiş ümmet ve peygamberlerin getirmiş olduğu fakat sonradan unutulmuş veya kaybolmuş tevhid ve ibadetle ilgili pek çok hakikati bizlere tekrardan haber vermektedir. Bu durum zamansal olarak tarihi veya geçmişe yönelik bir mesele olsa da insan açısından bir gayb niteliğindedir. Nitekim burada gaybın zamanla olan ilişkisi net bir şekilde görülebilmektedir. Çünkü insana “gaybdan haber vermek” denildiği zaman çoğunlukla akla gelen ilk düşünce, gelecekte haber vermek olarak anlaşılmaktadır. Ancak gayb yalnızca zamansal mahiyette gelecekte haberdar olmak değil, geçmişten de haberdar olmaktır. Nitekim

¹ Haşr, 59/22.

gelecek nasıl insanın bilgisi dâhilinde değilse, geçmiş de tıpkı gelecek gibi bilgi dâhilinde olmayabilir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kur'an-ı Kerim, gayb kavramını epistemolojik açıdan sağlam bir zemine oturtuktan sonra ona inanmayı dinin bir emri olarak ifade eder. Bilhassa zaman kavramı için de önem göstermektedir. Bu iki kavramın önemi ve ilişkisi modern teolojinin temel meselelerinden birini oluşturmaktadır. Gayb ve zaman meselesi birbirinden bağımsız bir şekilde incelendiğinde çok geniş bir araştırma konusu olabilmektedir. Nitekim bu iki konu başta kelim ilmi olmak üzere pek çok islami ilimde geniş yer edinmektedir. Biz de bu çalışmamızda islam kelamındaki gayb ve zaman anlayışını ve bu ikisinin birbiriyle olan ilişkisi inceleyeceğiz.

Gayb ve zaman konuları değişen zaman ve çağa bağlı olarak her daim araştırma konusu olabilmektedir. Nitekim bu husus sadece teologlar için değil çağdaş düşünürler için de güncel bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda daha önce yapılan bu minvaldeki çalışmaları incelediğimizde, bizlerin tespit edebildiği kadarıyla genellikle gaybın bilinebilirliği veya çeşitli islam âlimlerinin konuya yönelik görüşleri üzerinde çalışılmıştır. Gaybın zaman ile olan ilişkisi üzerine birebir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla kelam alanında yapılan böyle bir çalışmanın literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır. Gayb kavramı zamansal olarak geçmiş, hâl ve gelecek zaman şeklinde literatürde ele alınmıştır. Bu sınıflandırma merkeze alınarak sistematik bir şekilde yeniden yorumlanmıştır. Ayrıca bu iki kavramın birbiriyle olan ilişkisi ele alınırken, klasik tartışmaların beraberinde modern bilimsel verilerden de yararlanılmıştır. Kelamın metafizik tartışmalarının klasik kaynaklar ve modern bilimsel verilerle ilişkilendirilmesinin, teolojik ve bilimsel düşünceye katkı sunmasının yanı sıra, kelamın güncel tartışmalara açılım sağlaması konusunda da fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada, konunun daha iyi anlaşılması adına gayb, zaman ve varlık kavramlarından bahsedilerek, gayb ve zaman kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi İslam düşüncesi çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca gaybın bilinmesi hususunda, İslam düşünce sisteminin temel disiplinlerinden biri olan kelam ilminin bilgi kaynakları, gayb kavramı ile beraber incelenmiştir. Bununla birlikte modern çağın getirdiği yeniliklerle birlikte, çeşitli bilimsel temellendirmelere dayandırılan ve gayba dair bilgi edinme

hususunda çoğunlukla kabul gören ve başvuru astroloji, burç ve parapsikoloji yöntemleri gayb kavramı açısından incelenmiştir. Ayrıca gaybın, zaman ile olan ilişkisi geçmiş, hâl ve gelecek zaman olmak üzere çeşitli zamansal boyutlarla sınıflandırılarak ele alınmıştır. Nitekim zaman kavramı kendi düzleminde de katmanlı bir alana sahiptir. Dolayısıyla geleceğe dair gayb haberleri de kendi içerisinde bölümlendirilerek izah edilmiştir. Kur'an-ı Kerim bizlere gayba dair birçok bilgi vermektedir. Hatta Kur'an'ın bütün ayetleri tamamen gayb haberleridir diyebiliriz. Bu doğrultuda geçmişe dair gayb haberleri Kur'an'da büyük yer tutmaktadır. Özellikle geçmiş ümmet ve peygamberlerle ilgili kıssalar Kur'an'ın neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Nitekim bu hususa dair de örnekler verilerek mesele izah edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızda yöntem olarak öncelikle, Kur'an-ı Kerim'de gayb ve zaman ile ilgili ayetler incelenmiştir. Ayrıca klasik tefsirlerdeki yorumlar ele alınarak modern düşünürlerin konuya dair yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Kelamcılarının görüşlerinden de yararlanılarak, gaybın insan idrakindeki sınırları ve zamanı geçmiş, hâl ve gelecek boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bununla birlikte güncel bilimsel verilerden de yararlanılmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışma sürecinde kelimelerin gayb ve zaman ile ilgili kelimelerin kitaplarında yer verdikleri görüş ve düşünceleri tezimizin ana kaynaklarından bazılarını oluşturmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili birincil kaynağımız olan Kur'an'ın tefsirlerine ve tercümelerine yer verilmiştir. Çeşitli hadislerden yararlanılmakla birlikte, kelimeler ve felsefe ile ilgili kitap ve makale türünden kaynaklara yer verilmiştir. Çağdaş kelamcılarının görüşlerinden istifade edilmenin yanı sıra konuyla ilgili ana kavramların anlamlarını tespit etmek amacıyla semantik tahliller incelenmiştir. Konumuzla ilgili olan meselelerde tıp, fizik, kimya, biyoloji, coğrafya, astronomi ve psikoloji gibi konuya dair yarar sağlayacak çeşitli disiplinlerin kaynaklarından yararlanılmıştır. Klasik İslam kaynakları ile beraber konunun daha iyi anlaşılması adına gerektiğinde uluslararası kaynaklar taranarak geniş bir araştırma alanı oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. GAYBA EPİSTEMİK VE ONTOLOJİK YAKLAŞIM

2.1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında konumuzun ana unsurlarını teşkil eden gayb ve zaman kavramlarının tanımları yapılmıştır. Devamında, meselenin daha iyi anlaşılabilmesi adına, bu iki kavramın birbiriyle olan ilişkilerine yönelik bilgi verilmiştir.

2.1.1. Gayb

Gayb kavramı, Arapça'da “gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, gözden kaybolmak, uzaklaşmak” anlamında masdar ve “hazırda olmayan bulunmayan şey, gizlenen” manasında isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.²

Istılahta ise, bir varlığın ilmi dâhilinde olmayıp aynı zamanda hislerle de erişilemeyen, akıl ile sezilemeyen ve yalnızca peygamberlerin haber vermesiyle bilinebilen şeydir. Bu tanım daha çok inanılması gereken gaybi haberleri ve peygamberlerin bizlere bildirdiği konuları içine almaktadır.³

Gayb kavramının manası üzerine fazlaca fikir ortaya atılmıştır ve bununla ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunun üzerine gayba dair tek bir tanımda birleşmek olanaksızdır. İslam âlimleri Kur'an ve hadis kaynakları doğrultusunda gayb kelimesini çeşitli şekillerde tanımlarlar. İbnü'l-Esîr gaybı “kalplerde (zihinlerde) mevcut olsun veya olmasın gözlerden gizli olan her şey”, Râgıb el-İsfahânî de “duyular çerçevesine girmeyen ve aklın zaruri olarak gerektirmediği şey”,⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise gaybı “duygu ve ilimde veya varlık âleminde hazır olmayan” şeklinde tanımlayarak, birçok şeyin varlık âleminde hazır bulunduğu halde birbirlerine gaib olduğunu söylemiştir.⁵ Konuya dair düşüncelerini şu şekilde açıklıyor: “ Gayb, başta duyuların idrak etmediği, duyu algılamasında veya akıl açıklığında olmayan, başka bir ifade ile şuurda hissedilmeyen demektir. Bizce gayb, görülemeyen demek değil, görülmeyendir. Gaib sana görülmez, seni de görmez olandır. Gayb ise görülmez fakat görür olandır.”⁶

² İlyas Çelebi, “Gayb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 13, ss. 404-409.

³ Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât fi'l-Mustalahât*, Dârü't-Tıbbâ-i Âmire, İstanbul 1287, s. 487.

⁴ Çelebi, a.g.e., ss. 404-409.

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., İstanbul 1992, Azim Dağıtım, c. 8, s. 386.

⁶ Yazır, a.g.e., I/164.

Buradan anlaşılmaktadır ki gayb alanına ait bilinmezlik durumu onun arızı bir vasfıdır. Çünkü şartlar oluştuğunda elde edilen bir bilgi olduğunda, daha sonra gaybın bilgisini de bilinir hale getirir. Örneğin, Biz şimdilik Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen muğayyebat-ı hamse'yi yani insanın gelecekte ne kazanacağını veya nerede öleceğini, kıyametin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, anne rahmindeki çocuğun durumunu bilmiyoruz.⁷ Bu durum şartlar oluşmadığı süre içerisinde bizim için gayb çerçevesindedir. Fakat çocuk doğup, yağmur yağdığı zaman mesele bilinmez olmaktan çıkıp artık bilinir hale gelecektir.

İnsanın gayb karşısındaki durumunu ve bu alanın onun varoluşundaki rolünü en sağlam şekilde ortaya koyan kaynak Kur'an-ı Kerimdir. Nitekim gayb kelimesi Kur'an'da altmış yerde geçer. Bunlardan biri “gaibe”, biri “gıybet etmek” anlamından türemiş fiil, üçü “gaibin” şeklinde olmak üzere sıfat, ikisi “gayâbe” yani “bir şeyin dibi” manasında isimdir. Dört yerde de cemi olarak “guyûb” şeklinde yer alır. Kırk sekiz ayette kırk dokuz defa gayb olarak geçer.⁸ Gayb kelimesinin yerine kullanılan veya gayb terimine yakın anlamlar taşıyan başka kelimeler de mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Sır⁹, setr¹⁰, batn¹¹, habe¹², haft¹³, ketm¹⁴, kinn¹⁵, cin¹⁶, vahy¹⁷ vb. gibi kelimelerdir.

Kur'an'da gaybın kullanım yerleri görünen alan dışındaki her şeyi ifade ettiği gibi, Allah'tan başka hiç kimsenin bilgisine vakıf olamayacağı melekût âleminin mahiyeti, ahiret halleri ve gelecekte meydana gelecek olayları da ihtiva eder.¹⁸

Gayb kelimesinin, Allah'a nispet edildiği yerlerde yalnızca Allah'ın bilebileceği mutlak gaybı ifade etmektedir. Bu kelime “âlimü'l-gayb”,¹⁹ “âlimü'l-gaybî ve's-şehâde”,²⁰ “allâmü'l-guyûb”,²¹ “âlimü gaybî's-semâvâti ve'l-arz”,²² şeklindeki terkiplerde, Allah'ın kâinatta görünen ve görünmeyen her şeyi bildiğini, “gaybü's-semâvâti ve'l-arz”,²³ tarzındaki kullanımlarda, insanların mevcut şartları açısından

⁷ Lokman, 31/34.

⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, “gayb” Md, *el-Mucemu'l Müfehres*, Kahire 1987, ss. 643-644.

⁹ Nahl, 16/19; Mümtetine, 60/1.

¹⁰ Fussilet, 41/22.

¹¹ Âl-i İmrân, 3/118; En'âm, 6/151.

¹² Neml, 27/25.

¹³ Tâhâ, 20/103.

¹⁴ Bakara, 2/33; Enbiya, 21/110.

¹⁵ Bakara, 2/235; Neml, 27/74.

¹⁶ En'âm, 6/76.

¹⁷ Nisâ, 4/163; Nahl, 16/68.

¹⁸ Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay. Ankara 1997, s. 70.

¹⁹ Sebe, 34/3.

²⁰ Mü'minûn, 23/92.

²¹ Tevbe, 9/78.

²² Hüd, 11/123.

²³ Nahl, 16/77.

bilemedikleri her şeyi, “enbâü'l-gayb”²⁴ terkininde de geçmişte yaşanmış ve ders alınması gereken tarihi olayları kapsamaktadır.

Bazı İslam âlimlerine göre sadece Allah'ın bildiği gaybi bilgiler olabileceği gibi, bazı insanlar tarafından bilinebilen ancak herkes tarafından anlaşılabilen bir takım gaybi haberler de olabilmektedir.²⁵ Dolayısıyla Gayb, epistemolojik açıdan yalnızca Allah'ın bildiği “mutlak gayb” ve O'nun bildirdikleri tarafından bilinebilen “izafi gayb” şeklinde iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Bu mesele ayrı bir başlıkta detaylı olarak ele alınacağından, bu bölümde yalnızca gaybın anlamı üzerine bilgi verilmiştir.

2.1.2. Zaman

Zaman sözlükte, “kısa veya uzun vakit, az ya da çok süren bölünebilir müddet” gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca zamana dair, farklı uzunluktaki süreler için ân (şimdiki zaman), asır, emed (belirli veya sonlu süre), dehr (kesintisiz sonsuz zaman) gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Felsefe ve kelam ilimlerinde zamanın süresini belirten “müddet”, sürekliliğini ifade eden “devam”, zamanda öncesizliği belirten “ezel” ve “kıdem” gibi terimler Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Bunun yerine zamanın sürekliliği için kullanılan “ebed” kelimesi otuz sekiz ayette yer almaktadır.²⁶

Zamanın tek ve yegâne tanımının yapılması imkânsızdır.²⁷ Zira, zamanın gerçek doğası bir bilimcedir. Referans noktası kozmolojidir. Bilim, diğer sahalarda olduğu kadar, kozmoloji konusunda da kesin ve isabetli bir şekilde konuşmamaktadır. Dolayısıyla, zamanın ne olduğu sorusu çok sorulmuş ancak tatmin edici bir cevabı olmamakla birlikte, kesin ve net bir tarifi bulunmamaktadır.

Zamanın kavramına yönelik gerçekte ne olduğu ile ilgili felsefi tartışmaların merkezinde birbirine zıt iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, zamanın doğal fiziksel dünyanın nesnel bir ögesi olduğunu savunur. Buradan kasıt zaman, ontolojik bakımdan, kavranamaz olma özelliği dışında doğanın diğer nesnelere farkıdır. Bu nesnelci görüşün en önemli temsilcisinin Newton olduğu söylenebilir. Isaac Newton'un zaman anlayışı, tüm evrende olaylardan bağımsız bir şekilde değişime uğramadan akıp giden, her yerde ve herkes için geçerli olan tek bir zaman anlayışını ifade eden “Mutlak zaman” kavramına dayanır. İkinci görüş ise zamanı, olayları birlikte görme biçimi olarak ele almaktadır. Bu duruma göre zaman, insan zihninin kendine özgü bir durumu,

²⁴ Âl-i İmrân, 3/44.

²⁵ İlyas Çelebi, *İslam İncisinde Gayb Problemi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1996, ss. 65-67.

²⁶ İlhan Kutluer, “Zaman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. 44, ss. 111-114.

²⁷ Hüseyin Atay, *Fârâbi ve İbn Sînâ'ya Göre Yaratma*, AÜİF Yay., Ankara 1974, s. 74.

her türlü deneyimin ön koşulu olarak deneyimlerden de önce gelen bir şeydir. Descartes 17. Yüzyılda bu anlayışa yönelmişse de bu anlamda, zaman kavramını tam anlamıyla ifade eden Kant olmuştur.²⁸

İslam filozofları ise zamanı, evrendeki gök cisimlerinin hareketinin ölçüsü olarak tanımlarlar. Kelamcılara göre zaman, kesin olarak bilinen yeni bir olayın, ancak tahmin edilebilen yeni bir olayla ölçülmesidir. Örneğin, “güneşin doğuşu esnasında sana gelirim” cümlesinde, “güneşin doğuşu” ifadesi bilinen, o ifadeden sonra geçen “geliş” ise varsayılan ya da hayali bir durumdur. Ne zaman ki, bu hayali durum kesin olarak bilinen şey ile ilişkilendirilirse işte o zaman tahmine dayalı kanı ortadan kalkmış olacaktır.²⁹

Kelamcılar, zaman kavramının “an”lardan oluştuğunu ileri sürer. Şöyle ki, bir mekânın ve hareketin birbirinden ayrı düşünülememesinden dolayı tıpkı mekân ve hareket gibi zamanın da sonsuz bölünebilirliği düşüncesini reddetmişlerdir. Bu nedenle zamanın “an” denilen en küçük yapıtaşına ulaşıldığında artık bölünme imkânsız bir hale gelir.³⁰ Neticede kelamcılara göre “an” sırasıyla gelen ve bölünemeyen zaman parçasıdır. Anın bölünmez kabul edilmesinin nedeni “halâ” ve “cevher” nazariyesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü dışarıda var olan hareket mekândaki bir oluştur. Bu oluşun mekândaki seyri, hareketi meydana getirir. Bu doğrultuda zaman namına var olan, bölünemez niteliğindeki andan başkası değildir. An bölünemeyince onun üzerinde meydana gelen mesafe, hareket ve dinamik olan cisim de bölünemez. Mutlak zaman ise, dönen bir ışığın dairesine benzer şekilde zihnen vardır, dışarıda mevcut değildir. Kelamcıların “hâdis” olarak benimsedikleri “an” hakkındaki bu açıklamaları atom nazariyesinin temelini oluşturmaktadır.³¹

Kur’an-ı Kerim, zaman kavramına hem bir işin veya ibadetin zamanını bildirmek yahut da tarihi bir olaya atıfta bulunmak amacıyla kronolojik bağlamlarda ve kozmolojik anlamda çeşitli kelimelerle yer verir. Mesela, Yevm (gün), sene (yıl) ve şehri (ay) gibi sınırlı zaman belirtenler içinde en fazla kullanılan kelime yevmdir.³²

Kur’an’daki zaman mefhumu, insan ve kâinat merkezlidir. Yaratılan varlık ve kâinatın her katmanı kendi yapısına göre zamansaldır.³³ Örneğin, “*And olsun ki biz, gökleri ve yeryüzünü ve ikisinin arasında ne varsa altı devirde yarattık ve bir yorgunluk*

²⁸ Nobert Elias, *Zaman Üzerine*, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İstanbul 2000, s. 16.

²⁹ El-Cürcânî, ‘Ali b. Muhammed b. ‘Ali es-Seyyid Şerif, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, Matbaa-i Vehbiyye, İstanbul 1883, ss. 77-78.

³⁰ Kutluer, a.g.e., ss. 111-114.

³¹ Yusuf Şevki Yavuz, “An”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 3, ss. 100-101.

³² Kutluer, a.g.e., ss. 111-114.

³³ Faiz Kalın, *Felsefe ve Bilim Işığında Kur’an’da Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, ss. 382-383.

gelmedi bize”³⁴, “Allah gökleri ve yeryüzünü ve ne varsa ikisinin arasında, hepsini altı devirde yaratmış olandır.”³⁵ Ayetlerde gördüğümüz gibi, kâinatın yaratılışında da insanın dünya hayatını sürdürdüğü zaman mefhumundan farklı bir zamandan söz edilmektedir. Bu bağlamda, zamanın izafiliğine yönelik üç sarîh ayet bulunmaktadır.³⁶

1. “Melekler ve ruh O’na miktarı elli bin sene olan bir günde çıkar.”³⁷

2. “ Senden, azabın çabuk gelmesini isterler. Allah va’dinden caymaz. Bununla beraber Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir.”³⁸

3. “Gökten yere kadar bütün dünya işlerini O tedbir eder. Sonra yerden kulların işleri sizin saydıklarınızdan bin sene kadar olan bir günde yine O’na yükselir.”³⁹

Birçok İslam âlimi, bu ayetlerin hakiki anlamlarının beraberinde zamanın izafiliğine de işaret ettiğini söylemişler ve Einstein’ın izafilik teorisine göre yorumlamışlardır.⁴⁰ Muhammed İkbâl’e göre, zaman hesabımızın izafiliğini gösteren bu ayetlerden başka ayetler de bulunmaktadır. O, bu konu hakkında Bergson felsefesinden hareketle, Kur’an’daki izafiliğin varlığını açıklamaya çalışmıştır.⁴¹

Henri Bergson’un zaman anlayışı, ölçülerek değil, sezgilerle kavranan ve yaşanan kesintisiz bir akıştır. Zamanın iki türü olduğunu düşünür. Birincisi, saatle ölçülebilen mekanik zamandır. İkincisi ise, süre olarak nitelendirdiği, bilinçte yaşanan kesintisiz bir yaşam akışıdır.⁴²

Dünyamızın, kendi eksenini etrafında tam bir tur dönmesi sonucunda bir gün meydana gelir. Bu dönüş yaklaşık 23 saat 56 dakika 4 saniyedir. Yani bizim dünyadaki günümüz, 86.164 saniyedir. Dünyamızın güneşin etrafında tam bir dönüş yapması ise, 365 gün, 5 saat, 48 dakika ve 46 saniyedir. Bunun toplam süresi ise, 31.556.926 saniyeye denk gelmektedir. Hac ve Secde sûrelerinde belirtildiği gibi bir ilâhi günün, bin seneye tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bir ilâhi saniye, 366.242,5 dünya saniyesi karşılığıdır. Dünyamızdaki saniye ise, 29,8 km’lik bir hareket demektir. Bu önermelerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki bir ilahi saniye, 29,8 x 366.242,5= 10.914.026,5 km’dir. Bu bağlamda, ilahi saniye en azından 11 milyon km’ye denk gelen bir hareketi ifade eder.⁴³

³⁴ Kaf, 50/38.

³⁵ Furkan, 25/59.

³⁶ Bkz. Celal Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, Marifet Yay., İstanbul 2005, s. 169.

³⁷ Meâric, 70/4.

³⁸ Hac, 22/47.

³⁹ Secde, 32/5.

⁴⁰ Kırca, a.g.e., s. 170.

⁴¹ Muhammed İkbâl, *İslâm’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, Çev. Sofi Huri, İstanbul 1964, ss. 60-66.

⁴² Ömer Ceran, İbnü’l-Arabî ve Bergson’da Zamanın Metafizik Boyutu, *Mevzu -Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025, S. 13, ss. 542-546.

⁴³ Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, ss. 171-172.

Dünya'ya en yakın gezegen olan Merkür'de, bir yıl yaklaşık 7.582.812 saniyedir. En uzak gezegen olan Neptün'de ise, 5.205.379.165 saniyeyle dünyamızdaki bir yılın yaklaşık 164.8 katına tekabül etmektedir. Neptün'ün bu zamansal farkının sebebi güneşe olan uzaklığıyla birlikte, gezegenin yörüngesindeki hareketin yavaş olmasından da kaynaklanmaktadır. Buradan anlaşılabilceği üzere, dünyamızdaki zaman anlayışı, farklı gezegenlere veya güneş sistemine uzandığı noktada anlamını yitirir. Hatta zaman kavramı, dünyamızda bile izafidir diyebiliriz.

Kanada-Toronto Üniversitesi'nde fiziko-matematik araştırma şefi olarak görev yapan Yusuf Mürüvve, Meâric Suresi'nde ifade edilen zaman akışının gayb âleminde çok farklı olması üzerine, "elli bin yıl" ifadesine dair hesaplamalar yapmıştır. Buna göre, bir ilahî günün elli bin seneye tekabül ettiği, ilâhî saniye = 545.701.325 km olmaktadır. Bu ise; ilahî âlemin hareketi, maddî âlemdeki ışığın süratının en az 37 ile 1850 katı olduğu anlamına gelmektedir.⁴⁴

Günümüzde, modern fiziğin temel teorilerinden biri olan izafiyet teorisinin söylediği şey de budur. Einstein tarafından geliştirilen bu teoride, hıza, harekete ve mekâna bağlı olan, gözlemcinin hareketine ve kütleçekim alanına göre değişebilen izafi bir zaman anlayışı mevcuttur. Bu teori, Newton'un "mutlak zaman" anlayışına karşı çıkmaktadır. Isaac Newton'a göre, zaman ve mekân ayrı olmakla birlikte, mutlak zeminlerden oluşur. Zaman kendi içerisinde olaylardan bağımsız bir şekilde akıp gider. Fiziksel olaylardan etkilenmez. Bu durum, klasik fizikte önem arz eder ancak, güçlü kütleçekimin ve yüksek hızın olduğu alanlarda yetersiz kalır. Mekân ise, tıpkı zaman gibi sabittir. Cisimlerden ve olaylardan bağımsız bir "mutlak mekan"dır.⁴⁵

Kelam âlimleri, zamanın ve hareketin gerçekte var olmayıp varlığa bağlı olduklarını iddia ederek, filozofların savunduğu "mutlak zaman" anlayışına karşıt bir yaklaşım olarak görelî zaman kavramını ortaya koyarlar. Bu bağlamda zamanın izafiliğine dair verilen ayetler doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki, bazı filozofların savunduğu mutlak zaman anlayışı, Kur'an'ın zaman anlayışına uygun değildir.

Karşılaştırma yaptığımız takdirde mutlak zaman, sürekli, olaylardan etkilenmez, bağımsız ve kozmolojik olarak başlangıcı yoktur. Bu anlayış modern fiziğin önemli bir konusunu oluştursa da, İslam düşünce sisteminin ilkeleriyle çelişmekle birlikte kabul görmez. İzafi zaman ise, gözlemciye bağlı, zaman ve hareket kavramları birbiriyle iç içe olmak kaydıyla ilişkilidir. Einstein'ın bu teorisi, İslam düşüncesiyle birebir örtüşmese

⁴⁴ Saadettin Merdin, *Tanrıya Koşan Fizik*, Timaş Yay., İstanbul 1998, s. 194.

⁴⁵ Bkz. Semra Uçar, *Newton Fiziği ve Görelilik Fiziğinde, Zaman ve Mekan Kavramlarının, Reichenbach'ın Epistemolojisi Çerçevesinde Yorumlanması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014, ss. 5-34.

de, zamanın görelî ve yaratılmış olması nedeniyle kelâm geleneğinde daha olumlu karşılanmıştır.

Zaman mefhumu çok kapsamlı ve detaylı bir konudur. Özellikle modern fizikte Sicim teorisi, Planck zaman, Kuantum mekaniği, gibi çeşitli zaman anlayışları üzerine teoriler bulunmaktadır. Biz bu bölümde konumuzun kapsamı gereği, sadece genel kabul gören veya eleştirilen zaman anlayışları üzerinden, meseleye olabildiğince anlaşılır ve genel bir şekilde yaklaşmaya çalıştık.

2.1.3. Varlık

Kelâm ilminde varlıktan maksat “mevcûd” olandır. Nitekim varlığı, tanım perspektifinden incelersek, onun soyut ve genel kavramlardan oluştuğunu görebiliriz. Bununla birlikte varlık, tam manasıyla tarif edilememektedir. Ancak mevcûd olanın tanımından yola çıkarak “sâbit ve kâin olan şey” olarak tarif edildiği de görülmektedir.⁴⁶

Kelâm âlimlerine göre varlık, kapsamı bakımından kadîm ve hâdis olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu varlık kapsamı içinde Allah, isimleri ve sıfatları kadîm kabul edilirken; cisim, cevher ve araz ise hâdis varlıklar olarak kabul edilir. Allah Teâlâ, kadîm varlık olduğundan, onun dışında kalan tüm varlıklar cisim, cevher ve arazdan oluşmuş hâdis varlıklardır. Nitekim hudûs, bir varlığın sonradan ortaya çıkması ve varlığını sürdürmek için başka bir şeye ihtiyaç duyması demektir. Sonradan yaratılan varlıklara hâdis adı verilir. Dolayısıyla hâdis oluş yani sonradan var olma, âlemin yaratılmış olduğunu ve varlığını sürdürmek için Allah’a muhtaç bulunduğunu gösterir. Bu bağlamda şehâdet ve gayb âlemi hâdis olduğu için Allah’a muhtaçtırlar. Fakat Allah Teâlâ, kadîm varlık olduğundan âleme ihtiyaç duymaz.

Nitekim gayb, akıl ve duyular yoluyla görülemeyen veya bilgi edinilemeyen bir varlık alanını ifade eder. Düşünce tarihi boyunca gayb, genellikle varlık ve bilgi meselesi olarak ele alınmıştır.⁴⁷ Kur’an-ı Kerim bize, âlemden insanların görebildiği her şeyin görünür yönlerinin ötesinde, görünmez ve bilinmeyen bir metafizik boyutun da var olduğunu bildirmektedir.⁴⁸ Gözle görülebilen ve görülemeyen her şey Allah’ın yaratmasıyla vardır.⁴⁹ Kur’an’a göre Allah Teâlâ, âlemlerle ve bilhassa insanla daima ilgilenmektedir.⁵⁰ İnsan, varlık sahasına çıkma noktasında kendi katkısı veya rolü

⁴⁶ Faruk Gün, *Kelâm İlminde Gayb Âlemi*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2020, s. 15.

⁴⁷ Ersan Özten, Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Gayb Anlayışının Kelâm Açısından Değerlendirilmesi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan, 2013, S. 3, s. 132.

⁴⁸ Bakara, 2/74; Hac, 22/18.

⁴⁹ Bakara, 2/21; Nahl, 16/70.

⁵⁰ Rahman, 55/29.

olmayan, çevresini kuşatan bir ortamda yaşamaya mecbur olan bir varlıktır. Bu açıdan bakıldığında insan, varlıksal vasfıyla bağımsız değildir. Dolayısıyla insanı var eden bir kaynak mevcuttur; insanın göremediği, ancak düşünce yoluyla algılayıp anlayabileceği bir kaynak. Bu kaynak ise Allah'tan başkası değildir.⁵¹

Kelamcılara göre, evrendeki her şeyin, zaman da dâhil olmak üzere, bir başlangıcı ve dolayısıyla bir sonu vardır. Buna duyularımızla, gözlemlerimizle şahit olmaktadır. Nitekim kelamın zaman anlayışı, temelde Aristoteles'in hareket merkezli ilişkisel zaman teorisine dayanmaktadır.⁵² Ancak kelam, Aristo'nun zaman teorisini olduğu gibi doğrudan kabul etmemiş, bunun yerine itikadi prensipler doğrultusunda ve atomcu bir anlayış çerçevesinde yeniden yapılandırmıştır. Atomcu âlem anlayışını benimseyen kelamcılar, Aristo'nun sonsuz zaman kavramını da atomik bir yapı içinde değerlendirmişlerdir. Onlar zamanın bir araz olduğunu ve her araz gibi zamanında sürekliliğinin olmadığını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla zamanın ezeliğinden bahsedilemeyeceği gibi, onun ezeliğini reddeden ve zamanın daha sonra yaratıldığını ileri süren bir zaman anlayışı ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, zamanı ezeli olarak gören Aristocu düşünce çizgisi terk edilmiş ve Aristo'nun zamanı hareketle ilişkilendirilen tanımı itikadi ilkelerle uyumlu hale getirilmiştir. Meydana gelen hareket merkezli zaman anlayışının sonucunda ise hareket, değişim ve nitelendirilmekten münezze olan Allah Teâlâ'nın zamandan da münezze olduğu savunulmuştur.⁵³

İmam Gazzâlî'ye göre, bir zaman dilimi ne kadar uzun olursa olsun, asla ezeli olarak adlandırılmaz. Zira, ezeli olan ise zamana tâbi değildir. Ayrıca zamanın başlangıcı olduğunu ve yaratıldığını ileri sürer. İlk İslam filozoflarından Kindi ise, zamanın, cismin yüklemi olan mekân ve hareket gibi, izafi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte zaman, mekân ve hareket beraber bulunurlar. Biri diğerinden önce değildir. Yani hareket, zaman ve madde ezeli değildir. Asıl gerçekliğin başlangıcında ezeli olan tek bir zât vardır, O da Allah Teâlâ'dır.⁵⁴

Sonuç olarak, âlemleri meydana getiren cisim, cevher ve arazların hepsi sonradan yaratılan hâdis varlıklardır. Cevherin meydana gelişi, cisimlerin birleşmesi ve arazların ortaya çıkıp yok olması, kadîm bir yaratıcıya işaret etmektedir. Kadîm bir varlık olan Allah, görünen veya görünmeyen varlıkları sonradan yaratmıştır. Yani Allah Teâlâ'dan

⁵¹ Özten, a.g.e., s. 133.

⁵² Aristoteles, *Fizik*, Çev. Saffet Babür, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2019, s. 191.

⁵³ Ebu'l-Vefâ et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Thk. Ali Kemal, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2014, s. 55; Ahmet Gençdoğan, Kelamda İlahi Varlık-Zaman İlişkisi, *Burdur İlahiyat Dergisi*, Aralık 2024, S. 9, s. 94.

⁵⁴ Cevher Şulul, İslâm Düşüncesinde Zaman Tasavvuru, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2002, S. 3, s. 87.

başka tüm varlıklar daha önce mevcûd değil iken, sonradan yaratılan varlıklardır. Dolayısıyla, zamanda dâhil olmak üzere âlemde bulunan bütün varlıkların bir başlangıcı ve sonu vardır.⁵⁵

2.1.4. Gayb – Zaman İlişkisi

Kur'an-ı Kerim'de zamansal bakımdan geçmiş, hâl ve gelecek zaman olmak üzere üç farklı kategoride bulunabilen birçok gaybi bilgilere yer verilmektedir. Geçmişe dair gayb haberleri, geçmiş ümmet ve peygamberlerin kıssaları veya geçmişte yaşanmış olay ve olguların yer alması bu kategoride değerlendirilmektedir. Kur'an'da geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmının bildirilerek⁵⁶, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler bulunduğu⁵⁷ ifade edilmektedir. Örneğin Şuarâ sûresinde Hz. Lût'un, kavmine peygamber olarak gönderilmesinden ve onların ahlaki sapkınlık içinde olduklarından bahsedilmektedir. Nitekim Hz. Lût, kavmine Allah'tan sakınmalarını öğütler ancak onlar yine de haddi aşanlardan olmuşlardır. Böylece Hz. Lût, Rabbine sığınır; Allah onu ve iman edenleri kurtarır. Kavmi ise helak edilir. Elbet bunda büyük bir ibret vardır.⁵⁸ Dolayısıyla Kur'an'daki her bir kıssa, insanoğlunun muhtelif durum ve ortamlarda nasıl davranması gerektiğinin en güzel örneğini sunan, uyulması gereken ilahi kanunları ortaya koyan ve tarihten ders çıkarmayı öğreten altın bir levha gibidir.⁵⁹ Nitekim Kur'an'daki kıssalarda, Allah'ın birliğinden, uyarıdan, müjdelemeden, yalandan, kâfirlerin durumundan, itaatsizlikten, şükür ve diğer şeylerden bahsedilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'daki kıssaların asıl amacı dindir. Başka bir deyişle, tarihi olayları anlatmak değil, Kur'an'ın indirilme amacını gerçekleştirmektir. Bu amaçlar arasında dinin Allah'tan geldiğini, insanları düşündürme ve ibret almalarını sağlamak, sevgi, saygı ve hayır gibi hisleri uyandırmak vardır.

Ayrıca Kur'an'daki kıssalar, niteliklerine göre de üç kategoriye ayrılmaktadırlar: tarihsel kıssalar, Kur'an'ın vahyedildiği dönemde meydana gelen kıssalar ve gayb ile ilgili kıssalardır. Tarihsel kıssaların içerisinde, geçmiş peygamber ve ümmetler yer alırken, peygamber olmayan kimseler de bu kıssalara dâhildir. Kur'an'ın vahyedildiği dönemde meydana gelen kıssalar da ise, bilhassa Medine döneminde yaşamış Müslüman toplumun, yaşadığı hadiseler yer alır. Gayba yönelik kıssalar da ise, özellikle

⁵⁵ Gün, a.g.e., s. 55.

⁵⁶ Tâhâ, 20/99.

⁵⁷ Yusuf, 12/111.

⁵⁸ Bkz. Şuarâ, 26/160-174.

⁵⁹ Necati Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, s. 21.

gelecekte yaşanacak olaylar ele alınmaktadır.⁶⁰ Bu bağlamda Kur'an'da, Hz. Meryem, Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hz. Yusuf gibi Kur'an'ın yaklaşık yarısını oluşturan pek çok kıssalar anlatılmaktadır ki biz bunlardan sadece bazılarına yer vermiş bulunmaktayız.

Kur'an'da hâle (şimdiki zaman) yönelik haberleri iki bölümde ele alabiliriz. Birincisi, Allah, Melekler, cennet, cehennem, kıyamet, hesap ve mizan gibi konulara dair haberlerdir. Bu hususlar insanı itikadi anlamda ilgilendiren meseleler olduğundan, bu tür haberler literatürde zaman kavramı içerisinde ele alınmazlar. Bununla birlikte hitaba muhatap olanlar açısından bu konular hâl çerçevesinde ele alınmaktadır. İkincisi ise, Hz. Peygamber zamanında hâlihazırda gerçekleşen bir takım olaylardır. Nüzul döneminde yaşayan münafık, Yahudi ve müşriklerin tutumlarının vahiyle açığa çıkarılıp haber verilmesi hâle dair gayb kategorisinde değerlendirilmektedir.

Allah Teâlâ, gaybın bilgisinin yalnızca kendisine ait olduğunu bildirmekle beraber, yalnızca peygamber olarak seçtiği belirli kullarına vahiy aracılığıyla gaybı bildirdiğini bizlere haber vermektedir.⁶¹ Nitekim Peygamberler, Peygamberlik özelliklerinin yanı sıra insani yönleri de sahiptirler. Bizim gibi yerler, içerler, uyurlar, yas tutarlar ve sevinirler; tüm insani duyguları yaşarlar. Bu nedenle peygamberler, gaybı bilenler değil, gayb hakkında haber alanlardır. Dolayısıyla gayba dair tüm bilgiler Allah'ın izni ile bildirilir ve bu bilgilendirme vahiy vasıtasıyla gerçekleştirilir.

İnsan fitratı gereği geleceği bilme merakı içerisinde olmuştur. Dolayısıyla “gaybdan haber vermek” denildiğinde akılda oluşan ilk izlenim “gelecekte haberdar olmak” şeklindeki düşüncedir diyebiliriz. Bedir zaferi, Müslümanların Mekke'yi fethedeceği, Doğu Roma (Bizans) imparatorluğunun galip geleceği, Kur'an-ı Kerim'in eşsizliği gibi haberler geleceğe dair gaybi bilgilerin birkaç tanesidir. Bunun yanı sıra, kâinat, varlık ve kıyamet konularına dair zamansal bağlamında gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi öngörülen, çeşitli gaybi haberler de bulunmaktadır. Bu haberlere gayb konusunun zamansal çerçevede ele alınacağı ayrı bir başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2. Bilgi Kaynakları Açısından Gayb

Bilgi kaynakları zemininde her ilmin kendisine uygun bir yöntemi takip ettiği görülmektedir. Düşünce tarihinde bu doğrultuda ileri sürülen tartışmaları üç grupta

⁶⁰ Fadime Kavak, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008, s. 259.

⁶¹ Cin, 72/26-28; Âl-i İmrân, 3/179; Bkz. Muhammet Aydın, “Hz. Peygamber ve Gayb”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, c. 7, S. 13, ss. 220-226.

toplayabiliriz. Bilginin kaynağının düşünce ve akıl yürütme olduğunu öne süren rasyonalistler, insanda bir yeti olan sezgiyi kaynak kabul eden sezgiciler ve gözlem veya deneyi esas alan ampiristlerdir. Felsefeciler ise, bilginin vasıtalarının akıl ve duyular olduğunu ileri sürerken kelamcılar doğru haberin de bir bilgi kaynağı olduğunu kabul ederler.⁶² Dolayısıyla, Kelam ilmine göre bilginin üç çeşit kaynağı mevcuttur bunlar: duyular, akıl ve doğru haberdir.

Mâtürîdî'ye göre, bilgiyi elde ederken her kaynak farklı bilgiler sağlamaktadır ve bu kaynakların hiçbirinden vazgeçmek mümkün değildir. Şöyle ki, kaynaklardan birinin sağladığı bilgiyi diğer kaynak veremez. Bu nedenle hiçbir kaynak tek başına diğerinin yerini alamaz veya rolünü üstlenemez. Kaynaklardan her biri kendi alanında geçerli ve önemlidir. Örneğin, duyular fiziki dünya ile ilgili bilginin kaynağıdır. Geçmişe dair bilgilerimizin kaynağı haberlerdir. Duyulara konu olmayan ancak gaib âleme yönelik konularda fikir sahibi olmak için istidlale ve peygamberin haberine ihtiyaç vardır.⁶³ Yani duyuların edindiği bilgiyi akıl, aklın edindiğini de duyular elde edemez, haberin bize verdiği bilgileri ise akıl veya duyular tek başına temin edemez. Bu bağlamda bilginin sağlanabilmesi için bu üç vasıtaya da ihtiyaç vardır.

2.2.1. Duyular ve Gayb

Kelam âlimleri tarafından duyu organları, hem haberin hem de akılla değerlendirilecek bilgilerin alınacağı tek vasıta olması nedeniyle, bilgi kaynakları sıralamasında başa yerleştirilmiştir. Beş duyu organıyla elde edilen bu bilgiler gözlem ve tecrübeye dayalı bilgilerdir. Duyular; görme, koklama, işitme, tat alma ve dokunmak olmak kaydıyla beş çeşitten oluşmaktadır. Kulak işitmeyi, burun koklamayı, dil tatmayı, deri dokunmayı ve göz de görmeyi gerçekleştirir. Organların doğru bilgi vermeleri adına görevlerini sağlıklı ve kusursuz bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Nitekim gözleri görmeyen bir insanın görmeye dayalı yapacağı şahitlik kabul edilemez.⁶⁴

İmam Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın insanoğluna duyu organlarını vermesindeki hikmetin, eşyanın bilgisinin sabit olduğunu, insanın doğuştan bilgi taşımadığını ve bilginin duyularla elde edilebileceğinin gerekliliğini ifade etmek için olduğunu düşünür.⁶⁵ “*Andolsun biz cinler ve insanlardan kalpleri olup da bunlarla anlamayan,*

⁶² Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, 12. Baskı, Adres yay, Ankara 2009, s. 62.

⁶³ Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, MÜİF Yay., İstanbul 2012, s. 74.

⁶⁴ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmî Kelâm*, c. 1, ss. 218-224.

⁶⁵ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, ed. Bekir Topaloğlu ve İbrahim Halil Kaçar, Mizan Yay., İstanbul 2008, VII:162.

gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını Cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da aşağıdırlar."⁶⁶ Ayetin yorumunda ise, insanın duyularla algıladıklarını önemsemeyip, ders çıkarmadan yalnızca tabiata bakıp geçmenin uygun bir durum olmadığını ve bu nitelikteki bir insanın, duyuları olan fakat sesleri duyup da idrak etmeyen, gözleri gördüğü halde yalnızca eşyanın zahirine bakıp gerçeği anlamayan hayvanlar gibi olduğunu, zira hayvanların duyularıyla algıladıklarına dair tefekkür etme gibi bir durumları olmadığını belirtir. Duyularıyla hiçbir şey anlayamayan bir kişinin hayvandan daha aşağı olduğunun sebebini ise, hayvanlar yolunu şaşırdığında ve onlara yol gösterildiğinde doğru yola gitmemekte ısrar etmediklerini ancak insanın duyularıyla kavrama yeteneği olmasına rağmen hidayete girmeme konusunda ısrar ettiğini ifade eder. O, insanın duyularına aykırı davranması nedeniyle Allah tarafından cezalandırılacağını düşünür.⁶⁷

Mâtürîdî'nin duyu bilgisine önem vermesinin sebebi, onu gaib alana yönelik bilgi olan istidlali bilginin temeli olarak görmesinden kaynaklıdır. Tabiat konusunda bilgi elde ederken öncelikli başvurduğu kaynak duyulardır. Ancak duyuların bilgisini yalnızca hissetmekle kalmaz onları akli bir değerlendirmeye de tabi tutmaktadır.⁶⁸

İslam düşünce tarihine baktığımızda duyuların kesin bilgi veremeyeceğini düşünen âlimler de vardır. Örneğin Gazzâlî, gökteki yıldızların bir dinar büyüklüğünde görüldüğünü ancak onların aslında dünyamıza nazaran daha büyük olduklarını ifade ederek duyuların yanılabileceği ve bilgisinin şüpheli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹

Duyularımızla elde ettiğimiz bilgide üç önemli aşamadan bahsedebiliriz. Öncelikli olanı eşyanın salt duyumsanması, ardından idrak edilen eşyanın zihinde anlamlandırılmasıdır. Son olarak aklın salt duyumsanması ve anlamlandırmasına yönelik verdiği hükümdür. Bu noktada aklın yanılacağı kısım son aşamadır. Nitekim ilk iki aşamada varlığın hem kendisi hem de bilgisi nötrdür. Ancak ona atfedilen bilgi değerinde sorunlar çıkmaktadır.⁷⁰ Örneğin bir bardağın içine kaşığı koyduğumuzda ve dışarıdan baktığımızda, kaşığın gözümüze kırık gibi görünmesinin sebebi gerçekten kırık olması değildir. Böyle bir görüntünün kaynağı ışığın atmosfer ve suda kırılma açılarının farklı olmasındandır. Aynı varlığın iki farklı ortamda bulunmasından kaynaklı gözdeki görüntü kaymasını değerlendiren akıldır. Gözümüze görünen bu farklılığın

⁶⁶ A'raf, 7/179.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI: 120.

⁶⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandi, *Kitâbu't-Tevhîd*, ed. Fethullah Huleyf, İSAM Yay., İstanbul 2002, s. 86; Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandi, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, Çev. Bekir Topaloğlu, İSAM yay. İstanbul 2013, s. 382.

⁶⁹ Gazzâlî, *el-Munkız mine'd-Dalâl*, ed. Saîd Ramazan el-Bûtî, Dârü'l-Feth Yay., Amman, t.y., ss. 23-24.

⁷⁰ E.B. Condillac, *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine*, Çev. Miraç Katicioğlu, İstanbul 1992, s. 27.

yanılısma veya gerçek olduğuna da arka planda akıl karar vermektedir denilebilir. Yani varlık ve varlığın bilgisi gerçektir.⁷¹ Her ne kadar duyu algılarımızda bazı zaman ve durumlarda yanılmalar olsada başka duyular veya akıl tarafından bu durum düzeltelebilmektedir.

2.2.2. Akıl ve Gayb

Bir bilgi kaynağı olarak akıl insanın mümkün olanları tasnif edip mantikî sonuçlar çıkarmasına ve kıyas yapmasına yön veren önemli bir güçtür. Nitekim Allah Teâlâ, Akıl, neyin faydalı veya neyin zararlı olduğunu belirlemede, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etme hususunda kullanılması gereken bir araç olarak yaratmıştır.⁷² Bu bağlamda akıl, âlemin bir parçasıdır ve idrak gücü sınırlıdır, dolayısıyla her şeyi bilemez.⁷³

Mâtürîdî aklın teknik boyutuyla daha çok ilgilendiği için akıl, varlıklara veya onlara dair bilgileri sınıflandırarak sonuçlar çıkararak ve insana kıyas yapma gücünü veren zihni bir alet olarak görmektedir. Bu doğrultuda, aklın analiz ve sentez yapma gibi bir yeteneği olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁴ Duyu ve haber ile ilgili bilgi edinirken istidlale başvurmanın zaruri bir ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.⁷⁵ Ona göre akıl, dış dünyanın özellik ve hikmetlerinin anlaşılmasında önemli bir kaynaktır. Fakat dış dünyayı kavrayabilmesinden önce aklın, eşyayla bağlantı içinde olması gerekmektedir. Bu ilişkide duyular yoluyla sağlanmaktadır. Bunun sonucunda dış dünyayı kavramakla birlikte ondan hareketle gaybi değerleri de idrak edip onlar hakkında bir yargıya ulaşmaktadır. Dolayısıyla akıl, dış dünyayı duyu verileri aracılığıyla kavrayabilir; gaybi kavrayışı ise sınırlıdır ve vahyin desteğine ihtiyaç duyar. Mâtürîdî, beş duyunun akıl için bir kavrama yöntemi olarak yaratıldığını düşünmektedir. Şöyle ki duyuların konusu olan duyular şeyler aslında, üzerinde düşünmek yoluyla gayba ulaşılmasını gerçekleştiren birer delil olarak var edilmişlerdir. Bu durumda aklın bilgi alanı, duyuların sınırını da aşan bir alandır.⁷⁶

Mâtürîdî, istidlali bilginin duyular ötesi alan için zorunlu bir bilgi olmadığını ve zorunlu bilgi kabul edilmesi durumunda cebrin söz konusu olacağını belirtmektedir.⁷⁷ İnsanın özgürlüğüne önem vermesinden ötürü inanç alanını kapsayan gayba yönelik istidlali bilginin de zorunlu değil zannî olduğunu düşünür. Bu bakış açısı onun kendi

⁷¹ Kamuran Birand, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, y.y., Ankara 1964, s. 30.

⁷² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 172.

⁷³ Sönmez Kutlu, Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2009, c. 2, S. 1, s. 11.

⁷⁴ Harun Çağlayan, Bilgi Kaynağı Olarak Akıl, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2011, c. 9, S. 1, ss. 233-262.

⁷⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, ss. 46-49.

⁷⁶ Çağlayan, a.g.e., ss. 233-262.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 288.

sisteminde tutarlı olduğunu göstermektedir. Mâtürîdî, Gayba dair istidlali bilginin zorunlu olması durumunda inanç esaslarına imanın sıhhatinin de olmayacağını söylemektedir. Gayb ve istidlal arasında önemli ilişkinin olduğuna da işaret eder.⁷⁸

Kelamcılara göre akıl, gayb âleminin varlığını idrak edebilir. Ancak filozofların yaptığı gibi onu metafizik bir alan şeklinde tasvir ederek rasyonel bir alan olarak değerlendirmez. Akıl, gayb âlemine dair bilemediği konuları haber yoluyla öğrenir. Çünkü bu alan duyu ötesidir ve aklın sahası olmadığı için yalnızca bu alanı makul kabul etmektedir. Mâtürîdî'ye göre gayb âlemi istidlâlle kavranabilir ancak mahiyeti gerek nazar gerek istidlalle değil de haberle bilinir.⁷⁹

Nitekim Aklın, varlık alanı duyular âleminin ötesinde kalan gayb âlemi hakkında vahiy olmadan gerçek bilgiye ulaşması ve ilahi maksadı anlaması mümkün değildir. Gayb âlemine yönelik gerçek bilgiler yalnızca vahye dayanan bilgilerdir. Akıl ise bu bilgileri idrak ve kabul etmede iyi bir kaynaktır diyebiliriz.⁸⁰

2.2.3. Haber ve Gayb

Haber, birçok konuda bilgi edinme araçlarından biridir. Bir bilgi kaynağı olarak kabul edilen haber, kelam ilminde mütevâtir ve âhâd haber olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Kelamcılar, mütevâtir haber olarak yalnızca vahiy esas alırlar ve onu itikadi, ameli ve ibadi alanda kesin delil olarak benimserler. Âhâd haberi ise, itikadi konularda delil olarak kabul etmezler fakat ibadi ve ameli konularda delil kabul ederler.

İmam Mâtürîdî, haberin kelam ilminde gerekli bir kaynak olduğunu düşünür ve haberi reddedenin durumunu, duyular yoluyla elde edilen bilgiyi görmezden gelen kişinin durumu ile aynı görür.⁸¹ Nitekim kelam âlimleri haberin yanlış olma ihtimaline yönelik, habere doğru olma sıfatını da eklemişlerdir. Kelamcılara göre bilgi ifade edecek haberin, haber-i sadık⁸² olması gerekir.

İmam Mâtürîdî'ye göre haber, “haberi mütevâtir” ve “haberi resûl” olmak üzere ikiye ayrılır. “Mütevâtir haber”, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği haberdir. Kelamcılara göre mütevâtir haber, sağlam duyu organlarıyla elde edilen bilgi kadar zorunlu ve kesin olan bir bilgidir. Fakat mütevâtir haberin de zorunlu bir bilgi ifade edebilmesi için üç şarta bağlıdır: Birincisi, haber verilen şey duyuların algı alanına giren konulardan olmalıdır. İkincisi, haber verilen

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII:101-102.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VII: 31.

⁸⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul 2006, c. 1, s. 71.

⁸¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 70.

⁸² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 8.

husus aklen imkânsız olmamakla birlikte caiz olmalıdır. Üçüncüsü, haberi verenlerin yalan üzere birleşmeleri mümkün olmamakla birlikte tevâtür sayısı her dönemde kesintisiz olmak kaydıyla devam edebilmelidir.⁸³

Nitekim Allah'ın, vahyini iletme üzere seçtiği peygamberin aktardığı bilgiye ise "haberi resûl" denilmektedir. Mâtürîdî'ye göre, peygamberlerin getirmiş oldukları haberler, ayet ve mucizelerle desteklenmiş ve doğruluğu en açık bir şekilde ortaya konulmuş haberlerdir. Bu sebeple verilen haberin kabulünün de zorunlu olduğunu düşünmektedir.⁸⁴

Bu bağlamda, Allah Teâlâ tarafından melek vasıtası ile Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân-ı Kerim haberdır. Kur'ân, vahyin korunduğunu her seferinde ifade etmiştir. Dolayısıyla Cebrâil aracılığıyla indirilen vahiy, Hz. Peygamber gibi güvenilir bir elçi tarafından bizlere tebliğ edilmektedir. Kıyamete kadar insanlara bir daha vahiy gönderilmemekle birlikte ilahi mesaj olan Kur'an, kıyamete kadar insanlar için hidayet kaynağı olacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, bugün bizlere mütevâtir haber şeklinde gelmiştir. Bu sebeple Kur'ân, muhtevası kadar intikali yönünden de şüpheye yer vermeyecek düzeyde güvenilir bir kaynaktır.⁸⁵

Peygamberler, gaybı bilen insanlar değil, Allah'ın takdiri ile gaybdan haber alan insanlardır. Dolayısıyla onların gayb hakkında haber vermeleri Allah'ın bildirmesiyledir.⁸⁶ Gaybi bilgiye yönelik vahyin haber verdiği kadarının dışında herhangi bir bilgiye vakıf değillerdir. Yani gayba dair bilgi vahyin vasıtasıyla haber verilmektedir.⁸⁷

Vahyin muhatabı akıldır. Bu doğrultuda, vahyin akıl ile sıkı bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Akıl duyular ve tecrübe dâhilinde yaşanan olayları bilir. Ancak gayb âlemine yönelik hükümlerde de yanılabilir. Bu sebeple vahye ihtiyaç duymaktadır.⁸⁸ Mâtürîdî'ye göre, akılla idrak edilebilen duyular âleminin yanı sıra, duyuların ötesinde var olan ve akılla idrak edilemeyen bir âlem de bulunmaktadır. Bu âlem ile iletişim de yalnızca haber yoluyla gerçekleşmektedir. Akıl bütün insanlığa verilen bir hidayet kaynağı olmakla birlikte gelen vahyi anlama ve yorumlama konusu da aklın görevleri arasında yer almaktadır.⁸⁹

⁸³ Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. İbrâhim el-Acüz, Beyrut 1985, c. 2, s. 35.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, ss. 71-73.

⁸⁵ İlyas Çelebi, *Kitaplara İman*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015, ss. 56-74.

⁸⁶ Şadi Eren, *Gayb Bilgisi*, Işık Yay., İzmir 1995, s. 73; Bkz: Bakara, 2/255.

⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/44; Hûd, 11/49.

⁸⁸ İzmirli İsmail Hakkı, *Mufasssalu'l-Kelam ve'l-Hikme*, İstanbul 1336, I/28-29.

⁸⁹ Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar IV*, Atay Yay., Ankara 1995, s. 42.

Gayb âlemi aklen mümkün olmakla birlikte bu âleme dair gerçek bilgileri yalnızca vahye dayanan nakli bilgilerle öğrenebiliriz. Aklın bu durumdaki konumu ise inanma ve kabul etme konusunda yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda gayb meselesi inananlar açısından akıl ve duyu organları konusundan daha çok habere dayanan bir iman meselesi olmuştur. Bu sebeple iman konularının gayb meselesi olmaktan çıkıp spekülâtif beşeri bilgilerin meselesi olmaları mümkün değildir. Fakat vahyin aklın zorunlu veya imkânsız gördüğü bağlamın dışında kalması da mümkün değildir.⁹⁰

Kelam âlimleri, bilgi konusuna önem vermeleri nedeni ile bilgiyi tanımlamış, kaynaklarının neler olduğu hususunda çoğunlukla görüş birliğine varmış ve konuya dair kitaplarında yer verip üzerinde durmuşlardır. Sûfilerin, gaybı bilme aracı olarak kabul gördükleri ilhamın verilerine, Şia'nın masum imamdan aldıklarını iddia ettikleri bilgiye ve felsefecilerin yalnızca akli delil olarak kabul etmelerine karşı, kesin bilginin sadece duyu, akıl ve haberle bilinebileceğini kabul etmektedirler. Kelamcıların haricinde dile getirdiğimiz bu ekoller gaybın kelamcıların ileri sürdüğü yöntemden başka şekillerde de elde edilebileceğini kabul ederler. Kelam âlimlerinin, gaybı bilme meselesine yönelik savunmaları daha çok epistemolojiktir. Bu sebeple, sûfilere karşı ilhamın, bilgi kaynağı olamayacağı konusunu en güçlü argümanlarla savunmuşlardır. Sûfiler, ilham yoluyla gayba dair bilgi edindiklerini ifade ederken, kelamcılar peygamber dışında ilham yoluyla gayba dair elde edilen bilginin delil olamayacağını yani bu şekilde gaybın bilinmeyeceğini ileri sürerler. Bu doğrultuda, gayb konusunda ilhamın delil olamayacağını söylemekle birlikte, kehanet, telepati, sezgi, duygudaşlık ve rüya yorumu gibi bireysel haber çeşitlerini de delil olarak kabul etmemektedirler.⁹¹

2.3. Gaybın Çeşitleri

Gayb, kapsam olarak izafi bir kavramdır diyebiliriz. Bunun sebebi belli bir zaman kavramı içerisinde olan gaybi bir konu daha sonra gayb dâhilinde olmaktan çıkabilir. İnsanlardan bazıları için gayb çerçevesinde olan bir durum diğerleri için gayb olmayabilir. Bu gibi gaybi haberlerin yanı sıra, yalnızca Allah'ın bildiği ve bir başka kimsenin bilgisi dâhilinde olmayan gayb konuları da vardır. Bu nedenle İslam âlimleri gayb meselesini mutlak ve izafi gayb olmak üzere iki şekilde sınıflandırarak ele almışlardır.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, ss. 281-282.

⁹¹ Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ Ebû Hanîfe, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde el-Âlim ve'l-Müteallim*, Kalem Yay., Trabzon 1981, s. 29.

2.3.1. Mutlak Gayb

Mutlak gayb, Allah'tan başka kimsenin ebediyen bilmediği veya Allah'ın bildirmediği takdirde, hiçbir şekilde bilinmesi mümkün olmayan alandır. Bu doğrultuda mutlak gaybın iki yönü mevcuttur.

Birincisi, yalnızca Allah'ın bildiği ve sahip olduğu, ancak peygamberler de dâhil olmak üzere hiç kimseye bildirmediği ve insanlara tamamen kapalı olan taraftır.⁹² Allah'ın zât'ı ile ilgili konular ve kıyametin kopma zamanına dair merak edilen hususlar mutlak gayb çerçevesindedir. Nitekim literatürde “muğayyebat-ı hamse” çerçevesinde bahsedilen meseleler de mutlak gaybın konu alanı içerisinde ele alınmaktadır.

Nitekim Ahzâb sûresi 63. ayette kıyametin zamanını soranlara karşı onun bilgisinin yalnızca Allah katında olduğunu ve belki de kıyametin zamanının yakın olabileceği bildirilmektedir.⁹³ Dolayısıyla kıyametin kopma zamanına dair bilginin mutlak gayb olduğunu ve kıyametin saatinin Allah'ın kendine özgü kıldığı gaybi konulardan biri olduğunu anlamaktayız. Kur'an, kıyametin kopma zamanına dair yöneltilen sorulara sıklıkla; “*onun ilmi Allah katındadır*” şeklinde cevap vermektedir. Konuya dair birçok ayette kıyametin yakın olabileceği ve ansızın gerçekleşebileceğini haber vermektedir.⁹⁴

Yine, gelecekte başımıza ne geleceği ve ne kazanacağımız, kişinin ne zaman ve ne şekilde öleceği meselesi de gaybın önemli konuları arasındadır. Bunların ilahi bilgilendirme olmadığı takdirde bilinmesi söz konusu değildir. Lokman sûresi 34. ayette konuya dair kıyametin vaktinin Allah'ın katında olmasının yanı sıra yağmurun yağmasından, rahimlerde olandan, kişinin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceğini bilmemesinden bahsedilmektedir.⁹⁵

Yukarıda zikredilen hususlar “muğayyebat-ı hamse” çerçevesinde ele alınmaktadır. Kıyametin ne zaman kopacağı, yarın kimin ne kazanacağı ve nerede öleceği meselesinde herhangi bir şüphe ve itiraz söz konusu değildir. Ancak yağmurun ne zaman yağacağı ve hamilelerin ne doğuracağına dair konuları mutlak gayb olarak değerlendirmeyenler de vardır. Bunun sebebi günümüz teknolojisinin gelişmesi sonucunda, bu tür imkânlarla yağmurun ne zaman yağacağına dair bilgiler edinilebilmekte ve ana rahmindeki çocuğun durumu da çeşitli bilimsel veya ultrasonografi yöntemleri ile tespit edilebilmesinden kaynaklıdır. Bu doğrultuda bu iki konuyu izafi gayb çerçevesinde değerlendirenler de olmuştur.

⁹² Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul 1993, s. 160.

⁹³ Ahzâb, 33/63.

⁹⁴ Bkz. A'raf, 7/178; Ahzâb, 33/63.

⁹⁵ Bkz. Lokman, 31/34.

Yağmurun yağmasından önce bilgi sahibi olmamızın sebebi, gelişmiş teknolojiye dayanan meteorolojik yollar aracılığıyla bulut hareketleri ve hava akımları dikkate alınarak yapılan tahmindir. Adından da anlaşılacağı üzere sadece birer “tahmin” düzeyindedir. Ayrıca söz konusu belirtiler gerçekleşmediği sürece meteoroloji istasyonlarının konuya dair herhangi bir varsayımda bulunmaları mümkün değildir. Hatta önceden belirtiler gerçekleşmiş olsa bile sonucunda yağmur olayının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak mümkün olmamakla birlikte bazen de yanılmaktadır. Söz konusu yağmurun nereye yağacağı milimetrik olarak hesaplanamadığı gibi, ne kadar ve ne şiddette yağacağı da belirtiler gerçekleşmeden önce mutlak gaybıdır. Ancak bu belirtiler ortaya çıktıktan sonra yağmur olayının gerçekleşmesi, konunun mutlak gaybın alanından çıkıp izafi gaybın alanına girmesine neden olmaktadır. Yani, belirtiler ortaya çıktıktan sonra bu mesele mutlak gaybın alanında değildir. Şunu söyleyebiliriz ki teknolojik tahmin ve gözlemlerle edinilen bilgiler gaybı bilmek değildir. Çünkü bunlar sadece tahminden ibarettir. Doğru olabilme ihtimaliyle birlikte yanılma ihtimali de vardır.

Rahimlerde olanın bilinmesi konusuna gelince; öncelikle şunu belirtmekte fayda var ki, ayette mutlak olarak “rahimlerde olan” ifade edilmektedir. Bu mutlak ve genel ifade, ceninin rahme düşmesinden önceki ve sonraki halini, gelişip şekillenmesini, büyümesini ve doğumdan ölüme kadar geçen sürenin tamamını kapsar.⁹⁶ Bilindiği üzere çağımızın getirdiği teknolojik yenilikler ve genetik bilimindeki ilerlemeler aracılığıyla günümüzde, doğacak çocuk hakkında pek çok bilgi elde edebilmekteyiz. Örneğin, önimplantasyon tanı ve görüntüleme yöntemi sayesinde, yumurta ve sperm hücresi laboratuvar ortamında birleştirilerek, doğacak çocuğun cinsiyetini önceden bilme ve belirleme noktasında bizlere olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, laboratuvar ortamında büyütülen embriyo, anne rahmine yerleştirilmeden önce genetik olarak incelenmektedir. Ancak, embriyonun anne rahmine yerleştirildikten sonra, gelişiminin gerçekleşip gerçekleşmemesi insanın müdahalesinin ötesindedir. Nitekim süreç içerisinde, hem önimplantasyon hem de embriyo transferi sonrasında sorunlar olabileceği gibi, işlem başarısızlıkla da sonuçlanabilir. Burada göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta, embriyonun ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren, hücrelerin sanki bir yerden emir alıyormuş gibi şaşırtıcı bir şekilde işlev görmesi ve mucizevi bir işbirliğiyle insanı yavaş yavaş şekillendirmesidir. Aslında, insanlar embriyonun şeklinin belirli müdahalelerle şekillendiğini düşünürken, onu gerçekten şekillendiren ve var eden

⁹⁶ Maşallah Turan, Gayb İlminin Yorumlanmasındaki Tutarsızlıklar Muhammed Ali Sâbûnî Örneği, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2016, c. 8, S. 1. ss. 130-153.

Allah'tır.⁹⁷ Bununla birlikte belirttiğimiz gibi ayetin mutlak ifadesi, rahimdeki varlığın cinsiyeti, azalarının şekli, rızkı, yetenekleri, kişiliği, ahlakı, hayatını nasıl bir insan olarak yaşayacağı, başına nelerin geleceği, doğumdan önceki ve sonraki bütün hayatını, hem suretini hem de siretini yani, bize gizli kalan bütün yüzünü kapsamaktadır. Dolayısıyla bütün bunların, henüz cenin safhasındaki bir insan hakkında gayb olduğuna şüphe yoktur.⁹⁸

Mutlak gaybın ikinci yönü ise, Allah'ın dilediği kadarıyla yalnızca peygamberlere vahiy yoluyla açıkladığı insanlara açık yanıdır. Allah, insana farkına varabileceği, hissedebileceği, varlığını kabullenebileceği ya da varlığından haberdar olamayacağı bir takım gaybi durumları, olguları ve varlıkları peygamberleri vasıtasıyla insanlığa bildirmiştir.⁹⁹ Metafizik alanla ilgili verilen bilgiler, zaman ve mekân engelinden dolayı insanın bilgisi dâhilinde olmayan meseleler, melekler ve faaliyetleri, yaratma, kâinat ve varlık âlemi ile ilgili konular bu kategoride yer almaktadır.

2.3.2. İzafi Gayb

İzafi gayb, Allah'ın peygamberlere bildirmesiyle veya akıl, alet ve delillerle bilinebilen gaybtır.¹⁰⁰ Buna “göreceli gayb” da denilebilir. Örneğin bir zaman veya mekânda bilinmesi mümkün olmayan çok şey vardır ki, başka bir zaman ve mekânda bilinebilir. Şöyle ki, aynı zaman ve mekânda bulunan insanlardan bazılarının bilgisi olduğu halde, diğer insanlara gizli kalan konular olabilmektedir. Nitekim çok yakınımızda gerçekleştiği halde duyup haberdar olmadığımız için bize gayb mesabesinde olan bir hadise, ona tanıklık edenler açısından gayb olarak değerlendirilmez. Çünkü söz konusu durum onlar için gayb meselesi olmaktan çıkmıştır.¹⁰¹

Aynı şekilde insanoğluna göre gaib olan pek çok olay ve varlığa dair konular gayb kapsamında iken, aynı konular meleklerle göre, onların görev alanları itibariyle gaib değildir. Peygamberler için bazı bilgiler gayb kapsamında değilken, diğer insanlara göre gaib olabilir. Hz. Peygamberin miraçta gördükleri şeyler buna örnektir. Mutlak gaybı hiçbir insan ve hiçbir varlık bilmezken izafi gaybın belli hallerde, ortamlarda ve

⁹⁷ Berat Sankaya, *Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi ve Doğurduğu Bazı Teolojik Problemler*, Rağbet Yay., İstanbul 2019, ss. 48-61.

⁹⁸ Turan, a.g.e., ss. 130-153.

⁹⁹ Albayrak, a.g.e., s. 161.

¹⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, VII: 368, X:463.

¹⁰¹ Turan, a.g.e., s. 136.

şartlarda, bazı kimseler tarafından az ya da çok bilinebileceği kabul edilir.¹⁰² Semâlardaki (göklerdeki) şeyler, semâ ehlerinden olan melekler için gayb olmadığı halde, insanlar için gaybdır. Kimi uzak yerlerdeki bir durum cinler için gayb olmadığı halde, insanlara gaybdır.¹⁰³

İzafi gaybın kişinin konumuna göre değişmesi nedeniyle geniş bir alanı kapsadığını, belki de mutlak gaybın haricinde kalan gayb olduğunu da belirtebiliriz. İnsan duyuları yoluyla âlem hakkında bilgi edinir, duyularla idrak edemediği bazı şeyleri akıl ve haberle anlamaya çalışır. Âlemi bilimsel olarak inceler ve bilmediği konuları öğrenir. Hatta bu duruma fenni ilimler de dâhil edilebilir. Çünkü bu ilimler vesilesiyle insan, aklını kullanmakta ve bir takım bilgileri elde etmektedir. Ancak belirttiğimiz yöntem bizlere mutlak gaybı bilme imkânı vermez.

Bu doğrultuda şunu söyleyebiliriz ki bilinmeyen bazı bilgilerin belli bir zamandan sonra bilinir hale gelmesi, izafi gaybın da sınırlarının kesin olmadığını, dolayısıyla zamanın etkisiyle de değişebileceği yönünde bir alan açmaktadır. Fakat bu mesele gelecekte neyin gayb konusu olmaktan çıkıp çıkmayacağı problemini beraberinde getirir. İmam Mâtürîdî'ye göre, bilim her ne kadar ilerlemiş ve gelişmiş olsa dahi mutlak gaybın alanı olan evrendeki varlıkların mahiyetinin bilinmesi mümkün değildir. Çünkü bunu bilmek Allah'ın ilmi dâhilindedir ve hiçbir şey O'nun ilmini ihata edemez. Fakat varlığın mahiyeti dışındaki bilinmeyen özelliklerinin bilinebileceğini ifade eder.¹⁰⁴

2.4. Gaybı Öğrenme Girişimleri

İnsanların gaybı ve geleceği bilmeye yönelik merakı, Eski Yunan, Mısır, Roma, Çin ve Hindistan gibi birbirinden farklı inanç ve kültürde yer edinmiştir. Bu merakı gidermek adına çeşitli yöntemler ortaya çıkmıştır. Eskiden günümüze kadar kullanılan astroloji, burç, kehanet, falcılık, medyumluk, nümeroloji, akrofonoloji, spiritüalizm, altıncı his, telepati, telekinezi, parapsikoloji gibi bilgi kaynakları, günümüzde dahi insanlığı ilgilendiren birçok konuda kullanılmaya ve belli kesimler tarafından kabul görmeye devam etmektedir. Ancak biz bu bölümde yalnızca, diğer yöntemlere kıyasla, toplumsal ve bilimsel olarak daha fazla ilgi görmüş iki başlığa yer vermeye yetineceğiz.

¹⁰² Süleyman Uludağ, "Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003, s. 273.

¹⁰³ Turan, a.g.e., s. 136.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s.356.

2.4.1. Astroloji ve Burçlar

İslami literatürde “ilm-u ahkâm-ı nücûm” şeklinde adlandırılan astroloji, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem aracılığıyla geçmiş, gelecek ve şimdiki zamana yönelik bilgi edinmenin mümkün olduğuna inanılan bir ilim şeklinde tarif edilir.¹⁰⁵ Burç ise, “iyi, güzel, saray ve kasır” gibi manalara gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de yıldızların kendilerine has menzillerinden bahsedilmekle birlikte bu durum, “yıldızların yörünge/burçları” şeklinde ifade edilir.¹⁰⁶ Astrolojinin yakından ilişkili olduğu gökteki burçlar; görünür olmaları, yükselmeleri ve açığa çıkmaları nedeniyle bu ismi almıştır. Kur’ân’da, burçlarla dolu gökyüzüne yeminle başlamasından dolayı bir sûrenin ismine “Bürûc (Burçlar Sûresi)” denilmiştir.¹⁰⁷ Aynı şekilde saray, kule ve kalelerin yüksekte bulunan mevzileri görünür olmaları nedeniyle burç olarak isimlendirilmiştir.¹⁰⁸ Astroloji, yıldızların veya gezegenlerin konum ve hareketlerinden, bir takım anlamlar çıkararak kişinin geleceğine yönelik çeşitli yorum ve bilgilerde bulunmaktadır. Astronomi ise, gök cisimlerinin büyüklükleri, düzeni, konumları, dinamik davranışlarını ele alıp ilgilenen bir bilim dalıdır. Bu doğrultuda astroloji terim olarak, insanların doğum zamanlarından yola çıkarak yıldızlar ve burçlar arasındaki ilişkilerini inceleyen bir bilimdir.

Astroloji ve astronomi kavramlarının çoğunlukla aynı anlamı karşıladıkları düşünülmüştür. Ancak araştırma malzemeleri her ne kadar aynı olsa da, amaç yönünden birbirlerinden farklıdırlar. Çünkü astronominin verileri insanlar için ortak veriler oluştururken, astrolojinin verileri daha subjektif olmakla birlikte toplumlara göre değişebilen bir niteliğe sahiptir. Buradan anlaşıldığı üzere astrolojinin amacı, gökyüzündeki bir takım cisimleri araştırarak, bunların insanın üzerindeki etkisini hesap ederek, insanın gelecekte başına neler geleceğine dair yorumda bulunmaktır.¹⁰⁹

İlmi-i ahkâm-ı nücûmu tabii ve ahkâm astrolojisi olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Nitekim tabii astroloji, gökküre, atmosfer ve yeryüzündeki dört unsura dayalı fiziki nesne ve olaylar üzerine yaptığı etkileri incelerken, aynı zamanda eski astronominin kozmolojik modelini temel alarak bir takım tahmin veya kehanetlerde bulunmaktadır. Ahkâm astrolojisinde ise, gök cisimlerinin insanın kaderine yönelik bir

¹⁰⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zünûn*, Dârü İhyâü’t-Türâsî’l-Arabi, Beyrut 2003, II:290.

¹⁰⁶ Davut Ağbal, Kur’ân’da Burçlar : Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, S.38, ss. 259-261.

¹⁰⁷ Bürûc, 85/ 1.

¹⁰⁸ Kürşad Demirci, “Burç”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c. 6. ss. 421-422.

¹⁰⁹ Sümeyye Kayretli, Astroloji’nin İslam Kelamı Açısından Değerlendirilmesi, *GAB Akademi*, 2022, c. 2, S. 1, ss. 61-71.

takım etkileri olmasına dair, kişinin geleceği hakkında kehanetlerde bulunulur.¹¹⁰ Bu uygulama bir çeşit fal türü eylem olarak da gözükmektedir.

İslam âleminde yıldızlara duyulan ilgi, merak ve verilen önemin sebebi, yön tayini noktasında olup, falcılığa dair bir misyon yüklenmemiştir. Fakat geleneksel halk inançlarında olduğu gibi astrolojinin de amacında bir sapma görülmekle birlikte, zamanla tam bir hurafe, batıl inanç ve bir takım falcılık yöntemi haline geldiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân'a göre yer, gök ve burçlar, birbirini takip eden geceler ve gündüzler, yedi kat sema ve o semada yanan kandillerin hepsi yüce Rabbimizin yaratmış olduğu mahlûklardır. Bunlar Allah'ın ilim ve kudretinin delilleridir. Bunlarda düşünen insanlar için sadece Allah'ı bulacak deliller vardır.¹¹¹ Aksi halde bu varlıkların insanların kaderlerine hükmetmesi veya geleceklerine yön vermeleri aklen mümkün kabul edilebilir bir durum değildir.

Burç kavramı astrolojideki kullanılan anlamına göre, gökyüzündeki yıldızların oluşturduğu yıldız takımlarının her birine denilmektedir. Bu takımyıldızları 12 taneden oluşmakla birlikte burçlar kuşağını oluştururlar.¹¹² Takımyıldızları, eski insanların gökyüzünde gördükleri yıldız gruplarına verdikleri isimlerle oluşturdukları yıldız kümeleridir. Modern astrolojinin on iki burcu da eski Yunan takımyıldızlarından adını almıştır.¹¹³ Dolayısıyla bir insan doğduğu esnada gökyüzünde hangi takımyıldızının zamanı hâkimse kişi o burca sahip olmaktadır.

Burçların isimleri şu şekildedir: Oğlak, Balık, Kova, Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep ve Yaydır. Ayrıca bu burçlar Ateş, Hava, Su ve Toprak olmak üzere dört ayrı gruptan oluşmaktadır. Her grupta üç burç vardır.

Toprak burçları; Oğlak, boğa ve Başak'tır.

Su burçları; Balık, Yengeç ve Akrep'tir.

Ateş Burçları; Koç, Aslan ve Yay'dır.

Hava Burçları; Terazi, İkizler ve Kova'dır.

Diğer taraftan burçlar öncü ve sabit burçlar olarak da ayrılmışlardır. Öncü burçlar mevsimlerin başlangıçlarına işaret etmeleri sebebiyle böyle adlandırılmıştır. Örneğin Oğlak, Koç, Yengeç ve Terazi burçları Kış, İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerinin başlangıcında oldukları için öncü burçlar olarak isimlendirilmişlerdir. Sezonun ortasına denk gelen burçlar ise sabit burçlar kategorisindedir.

¹¹⁰ Tefvik Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücüm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 22, ss. 124-126.

¹¹¹ Bkz. Nahl, 16/12; Hicr, 15/16; Câsiye, 45/13.

¹¹² Kayretli, a.g.e., s. 64.

¹¹³ Enis Doko, *Modern Bilim Açısından Astroloji ve Burçlar, Güncel Kelam Tartışmaları-II*, 2020, s. 413.

Yukarıdan verilen bilgiler doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki, burçların kendi içerisindeki bulunduğu gruba göre kişilik özellikleri olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca yalnızca kendi içlerinde değil, tek bir burç üzerinden de kişilik tahminleri yapılmaktadır. Her bir burca kendine has birtakım kişilik özellikleri atfedilmiştir. Bu durum kişilikle sınırlı kalmamış, insanların günlük yaşamda anlaşılabilecekleri kişileri de burçları ve buldukları elementer gruba göre ayırmışlardır. Örneğin aynı grupta olan kişilerin daha iyi anlaşığına inanılır.

Bu durum yıldız haritasına bakılarak belirlenir. Dünya Güneş'in etrafında 23° eğimle ekliptik yörüngede dönmektedir. Dönümü sırasında belirli tarihler arasında 30° açıyla bulunan belirli takımyıldızları görünür. Böylelikle Dünyamız, hangi tarihte hangi takımyıldızını görmüş ise bireyin yıldız haritası ona göre şekillenmektedir.¹¹⁴

Bizleri burada ilgilendiren konu ise kişilerin yıldız haritalarına bakarak gelecekte yaşayacağı birtakım olayların haber verilmesidir. Her bir bireyin doğduğu günün saati, Güneş'in ve Ay'ın konumu hesap edilerek yıldız haritası çıkarılır ve bir takım tahminlerde bulunulmaktadır. Kişinin iş ve günlük yaşamına etki edeceği birçok konu üzerinden neler yapıp yapmaması gerektiği hakkında bilgi verilir. Örneğin yeni bir iş başlamak isteyen bir insan, bu tarz yapılan yorumlarla başarılı olup olamayacağını öğrenir. Ya da hangi işlerin ona başarı getireceği veya hangi günde başlaması gerektiğine yönelik analizlerde bulunulur.¹¹⁵

Bu durum sadece kişiye yönelik tahminlerle sınırlı kalmaz. Yukarıda bahsettiğimiz 12 burca da bu tarz yorumlar yapılmaktadır. Bu tahminler Aylık, haftalık ve günlük yorumlarla kendini göstermektedir. Böylelikle ilgili burçtan bireylerin haftalık veya aylık karşılaşılabilecek problemler konusunda bilgiler verilir. Bu durumda insan daha neler yaşayacağını günler öncesinde henüz yaşamadan öğrenmiş olur. Bu yaklaşımlar sonucunda bireyin henüz âni yaşamadan ona verilen bilgiler olumlu ise pozitif, olumsuz ise negatif düşünceler içerisine girebilmesi muhtemeldir.

Yaşadığımız gezegende milyarlarca insan yaşamını sürdürmektedir. Her dakikada ve her saniyede binlerce çocuk dünyaya gelmektedir. Milyonlarca insanın arasında elbette ki aynı burca aynı haritaya sahip çok fazla insanın olması muhtemeldir. Bu insanların yaşadıkları coğrafyadan yedikleri yemeklere dair binlerce farklılıklar vardır. Bu tarz ortak noktalara sahip insanların karşılaşılabilecek olayları yaşama ve aynı geleceği paylaşacağı konusu doğru bir yaklaşım değildir. Şöyle ki aynı ailede büyüyen bireylerin

¹¹⁴ Kayretli, a.g.e., s. 64.

¹¹⁵ Bkz. Şerife Özketen, Astroloji ve İnsan İradesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2021, c. 8, S. 16, ss. 581-595.

bile geçmiş ve geleceği birbirinden çok farklı olabilmektedir. Dolayısıyla insanın geleceğine yönelik verilen bu bilgiler kişinin günlük hayatını etkilemekle birlikte bu tarz bilgiler de asılsızdır.

Burçlara dayanarak insanın geleceğine veya hayatına dair bir takım tespitlerde bulunmak ve gayba dair bilgiler vermek mümkün görülmemektedir. Bunlar bir kehanetten öteye gidememekle birlikte yapılan gözlemler de, astrologların kehanetlerinin hiçbirinin gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Bu tarz yaklaşımlar birey üzerinde yalnızca psikolojik etki bırakmaktadır. Dolayısıyla insanın hayatını bu tarz asılsız yöntemlere göre şekillendirmesi kanaatimizce doğru bir yaklaşım şekli değildir.¹¹⁶

2.4.2. Parapsikoloji

“psikoloji ötesi” manasına gelen parapsikoloji, bilinen doğal koşullar ile açıklanması mümkün olmayan bir takım normal ötesi (paranormal) olayları inceler. Nitekim UFO ve hayalet görme iddiaları bu hususta değerlendirilir. Ayrıca reenkarnasyonla birlikte çeşitli mucizevi şifa hadiseleri gibi birçok olay bu dalın ilgi alanına girmektedir.¹¹⁷

Parapsikolojinin gelişim sürecine baktığımızda, gayb çerçevesinde ele alınan duyu dışı olayları bilimsel temellendirmeye açıklamaya çalışmıştır. Bu durum onun gizli ilimlerden olup olmadığı konusunda tartışma oluşturmuş ve bilimin sınırları içinde incelenmiştir. Bu bağlamda parapsikoloji modern çağda da bir bilim dalı olarak kabul edilmekte ve konuya dair çeşitli araştırmalar yapılmaktadır.

Parapsikolojik olaylar: parapsişik hadiseler (normal yollar dışında bilme), parafizik hadiseler (doğal yollar haricinde eşyayı hareket ettirme) ve psikofizyolojik hadiseler şeklinde olmak üzere üç ayrı bölümde ele alınmaktadır.

Parapsişik hadiseler: iki insan arasında zaman ve mekânı aşarak yaşanan fikir intikali anlamına gelen telepati aracılığıyla oluşmuş, gerçekleşmekte olan veya gerçekleşecek olan bir hadiseyi bilmeye (duru görü veya telestezi) denilmektedir. Parafizik hadiseler: Bilinen hiçbir fiziksel temas olmadan yalnızca ruhsal güçle hareket eden nesnelere ifade etmek için kullanılan “Psikokinezi (telekinezi)” ve bir değnek aracılığıyla su veya maden arama manasına gelen “radyestezi” gibi hususları ele almaktadır. Son olarak psikofizyolojik hadiseler: Geleneksel tıbbın çare bulamadığı

¹¹⁶ Bkz. Tefik Uyar, *Astroloji Sözdabilimi ve Toplum İçin Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Tartışma, Yükseköğretim ve Bilim dergisi*, 2016, c. 6, S. 1, ss. 50-60.

¹¹⁷ Ali Köse, “Hârikulâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 16, ss. 185-188.

çeşitli hastalıkları mûcizevî şifa yöntemi ile tedavi etme, şiş batırma ve Hint fakirlerinin kızgın kömürlerin üzerinde yürümleri gibi olayların yer aldığı konuları kapsamaktadır.¹¹⁸

Parapsikolojinin kökeni eski çağlara dayansa da, onu bilimsel alana taşıyan kişi Viyanalı hekim Franz Anton Mesmer olmuştur. Bu bağlamda günümüzde dünyanın birçok ülkesinde parapsikoloji araştırma merkezleri bulunmaktadır. Nitekim Avrupa, Rusya, Uzak Doğu, Japonya, İsviçre ve Kuzey Amerika’da parapsikolojiye adanmış araştırma enstitüleri kurulmuş ve aktif olarak araştırmalar yürütülmektedir.¹¹⁹

Dolayısıyla psikokinetik olaylar da çeşitli laboratuvar denemelerine tabi tutulmuştur. Nitekim Psikokinezi denemelerinin en meşhuru olarak kaydedilen bir isim mevcuttur. Bu kişi Leningradlı Nina Kulagina’dır. Örneğin bir deneyde, Kulagina’dan dağınık vaziyette bulunan kibrit çöplerini psikokinetik güçle kibrit kutusuna koyması istenmiştir. Deney başarıyla sonuçlanmakla birlikte Kulagina, yaklaşık 1 kilogramlık bedensel kayba maruz kalmıştır. Ayrıca deney esnasında beyin aktivitesini kaydeden cihazlara göre, kafasının arka kısmı ön tarafa oranla 50 kat daha fazla voltaj üretiyordu. Beyin dalgalarının ve kan şekerinin artmasının yanı sıra solunum güçlüğü, kalp atış hızının dakikada 240’a kadar ulaşması gibi fiziksel değişimler gözlenmiştir. Bu tür deneysel süreçlerde bir kandırmaca bulunup bulunmadığına dair tespit etmek adına birçok parapsikolog ve fizyolog incelemelerde bulunmuşlardır. Mesela Kulagina’nın önceden bir tank bölüğünde asker olarak görev yapması sebebiyle süreç içerisinde vücuduna saplanan herhangi bir şarapnel parçası olup olmadığı, eğer varsa da bunu bir mıknaş gibi kullanıp kullanmadığını tespit etmek için bütün vücuduna röntgen çekilmiştir. Yapılan Seanslarda ince teller, gizli mıknaşlar gibi materyaller kullanıp kullanmadığı defalarca incelenmiştir. Sonuç olarak detaylı bir araştırmadan sonra, Kulagina’nın ellerinin etrafında kuvvetli manyetik bir akustik alanın bulunduğu keşfedildi. Günümüzde de parapsikologlar ve fizyologlar bu meselede olduğu gibi yaşanan bu tür hadiselerin psikokinetik olduğunu söylemekle yetinmektedirler.¹²⁰

Modern psikoloji ise, konuya yönelik farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Örneğin psikoz hastalığı (akıl hastalığı) bireyin çocukluk ve bebeklik düşünce tarzına geri dönmesini ve ruhunun gelişim evrelerinin tersine işlemesine neden olur. İlerleyen evrelerde omnipotent (tüm güçlülük) gibi bir yapı ortaya çıkar. Yani birey artık eşyayı kontrol edebilme gibi fiziksel gerçekliğin ötesine geçebilme gücünü hisseder. Bu durum

¹¹⁸ Köse, “Hârikulâde”, ss. 185-188.

¹¹⁹ Emrullah Tekin, *X Files: Gizli Parapsikoloji Araştırmaları*, Truva Yay., İstanbul 2006, s. 248.

¹²⁰ Köse, “Hârikulâde”, ss. 185-188.

patolojik olarak daha da derinleşir ve birey bebekliğe doğru gitmeye devam ederse zaman, mekân ve gerçeklik algısı da kaybolur. Bu gelişim evreleri içinde çekirdek olan omnipotent yapı parapsikolojik veya metafizik bir uğraşa dönüşebilir. Dolayısıyla bize verilmiş olan gerçeklik ilkesinin ötesine geçme arzusu, bebekliğe dönüşü özleyen dürtüsel yapının sonucudur. İnsan doğası olarak, bir yandan toplumsal uyum gösterip sağlıklı bir birey olarak yaşar. Diğer taraftan ise, zamandan ve mekândan uzaklaşmaya, bebeklik dönemindeki omnipotent haline dönmeyi arzular. Bunun sonucunda, savunma mekanizmaları ile psikolojinin karşısında parapsikolojiye, fiziğin karşısında metafiziğe yönelmektedir. Bu doğrultuda bu tür yaklaşımları bilimsel bir perspektife oturtarak kendini güvende hissetmeye çalışacaktır. Fakat bilim, mevcut olanı koşulsuz anlamak ve kavramak düşüncesiyle yapılır. Bilim adamı ise fenomenleri inceler, inandığını ispat etmek için uğraşmaz. Ancak diğer yönelimler bireyin psikolojik açıdan yaşadığı içsel çatışmalardan kaynaklanan ihtiyaçtır.¹²¹

Parapsikolojiye dair başta psikoloji ve fizyoloji gibi çeşitli bilim dalları ve alanında uzmanlar tarafından araştırmalar yapılmıştır. Her alan kendi içerisinde düşünceler ortaya atmıştır. Bir bilim dalı olması vesilesiyle şunuda söyleyebiliriz ki, çoğu bilimsel veri kesinlik arz etmemekle birlikte değişkenlikde gösterebilir. Parapsikolojiyle öğrenilen bilginin doğru olup olmadığı veya kaynağının tam olarak ne olduğu belli değildir. Dolayısıyla, ispatlanamayan parapsikolojik bilginin de bir bağlayıcılığı olmadığı kanaatindeyiz.

¹²¹ Tahir Özakkaş, Parapsikoloji ve Metafiziği Anlamak, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-VI*, İstanbul 2004, ss. 328-333.

İKİNCİ BÖLÜM

3. GAYBIN ZAMANSAL ÇERÇEVEDA ELE ALINMASI

Kelamcılar, Kur'an-ı Kerimin mucize oluşunu hem lafzi hem de mana yönünden ele almışlardır. Gayba dair haberleri ise icaza delalet eden işaretler olarak görmüşlerdir. Kur'an'da yer alan gaybi bilgileri, Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilmeden önce bilmesi mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ göklerin ve yerin anahtarının kendi katında olduğunu ve ayetlerini inkâr edenlerin ziyana uğrayacaklarını haber vermektedir.¹²² Bununla birlikte En'âm sûresi 59. ayette gaybın anahtarının da Allah'ın katında olduğunu ve ondan başka kimsenin bilemeyeceğini bizlere bildirmektedir. Allah Teâlâ, karada ve denizde olan her şeyden haberdardır. Düşen bir yaprak ve yerin karanlıkları içinde gömülen tane dahi olsun, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, onun haberi olmasın.¹²³ Dolayısıyla ayetlerde bizlere verilen malumatlar doğrultusunda bu tür bilgilerin insanın gücünü aşan yüce bir varlıktan geldiğini anlamaktayız.

Kur'an'da gayb zamansal açıdan üç ayrı kategoride ele alınmaktadır.

1. Geçmişe Dair Gayb Haberleri
2. Hâle Dair Gayb Haberleri
3. Geleceğe Dair Gayb Haberleri

Ancak, bazı âlimler gaybi haberleri geçmiş ve geleceğe yönelik olmak üzere iki kategoride ele alırken, bazıları da ilahi hakikatler, kâinat, varlık ve ahiret âlemine yönelik gayb haberlerini ayrı bir kategoride ele almışlardır.

Dolayısıyla bu gruplandırma Kur'an'ın nüzul dönemine göre düşünülmelidir. Zamana ve muhatap kitleye göre değişkenlik söz konusu olduğundan bu ayrımı yapmak net ve isabetli olmayacaktır. Şöyle ki nüzul döneminde hâle dair olan gaybi bir bilgi, şuan bizim için mâzi haberdır. Bir başka önemli hususda şudur ki, zaman endeksli böyle bir tasnifin çok kesin olamayacağı gerçeğidir. Çünkü gaybi haberleri ihtiva eden bir kısım ayetlerde, bir ayağı geçmişte iken diğer bir ayağı geleceği gösteren manalar bulunmaktadır. Hz. Süleyman'ın, Belkıs'ın tahtını getirtmesi hadiselerinde¹²⁴ ve Firavun'un cesedinin çıkarılmasında¹²⁵ bu gerçeği görmekteyiz.¹²⁶

¹²² Zümer 39/63.

¹²³ En'âm 6/59.

¹²⁴ Neml, 27/38-43.

¹²⁵ Yûnus, 10/92.

¹²⁶ Mustafa Atilla Akdemir, Kur'an ve İ'câzü'l-Kur'an, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-III*, İstanbul 2002, ss. 480-491.

Kur'an'da gayb haberlerini zamansal açıdan nasıl ele alındığına dair örnekler vererek açıklamaya çalışalım.

3.1. Geçmişe Dair Gayb Haberleri

İnsanın bazı şeyleri bilmesini ve görmesini engelleyen nedenlerden biri de zamandır. İnsanoğlu geçmişe dair olayları tecrübe etmediğinden veya görmediğinden bilemez. Dolayısıyla geçmişde insan için gayb kapsamındadır.¹²⁷

Kur'an-ı Kerim, Hz. Âdem'den itibaren başlayan ilahi çağrının son halkası ve tamamlayıcısı olması yönüyle geçmişe dair birçok bilgiler vermektedir.¹²⁸ Bu doğrultuda geçmişe dair gayb haberleri Kur'an'da büyük yer tutmaktadır. Özellikle geçmiş ümmet ve peygamberlerle ilgili kıssalar Kur'an'ın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerimde peygamberlerin mucizeleri ve geçmiş milletlerin kıssaları, göklerin ve yerin yaratılışı¹²⁹, Hz. Âdem'in yaratılışı¹³⁰ geçmişe dair gayb haberleri içerisinde ele alınabilir.

Geçmişe dair kıssa haberlerine baktığımızda, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ve peygamberinin nübüvvetini pekiştirme amacının esas olduğu görülmektedir.¹³¹ Şu'arâ sûresinde bir grup peygamberin ve ümmetlerinin kıssaları anlatıldıktan sonra; *"Elbette bu Kur'ân, Rabbü'l-Âlemîn'in indirdiği bir kitaptır. Onu, Rûhu'l-Emîn, uyarıcı nebilerden olman için senin kalbine indirmiştir."*¹³² Şeklinde yer alan ifade bu amacı görebilmekteyiz.

Ayrıca kıssalarda, geçmiş ümmetlerin yaptıkları ve bunların sonuçlarına yönelik verilen bilgiler, muhatablarına ders alma niteliği taşımaktadır. Nitekim Kasas sûresinde Hz. Musa ve Firavunun olayından bahsedilerek, Firavunun ülkesinde ululuk taslayarak halkını gruplara ayırmasından, gruplardan birinin erkek çocuklarını kıyımdan geçirerek ve kız çocuklarını sağ bırakarak güçsüz düşürmeyi amaçlamasından, hiç kuşkusuz Firavunun huzuru ve güveni bozanlardan olup, Allah'ın, o ülkede güçsüz düşenlere lütufta bulunarak onları önderler yapmak ve ülkelerinin varisleri kılmak istemesinden haber verilmektedir.¹³³ Bundan sonra gelen ayetlerde Musa'nın annesinden, maruz kaldığı tehlikelerden onun Firavunun yanında büyütüldüğünden, Mısır'dan kaçışından, tekrar Mısır'a dönüşünden ve Firavunun işlemiş olduğu suçlardan haber verildikten

¹²⁷ Albayrak, a.g.e., s. 177.

¹²⁸ Yûnus, 10/37; Bakara, 2/41, 97; Ahkâf, 46/12; Âl-i İmrân, 3/19.

¹²⁹ Kehf, 18/51; Hûd, 11/7.

¹³⁰ Bakara, 2/37.

¹³¹ Akdemir, a.g.e., ss. 480-491.

¹³² Şuarâ, 26/192-194.

¹³³ Kasas, 28/2-5.

sonra Firavunun askerleriyle birlikte helak edildiklerinden bahsedilerek,¹³⁴ Hz. Musa'nın Allah yolunda çektiği ezâ ve cefâların sonucunun rahmet ve izzet; Firavunun işlediği cürüm ve ahlaksızlıkların sonucunun da helak ve azab olduğu dersini vermektedir.¹³⁵

Kıssalarda vahiy ve risaletin isbatı da mevcuttur. Hz. Peygamberin bu haberleri vahiy dışında herhangi bir yolla bilmesi mümkün değildi. Nitekim konuyla ilgili ayetlerden birkaçı şöyledir:

Yûsuf sûresinin başında şöyle denilmektedir: *“Sana bu Kur'an'da vahyettiklerimizle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Daha önce sen bunlardan haberdar değildin.”*¹³⁶ Aynı sûrenin başka bir ayetinde, *“Bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Yoksa onlar işlerine karar verip tuzak kurarken sen onların yanında değildin.”*¹³⁷

Hz. Nûh kıssası anlatılırken şöyle denilmektedir: *“Bunlar sana vahyette olduğumuz gayb haberlerindedir. Bunları daha önce ne sen biliyordun, ne kavmin, Sabret! Akîbet takva sahiplerinindir.”*¹³⁸

Bu konuda bir diğer örnek Meryem kıssasıdır. Nitekim ayette gayb haberlerinden biri olduğu ifade edildikten sonra, *“Meryem'e kimin kefil olacağı konusunda kura çekerlerken ve konuyu tartışırken de sen yanlarında değildin”*¹³⁹ şeklinde haber verilmektedir.

Bir diğeri ise Hz. Musa'nın kıssasıdır. Kıssada Allah'ın, Hz. Musa'ya bildirmek istediğini ona vahyetmesinden, Musa'dan sonra birçok nesiller yaratmasından ve onların üzerinden uzun zamanlar geçmesinden söz edilerek, Hz. Peygamberin orada olanlardan veya bu bilgilerden haberdar olmamasından da bahsedilmektedir. Bunlardan Allah'ın vahyetmesiyle haberdar olması ve Hz. Peygamberin elçi olarak gönderildiği bildirilmektedir.¹⁴⁰

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde, kıssaların kaynağının Allah olduğunu, Hz. Peygamberin yalnızca bir aracı olduğunu ve Kur'an'ın gayb bilgisinin ilahi kaynaklı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca buraya kadar yer verdiğimiz ayetlerin ortak yönü geçmişe dair gaybi haberleri bildirmeleridir.

¹³⁴ Kasas, 28/7-42.

¹³⁵ Necati Kara, Kur'an'da Gayb, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, c. 1, S. 1, ss. 54-90.

¹³⁶ Yusuf, 12/3.

¹³⁷ Yusuf, 12/102.

¹³⁸ Hüd, 11/49.

¹³⁹ Âl-i İmrân, 3/44.

¹⁴⁰ Kasas, 28/44-46.

Kur'an-ı Kerim'de birçok kıssa anlatılmakla birlikte bazılarının yalnızca isimlerini verelim: Âdem, Hûd, Salih, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Yakub, Lût, Şuayb, Dâvud, Süleyman, İdris, Lokmân, Eyyûb, İlyas, Üzeyr, Yûnus, Zekeriyya, İsâ ve Yahya Kıssaları.

Geçmişe dair gayb haberlerine Âd¹⁴¹ ve Semûd¹⁴² kavimleri, göklerin ve yaratılışı,¹⁴³ Ashab-ı Kehf¹⁴⁴ ve Zülkarneyn¹⁴⁵ gibi kıssaları da örnek verebiliriz.

Kur'an'ın geçmiş topluluklara dair bilgi vermesi tarihi bir veriyi muhatablarına aktarma niteliği ve amacı arz etmemektedir. Aksine geçmiş topluluklara değinmekteki maksadın, Allah'ın hitabının geçmişte de vaz' edildiği ve bu vaz' edilişin nâzil olduğu dönemden itibaren günümüze kadar hâlen devam ettiğine bir vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda muhataplar, geçmişe dair bildirilen haberlerdeki ibret verici öğütleri almaya teşvik edilmişlerdir. Nitekim söz konusu ayetlerin bir diğer yönü de, burada bahsedilen haberlerin çoğuna ne Hz. Peygamber ne de ilk muhatap olan Araplar'ın vakıf olmadığını bildirmesidir. Dolayısıyla, Kur'an'ın aşkın bir varlık tarafından Hz. Peygamber'e vahyedildiği anlaşılacakla birlikte insanların hidâyete ulaşmaları konusunda vesileler sunulmuştur.¹⁴⁶

3.2. Hâle Dair Gayb Haberleri

Kur'an-ı Kerim'de yer alan hâle dair gaybi haberleri iki kategoride ele alabiliriz. Birincisi Allah, melekler, cennet, cehennem, cinler vb. konularla ilgili haberlerdir. Bu tür haberler itikadi anlamda insanı ilgilendiren meseleler olduğundan zaman kavramına girmezler. Şöyle ki muhatap yaşadığı ân itibariyle söz konusu hususlara inanmak durumundadır. Çünkü bu konu İslam'ın inanç sisteminin bir gereğidir. Fakat muhatap, bu konuların varlığından yine Allah'ın bildirmesiyle haberdar olabilmektedir.

Hâle yönelik gaybi haberlerin ikinci yönü ise ân itibariyle gerçekleşen veya yaşanan hayatla ilgili olan kısımdır. İnsan, yaşadığı zamanda yalnızca duyu organlarıyla ulaşabildiği bilgilere vakıf olabilir. Ancak onun dışında herhangi bir konuda bilgi sahibi olması şartlar gereği mümkün değildir. Bu doğrultuda Resûlullah'ın kendi döneminde yaşanan ancak olay bölgesinde bulunmadığı halde, ilgili olay hakkında içeriği ihtiva eden ayetleri okuması, gaybden haber vermesi anlamına gelmektedir. Çünkü Hz.

¹⁴¹ Fussilet, 41/16.

¹⁴² A'raf, 7/75-76.

¹⁴³ Bakara, 2/29.

¹⁴⁴ Kehf, 18/22.

¹⁴⁵ Kehf, 18/83-110.

¹⁴⁶ Gökhan Atmaca, Kur'an'ın Evrenselliği Çerçevesinde Gaybî Haberler, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2016, S. 16, ss. 306-326.

Peygamber'in olayın yaşandığı ortamda bulunmaması veya olay hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmaması nedeniyle, söz konusu bilgiler kendisine Cebrâil (a.s) aracılığıyla bildirilmektedir.¹⁴⁷

Örneğin münafıklardan bir kimse hakkında nazil olan Bakara sûresi 204-206. ayetlerinde, insanlardan öylesinin dünya hayatı konusunda söylediği sözlerin güzel gelmesinden, ancak o kimsenin hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı da şahit tutmasından söz edilmektedir. Bu kimse hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp, ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Nitekim Allah bozgunculuğu sevmez. Fakat ona "Allah'tan kork!" denildiği zaman gururu kendisini günaha sürükler. Onun varacağı yerin cehennem olmasından da bahsedilmektedir.¹⁴⁸ Münafıklar hakkında verilen ayetler bu minvalde değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber vahiy sürecinde birçok olayla karşılaşmış, gerek kendi gıyabında ve aleyhinde gerek yaşanan olay ve sözlerin bir kısmında Kur'an'ın bildirmesiyle haberdar olmuştur. Bunlardan bazılarında yer vermek yararlı olacaktır:

*"Ey iman edenler! Eğer benim yolumda cihad etmek ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler; üstelik rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye peygamberi ve sizi (yurdunuzdan) çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim halde onlara gizliden gizliye sevgi besliyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmıştır."*¹⁴⁹ Hz. Peygamber çok gizli bir şekilde Mekke'nin fethi hazırlıklarına başlar. Ancak Hatîb b Ebî Beltea, bu konuyu Mekke'deki akrabalarına bildirmek için mektup yazıp yakınlarına ulaştırmak ister. Bunun üzerine Resûlullah'ın durumdan haberdar olması için verilen ayet nazil olmuştur.

*"Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın."*¹⁵⁰ Resûlullah, Velid b. Ukbe'yi Beni Müstalik kabilesinin zekâtlarını toplaması adına görevlendirir. Ancak Velid görevini yapmadan geri dönerek Resûlullah'a söz konusu kabile mensuplarının zekât vermeyi reddettiklerini haber verir. Hz. Peygamber Velid'in söylediklerine dair kabilenin üzerine asker göndermek ister. İşte tam bu esnada verilen ayet nazil olmuştur.

¹⁴⁷ Atmaca, a.g.e., ss. 306-326.

¹⁴⁸ Bakara, 2/204-206.

¹⁴⁹ Mümtetine, 60/1.

¹⁵⁰ Hucurât, 49/6.

“Ehl-i Kitap’tan o küfredenler kardeşlerine: “Andolsun, eğer siz yurtlarınızdan çıkarılırsanız, biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebedî itaat etmeyiz. Eğer sizinle harbedilirse muhakkak biz size yardım ederiz.” diyen o münafıkları görmedin mi? Halbuki Allah şahitlik eder ki onlar, hakikaten yalancılardır.”¹⁵¹ Münafıkların ileri gelenlerinden olan Abdullah b. Übey, Nadiroğullarına bir mektup göndermiş ve onlara yardım için teminata bulunmuştu. Fakat Yüce Allah, onların bu gizli anlaşmasını verilen ayetlerle açıklamış ve ortaya çıkarmıştır.

“İnsanlar arasında Allah’ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma! “¹⁵² denilmektedir ve ayetin devamında “Allah’tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.”¹⁵³ buyurulmaktadır. Ensar’dan Ta’me b. Ubeyrik komşusu Katade’nin zırhını çalıp un dağarcığının içine koyarak Yahudi bir komşusunun evine sakladı. Dağarcık delik olduğundan dolayı yolda un izleri görünmekteydi. Zafer oğulları kabilesine mensup olan Ta’me, zırhı çalmadığına yemin edince kabilesi onun lehine şahitlik etme mecburiyetinde hissetti. Hz. Peygamber yaşanan durum karşısında Ta’me’ye inanıp temayül gösterir gibi oldu. Ancak bu durum üzerine yukarıda verilen ayetler nazil olmuştur.

Tevbe sûresinde, münafıkların müslümanlardan olduklarına dair Allah’a yemin etmelerinden, hâlbuki onların müslümanlardan yana olmamalarından, korkak bir topluluk olarak, eğer sığınacak bir yer, barınacak bir mağara veya kovuk bulsalar idi koşup hemen oraya saklanacaklarından bahsedilmektedir.¹⁵⁴

Yine aynı şekilde Bakara sûresinde, münafıkların iman edenlerle karşılaştıkları vakit “inandık” dedikten sonra şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise “Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz” şeklindeki söylemleri haber verilmektedir. Devamında, onlarla alay edenin ve azıp saporak dolaşmalarına izin verenin Yüce Allah olduğu, doğruya karşılık sapkınlığı satın alanın onlar olmasından ötürü, ticaretlerinin kar getirmeyip doğru yolu da bulamamalarından bahsedilmektedir.¹⁵⁵

Hz. Peygamber döneminde münafıklar, müminler gibi yaşıyor ve ibadet ediyorlardı. Dolayısıyla ayırt edilmeleri mümkün değildi. Ancak yukarıda verilen ayetlerde münafıkların özellikleri veya durumlarına dair vahyin ışığında haberdar

¹⁵¹ Haşr, 59/11-12.

¹⁵² Nisâ, 4/105

¹⁵³ Nisâ, 4/106.

¹⁵⁴ Tevbe, 9/56-57.

¹⁵⁵ Bakara, 2/14-16.

olmaktayız. Ayrıca, hâle dair gaybi haberlere ifk hadisesini ve Yahudilerin Hz. Peygamberin gıyabında yaptıkları tutum ve davranışların ayetler vasıtasıyla açığa çıkarılmasını da örnek verebiliriz. Buradan anlaşılacağı üzere Yüce Allah, hâle dair gaybi haberler konusunda Hz. Peygamberi vahiy vasıtasıyla bilgilendirmiştir.

3.3. Geleceğe Dair Gayb Haberleri

Kur'an-ı Kerim evrensel bir kitaptır ve ilk inmeye başladığı günden itibaren güncelliğini korumaktadır. Kur'an'ın bu özelliği kıyamet gününe kadar geçerliliğini koruyacak ve her devirde ayetlerin barındırdığı bir takım gaybi bilgiler açığa çıkabilecektir. Nitekim Kur'an'da, gayba dair haber verilen ayetlerin önemli bir kısmı ise gelecekle ilgilidir. Genellikle “gaybdan haber vermek” denildiğinde ilk akla gelen şey, “gelecekte haber vermek” olarak anlaşılır.¹⁵⁶ İnsan için ise gelecekte gerçekleşecek olan hadiseler henüz gerçekleşmemiştir. Yani kişi için yoktur ve bilgi konusu değildir. Ancak insan, gelecekte yani ileriki zamanlarda yaşanacak olaylardan, Allah'ın haber vermesiyle bilgi sahibi olabilmektedir.

Zaman, bir işin/oluşun içinde bulunduğu soyut bir süre veya akıştır. Genellikle; yaşanmış an, yaşanan an ve yaşanacak an şeklinde olmak üzere üç çeşit zaman diliminden söz edilir ki, bizler bu durumu bugün, yarın veya dün gibi sözcüklerle ifade ederiz. Bu doğrultuda, bir işin/oluşun meydana geliş anını anlatmak için geçmiş, şimdiki veya gelecek zaman terimlerinden yararlanılır.¹⁵⁷

Dil biliminde ise zaman bir fiil çekimidir. Bu şu demektir; fiil bir zaman eki alma mecburiyetindedir. Görevi ise, olayın gerçekleştiği zamanı değil, konu zamanı, yani zaman ekiyle belirlenen zaman dilimini geçmiş ve gelecek gibi yukarıda da belirttiğimiz doğal zaman diliminde konuşlandırmaktır.¹⁵⁸ Yani zaman eklerinin görevinin, eylemde var olan soyut zamanı somuta çevirmek olduğunu söyleyebiliriz. Zaman ifade eden sözcükler, bu bağlamda zaman eklerinin destekçisidir. Çünkü onlar da somutluğu zaman kapsamı içerisinde daha kesin bir noktaya yerleştirmekle sorumludurlar.¹⁵⁹ Ancak, fiil zaman gramer kategorisi olması nedeniyle doğal zamanın aksine evrensel değildir. Şöyle ki birçok dilde bulunmayan, örneğin Çince gibi tek heceli dillerde, fiil zamanın görevini her dilde bulunan farklı zaman belirteçleri yerine getirir.¹⁶⁰ Fakat

¹⁵⁶ Şadi Eren, *Kur'an'da Gayb Bilgisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE 1994, s. 120.

¹⁵⁷ Kerime Üstünova, Türkçede Zaman Kavramı ve İşleniş, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, S. 9, ss. 187-201.

¹⁵⁸ Muzaffer Malkoç, Dil Biliminde Zamanın Tanımı ve İşlevi Nedir, *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2011, S. 3, ss. 1075-1085.

¹⁵⁹ Üstünova, a.g.e., ss. 187-201.

¹⁶⁰ Malkoç, a.g.e., ss. 1075-1085.

Şunu da söyleyebiliriz ki kök, gövde, çekimli veya çekimsiz her türlü eylemin içinde zaman kavramı yer almaktadır.

Bu doğrultuda zaman ifade eden sözcüklerin de bizim için önemli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, konu başlıklarında da yer verdiğimiz gerçekleşmiş, gerçekleşen veya gerçekleşecek kelimelerine baktığımızda, birbirleriyle benzer gibi görünseler de aslında çok ince ve anlamlı farklar taşır. Gerçekleşmiş ifadesi bir olayın ya da durumun tamamlanmış olduğunu yani geçmiş zamanı ifade ederken, gerçekleşen deyimini ise geçmişte devam eden veya şimdiki zamanı belirtmek için kullanılır. Gerçekleşecek ifadesi ise, olması beklenen veya henüz olmamış gelecek zamana yönelik bir kelimedir. Dolayısıyla, zamanın yalnızca var oluşuyla önemli olmadığını, onun varlığını ifade eden kelimelerle bir kez daha var olduğunu, zamana önem, değer ve anlam kattığını verilen bilgiler doğrultusunda söyleyebiliriz.¹⁶¹

Zamanı doğal düzleminde sınıflandırdığımızda geçmiş, hâl ve gelecek şeklinde ele alırız. Ancak bununla birlikte zaman çok katmanlı bir varlık alanıdır. Bilinen bu düzlemin, yalnızca görünürdeki katman olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda gelecek zamanda kendi içerisinde tek bir düzlemde ele alınmamakla birlikte, içi içe geçmiş farklı zamansal katmanlardan oluşan bir ağ olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki gelecek zamana yönelik kendi içerisinde, yakın ve uzak gelecek gibi bir ayırım yapılmaktadır. Dolayısıyla, bizler de konumuzu verilen bilgiler doğrultusunda anlatmaya çalışacağız.

3.3.1. Geçmişte Bir Gelecek Olarak Gerçekleşmiş Gayb Haberleri

3.3.1.1. Kur'an-ı Kerim'in Korunması

Allah Teâlâ Kur'an ayetlerini levh-i mahfuzda, beytü'l-izze'de, nüzul aşamasında veya sonrasında her türlü cin ve şeytanların hilesinden ve şerrinden korumuştur. Cinler ve şeytanlar melekleri dinlemek ve göklerden bilgi edinmek için göklere çıkmaya teşebbüs ettiklerinde Allah onları delici ateş hüzmeleriyle oradan uzaklaştırarak¹⁶² vahyi koruma altına almıştır.

Yeryüzünde Korunması ise iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi; Resulullah'ın Kur'an-ı tebliğ aşamasıdır. İkincisi ise, tebliğ sonrası kıyamete kadar olan aşamadır. Bu

¹⁶¹Bkz. Serdal Kara, Türkiye Türkçesinde Zaman Eklerinin Kipsel ve Zamansal Yönden Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, c. 9, S. 46, ss. 110-117.

¹⁶² Cin, 72/8-9; Hicr, 15/17-18; Bkz. Şaban Kondi, Şia'da Kur'an'ın Mevsukiyeti Sorunu: el-İntisar Adlı Eser Özelinde Bir Değerlendirme, 2019, *İlahiyat Akademi Dergisi*, S. 10, ss. 171-194.

bağlamda sürekli olarak Hicr 9. ayet delil olarak getirilmekte ve Kur'an üzerinde ilahi bir gözetimin olduğu vurgulanmaktadır.¹⁶³

Ayette “*Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz*”¹⁶⁴ buyrulmaktadır. Ayetin tefsiriyle ilgili tefsir literatüründe kabul edilen en temel görüş Kur'an-ı Kerim'in kıyamete kadar herhangi bir tahrife karşı ilahi koruma altında olmasıdır. İkincisi ise, Hz. Peygamberin şeytan ve cin tasallutundan ve kendisine karşı olan insanların ona zarar vermelerinden korunmuş olduğudur. İlahi vahyin kâtiplerce yazılması, Hz. Peygamberin Cebrâil ile Ramazan ayında yapmış olduğu mukabeleler, Kur'an ezberinin teşvik edilmesi, Hz. Ebu Bekir döneminde cemi, Hz. Osman döneminde istinsahı ve tarih boyunca hâsıl olan tüm çabalar bu ilahi koruma kapsamında değerlendirilmelidir. Çünkü Kur'an'da çoğu yerde insanlar âlemine müdahalenin insani olduğu, insani olgu ve algılar üzerine inşa edildiği yine pek çok ayeti kerimede açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in muhafazasına yönelik böyle fiili ve insani bir gerçeklik orta yerde dururken Hicr 9. ayette bahsi geçen muhafaza olgusunun bu gerçekliği kapsamaması yadsınacak bir durum da değildir.¹⁶⁵

Kur'an-ı Kerim, vahyedildiği zamandan günümüze kadar, bazı kıraat farklılıkları dışında herhangi bir değişikliğe uğramadan korunmuştur. İnsanlık tarihi boyunca Kur'an dışında bu titizlik ve başarıyla korunan herhangi bir kitap mevcut değildir.¹⁶⁶ Allah'tan geldiği şekliyle ezberlenen ve yazıya geçirildiği haliyle mana ve lafız olarak korunabilmiş tek kutsal metindir.

Allah Teâlâ Kur'an'ın bozulmadan korunacağını bizlere bildirmiştir. Ayetin indirildiği dönemdeki kimseler için de bu durum geçerli olmakla birlikte bugüne baktığımızda ise bu vaadin gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim hem lafız ve mana olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bununla birlikte Kur'an, kıyamete kadar herhangi bir tahrife karşı ilahi koruma altındadır. Nasıl ki bizden önceki milletlere ve bizlere indirildiği günkü haliyle hitap ediyorsa, aynı hitabın bizden sonrakiler veya gelecek topluluklar için de geçerli olacağını söyleyebiliriz. Kur'an gelecekte de aynı korunmuşlukla hidayet kaynağı olmaya devam edecektir. Bu durum geçmişte de böyleydi gelecekte de böyle olacaktır. Dolayısıyla bu konunun, yakın ve uzak gelecekte

¹⁶³ Ali Kaşıkırık, Hicr 9. Ayet Bağlamında Kur'an'ın Korunması, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 2023, S. 94, ss. 159-172.

¹⁶⁴ Hicr, 15/9.

¹⁶⁵ Kaşıkırık, a.g.e., ss. 159-172.

¹⁶⁶ Kaşıkırık, a.g.e., ss. 159-172.

veya geçmişte gerçekleşen, gerçekleşmiş veya gerçekleşecek her döneme hitap ettiğini söylememizin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

3.3.1.2. Bedir Zaferi

Allah Teâlâ hikmeti çerçevesinde, liyakatlerini de gözeterek müminlere yardım edeceğini birçok ayette vadetmiş¹⁶⁷, vadini yerine getirdiğine dair misaller vermiştir. Hz. Peygamberin tebliğ mücadelesinin en kritik dönemlerinden birini teşkil eden Bedir harbi'nin Kur'an'daki anlatımı da ilahi yardımın sünnet ve hikmetini idrak etmek açısından önemli işaret ve ibretler ihtiva etmektedir.¹⁶⁸

Bilhassa Enfâl, kısmen Âl-i İmrân surelerinde yoğunlaşan Bedir Gazvesi anlatımında, ilahi yardımın sebep ve hikmeti veya şekli farklı boyutlarıyla izah edilir. Bu doğrultuda biri Allah yolunda diğeri ise kâfir olduğu halde savaştan iki gruptan bahsedilir. Hak yolunda savaştan sayı ve teçhizat yönünden zayıf olan Bedir'deki Müslümanların, Allah'ın yardımıyla beraber kendilerinden kat kat güçlü olan Mekkeli müşriklere galip geldikleri bizlere bildirilir ve basiret sahipleri için bunda ibretler bulunduğu dikkat çekilir.¹⁶⁹Yine bir başka ayette Müslümanlar kuvvetsiz bir halde iken onlara Bedir'de meleklerin gönderildiği¹⁷⁰, Allah'ın yardım ettiği beyan edilir.¹⁷¹

İmam Mâtürîdî'ye göre müminlerin Bedirde, sayılarının az, bedenleri ve teçhizatlarının zayıf olmasına ve müşrikler gibi savaşa hazırlık yapamamalarına rağmen galip gelmeleri, Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Zemahşerî de Müslümanların sayılarının bazen az¹⁷² bazen de çok¹⁷³ gösterilmesini, meleklerle yardım edilmesi gibi hususları ilahi kudret ve mucizenin izharı olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de bizlere bildirildiğine göre Allah Teâlâ, Bedir harbinde bizzat meleklerini indirerek Müslümanlara yardım etmiştir. Ayette yardım etmek üzere gönderilen ve gönderilmesi vaad edilen bin¹⁷⁵, üçbin¹⁷⁶, beşbin¹⁷⁷ gibi farklı sayılarda melekten bahsedilmektedir. Tefsir ve siyer kaynaklarındaki rivayetlere ve

¹⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/124-125.

¹⁶⁸ Muhammet Altaytaş, İlahi Takdir ve Yardımın Sünneti Açısından Kur'an-ı Kerim'de Bedir Gazvesi, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 2022, S. 9, ss. 83-104.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/13.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/124-125.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/123.

¹⁷² Enfâl, 8/44.

¹⁷³ Âl-i İmrân, 3/13.

¹⁷⁴ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzî, *El-Keşşâf*, Çev. Muhammed Coşkun vd., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, c. 1, ss. 884-886.

¹⁷⁵ Enfâl, 8/9.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/124.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/125.

değerlendirmelere bakıldığında meleklerin yardımı hususunda ittifak edildiği görülür. Ancak bu yardımın şekli konusunda bazı ihtilaflar bulunmaktadır.¹⁷⁸

Kur'an-ı Kerim'de ve çeşitli rivayetlerde bildirildiğine göre, Müslümanlar Bedir Savaşı'na giderken son derece endişeliydiler ve münafıklar ise aşırı korkuya kapılmışlardı. Enfâl sûresinde anlatıldığına göre, “*sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi*”¹⁷⁹ şiddetli endişeye kapılan müminlere Yüce Allah, bir nevi rahatlama olarak hafif bir uyku bahşetmiştir. Nitekim Müslümanları temizlemek, Şeytanın pisliğini onlardan gidermek, kalplerini pekiştirmek ve ayaklarını sabit kılmak için de gökten su indirmiştir.¹⁸⁰ Buradaki pislikten maksat, şeytan'ın iman edenlerin kalplerine yerleştiği ümitsizlik, korku veya cünüplük olarak yorumlanmıştır. Bunun sebebi ise Bedir'de müşrikler, Müslümanlardan önce suya ulaştılar. Müslümanlar ise suyun bulunmadığı yüksek ve kuru bir tepede konakladılar. Bu nedenle ayakları kuma batıyordu. Hatta bazıları da uykularında ihtilam olmuşlardı. Bunun üzerine şeytan onlara dedi ki: “Siz Allah'ın dostları olduğunuzu ve Resûl'ün aranızda olduğunu iddia ediyorsunuz. Ama müşrikler suyunuzu elinizden aldılar. Namazı dahi cünüp olarak kılmak zorunda kalıyorsunuz. Eğer siz hak üzere olsaydınız müşrikler suyunuzu elinizden alamazlardı.” şeklinde vesvese veriyordu. İşte bunun üzerine Yüce Allah, yağmur yağdırdı. Müslümanlar suyundan içtiler ve temizlendiler. Böylelikle şeytanın verdiği vesveseden arınmış oldular. Ayrıca kum sertleşti ve yere daha sağlam ve sert bastılar. Nitekim “Ayakları yere sağlam basmak” tabirinin gerçek anlamında kullanılabileceği gibi cesaret, sabır ve atılganlıklarının artırılması anlamına gelebileceği de ifade edilmiştir. Çünkü bu hasletler savaş meydanında insanın sebatını artırır.¹⁸¹ Nihayetinde Allah Teâlâ, müminlere daha evvel vadettiği yardımı lütfetmiş, müşriklere ise önceden haber verdiği mağlubiyet ve hezimetini tattırmıştır.¹⁸²

Bedirde zafer, Müslümanların cehd ve liyakatine ilaveten nihayetinde Allah'ın takdiri ile gaybi ve mucizevi boyutları da bulunan yardımı ile tahakkuk etmiştir. Bu doğrultuda Kur'an'da da bizlere bildirilen asker sayılarının taraflara az veya çok gösterilmesi, meleklerin indirilmesi, hafif uyku ve su indirilmesi ile yapılan ilahi yardımlarla birlikte, Cenâb-ı Hak mucizevi bir şekilde müşriklere karşı müminleri desteklemiş, müminler teçhizat veya asker sayısı gibi maddi sebepler yönünden

¹⁷⁸ Altaytaş, a.g.e., ss. 83-104.

¹⁷⁹ Enfâl, 8/6.

¹⁸⁰ Enfâl, 8/11.

¹⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/160-161; Bkz. İsrail Balcı, Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği, *İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi*, 2009, S. 13, ss. 85-124.

¹⁸² Altaytaş, a.g.e., ss. 83-104.

kendilerinden çok daha güçlü olan müşriklere karşı Allah'ın yardımı ve takdiriyle zafer kazanmışlardır.¹⁸³

3.3.1.3. Mekke'nin Fethi

Mekke'nin fethi, Fetih suresinde gaybi bir müjde olarak gözükmektedir. Allah Teâlâ, henüz şartlar dahi oluşmadan Hz. Peygambere Mekke'ye güvenle gireceklerini haber vermiştir. Bu hususta Fetih sûresi 27. ayette Allah'ın, Hz. Peygamberin rüyasını doğru çıkaracağından, kiminin başını tıraş ettirmiş kiminin ise saçlarını kısaltmış bir halde, Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam ve güvenli bir şekilde gireceğinden ve Allah'ın müminlerin bilmediği şeyleri bildiğinden, ondan önce ise yakın bir zafer nasib etmesi yönünde haber verilmektedir.¹⁸⁴ Rivayet edildiğine göre, Resulullah rüyasında Mekke'ye girdiğini ve Kâbe'yi tavaf ettiğini görmüş ve bunu sahabelerine anlatmıştır. Bu nedenle, Hudeybiye yılında yola çıktıklarında, sahabeler Mekke'ye gireceklerinden emin olmuşlardır. Ancak müşriklerle yapılan barış antlaşması nedeniyle o yıl Mekke'ye girememeleri onları derinden üzmüştür. Ardından verilen ayet nazil olmuştur.¹⁸⁵ Diğer bir nakle göre Hudeybiye dönüşü Medine'de münafıkların bir kısmı Müslümanlar'a istihza yoluyla "Biz, henüz Mescid-i Haram'a girmedik; saçlarımızı da tıraş ettirmedik ve kısalttırmadık da!" demişlerdir. Bunun üzerine ayet-i kerime nazil olmuştur.¹⁸⁶

Bu gelen ayet üzerine Hz. Peygamber o kadar sevinmiştir ki, dünya ve içindekilerden hiç birinin bu kadar sevimli olmadığını belirtmiştir. "Korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz" ifadesi ise bu durumda onların emniyet içinde olacaklarını, bunun da kuvvet ve irade ile değil, yalnızca Allah Teâlâ'nın meşiet ve dilemesiyle olacağı buyurulmaktadır. Bu; hicretin yedinci senesi Zilkadesinde gerçekleşen Umretü'l-Kazadır.¹⁸⁷ Allah bu umre ile va'dini gerçekleştirdi. Umreden bir sene sonra ise Mekke'nin fethi gerçekleşmiştir.

3.3.1.4. Doğu Roma İmparatorluğunun Galip Gelmesi

Roma İmparatorluğu ve İran Devleti Hz. Peygamberin Mekke'de İslamı yaymaya başladığı dönemlerde dünyanın iki önemli süper gücüydü. Peygamberimizin risaleti öncesinde Bizans'ta yaşanan karışıklıklar sonucunda imparatorun yerine bir başkası

¹⁸³ Altaytaş, a.g.e., ss. 83-104.

¹⁸⁴ Fetih, 48/27.

¹⁸⁵ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yay., İstanbul 1991, XIII, ss. 126-128.

¹⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, Huzur Yay., İstanbul, t.y., XVIII, ss.104-105.

¹⁸⁷ Ali Sait Çalışkan, *Kur'an-ı Kerim'de İstikbale Dair Gayb Haberleri*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001, s. 248.

başa geçmişti. Devrilen imparatorun yakınları öldürtülerek Konstantinopol caddelerinde dolaştırılmıştı. İran'ın Sasani Kralı İkinci Hüsrev Perviz, devrilen imparatorun dostuydu ve yaşanan bu olay onun Bizans'a saldırması açısından bir fırsat niteliğinde olmuştur. Bunun üzerine M.S. 603'de Bizans'a savaş açtı. Bizans ordusunu birkaç yıl içinde yenilgiye uğratarak Anadolu içlerine kadar ilerledi.¹⁸⁸

Ancak yaşanan gelişmeler sonucunda Afrika valisinin oğlu Heraklyus, Sasani İmparatorunu devirmişti. Bu durum Sasani hareketini durdurmak yerine daha da büyütülmüştür. Çünkü savaş, Hıristiyan Bizans ve mecusi dininin temsilcisi olan Sasaniler arasındaki bir din kavgasına dönüşmüştür. Bu istila tufanı Irak, Suriye, Filistin ve tüm Sina Yarımadasını geçip, Mısır sınırlarına kadar ulaştı. Ayrıca girdikleri her yerde ateşperestliği yayıyorlardı.

İran orduları, 614 yılında Filistin'in tamamını ve mukaddes toprakları işgal ettiler. Sasaniler'in Bizanslılara karşı zafer kazanması, Müşrikleri sevindirirken Müslümanları üzmüştür. Çünkü Müslümanlar Ehl-i Kitabın, Müşrikler ise Mecusilerin galip gelmesini istiyorlardı.¹⁸⁹ Onların kazandığı zaferler Mekke'de çok konuşulmaktaydı. Müşrikler bu olaya çok seviniyor ve Müminlerle sürekli alay ediyorlardı.¹⁹⁰ Müslümanlara; "Bizanslılar kendilerinin Ehl-i kitap olduklarını iddia ettiler, ancak ateşperestler onları yendi. Siz ise Allah'ın indirdiği Kitap ile galip geleceğinizi iddia ediyorsunuz. Fakat biz sizi, İranlıların Romalıları yendiği gibi yeneceğiz." diyorlardı.¹⁹¹

Bunun üzerine birkaç yıl içinde Rumların zafer kazanacağını bildiren şu ayetler nazil oldu: " *Rumlar yakın bir yerde mağlub oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, müminler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler. Allah dilediğini muzaffer kılar. Zira O, azizdir, rahîmdir.*"¹⁹²

Bu ayetler indiğinde Rumların, İranlılara galip geleceklerine yönelik bir ihtimal dahi söz konusu değildi ve Bizanslıların hiçbir zafer alameti görülüyordu. Hz. Ebubekir, bu ayetleri Peygamberimizden dinledikten sonra, Mekke'de yüksek bir sesle okuyarak, müşriklere hitaben; "Rumlar, birkaç sene sonra İranlılar'a muhakkak galebe çalacaklar" demiştir.¹⁹³ Bunun üzerine müşriklerin ileri gelenlerinden olan Ubeyy b. Halef, üç sene içerisinde Romalıların zafer kazanması şartıyla, genç ve dişi olmak üzere on deve karşılığında Hz. Ebubekir'le bahse girdi. Hz. Ebubekir, durumdan Hz.

¹⁸⁸ Çalışkan, a.g.e., s. 241.

¹⁸⁹ Kara, a.g.e., s. 85.

¹⁹⁰ Çalışkan, a.g.e., s. 242.

¹⁹¹ Atmaca, a.g.e., s. 313.

¹⁹² Rûm, 30/2-6.

¹⁹³ Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1981, s. 325.

Peygamberi haberdar edince Resûlullah: “ Ayette geçen “bıd” kelimesi, üç ila dokuz yıl arasında bir zaman dilimine delalet eder. Gidip deve sayısını artır ve süreyi uzat” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ebubekir ve Ubeyy b. Halef anlaşarak süreyi dokuz yıl, deve sayısını da yüze çıkarmışlardır.¹⁹⁴

Roma takvimine göre Savaş 610 yılında başlayarak, 613-614 yıllarında devam etmiştir. 616 senesinde ise Rumlar, kesin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. 622’de savaş tekrardan başlayarak, 625 yılında Rumların kesin zaferiyle sonuçlandı. 616 yılında yaşanan kesin yenilgi ve 625 yılında elde edilen kesin zafer arasında dokuz sene geçmiştir.¹⁹⁵

Ayrıca Bizanslıların İranlılar’a galip geldiği bir gün, Müslümanlar da Bedir’de zafer kazanmıştır. Bu durumu İbn-i Abbas: “Bedir günü, Hem putperestlerin hem de ateşperestlerin yenilgiye uğradıkları bir gündür.” şeklinde yorumlamıştır.¹⁹⁶

Hz. Ebubekir’e bahs için şart koşulan develer ise, Ubeyy b. Halef’in önceden vefatı sebebiyle varislerinden alınmıştır. Peygamberimize getirilen develer, fakirlere sadaka olarak verilmiştir.

Allah’ın haber verdiği bu galibiyet müjdesi, o zamanda bulunan kimseler için geleceğe yönelik gayb konusu¹⁹⁷ olmakla birlikte geleceğe dair gaybi haberler şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Biz bu başlık altında sadece bazı hadiseleri ele almış bulunmaktayız.

3.3.2. Yakın Gelecekte Gerçekleşmiş Fenni Keşiflerle Açığa Çıkan Gayb

Haberleri

Kur’an’ın gaybi haberlerinden bir bölümü de, içinde bulunduğumuz kâinat âleminin sırlarıyla ilgilidir. Yüce Allah’ın, sahibi olduğu kâinatta yer alan ve kudretine delalet eden bazı hususlar hakkında, Kur’an-ı Kerim’de birçok bilgiye yer vermesi anlaşılacak bir mesele değildir. Aksine bu husus Kur’an’ın evrenselliğinin ve icazının bir gereği olmakla birlikte, Kur’an’ın yalnızca ümmî bir topluluğa değil, aynı zamanda ilim ve irfan açısından hangi düzeyde olursa olsun kıyamete kadar bütün insanlığa indirildiğinin göstergesidir. Bu yönüyle Kur’an-ı Kerim’in, her devirde

¹⁹⁴ Çalışkan, a.g.e., s. 243.

¹⁹⁵ Kara, a.g.e., s. 86.

¹⁹⁶ Çalışkan, a.g.e., s. 245.

¹⁹⁷ Salih Sabri Yavuz, İlahî İlim Bağlamında İnsan Hürriyeti, Gayb ve Gelecek, *Ekev Akademi Dergisi*, 2005, S. 22, ss. 67-86.

muhataplarını hayrete düşürecek ayetleri içermesi, onun evrensel dinin bir Kitab'ı olmasının delili olarak görülebilir.¹⁹⁸

Ancak bu konuya başlamadan önce birkaç hususu hatırlatmak faydalı olacaktır. Tefsir tasavvurlarında çeşitli düşüncelerin sonucu olarak klasik ve modern dönemde, Kur'an'ın ilmi keşiflere işaret etmesi konusunda pozitif düşünenler olduğu gibi negatif düşünenler de bulunmaktadır. Örneğin Şatıbî ve onu referans alan bir grup, Kur'an ayetlerinde çağdaş bilimsel keşiflere yönelik atıf olamayacağını söylemektedirler. Kur'an-ı Kerim'in Arapça indirilmesine işaret ederken aynı zamanda vahyin muhatap kitlelerinin ümmî olması hususuna da vurgu yaparlar.¹⁹⁹

Bazılarına göre ise, din ve bilimin sahaları birbirinden oldukça farklıdır. Ayrıca Kur'an, bir bilim veya Fen kitabı olmadığı gibi bugünkü bilim de pozitif düşüncenin ve metodun bir ürünüdür. Dolayısıyla bu metod yapısı gereği materyalist dünya görüşüne ve şüpheye dayanmaktadır. Bir başka husus ise, pozitif bilimler ışığında elde edilen veriler; kesin ve sürekli olmamakla birlikte zamanla gelişmeye ve değişmeye de müsaittirler. Ancak Kur'an'ın hükümleri kesin ve nettir. Bu sebeple değişken bir bilgi ile kesin olan yani değişmeyen gerçekler izah edilemez.²⁰⁰

Konuya dair tam tersi bir düşünceye sahip diğer bir grup bilgine göre, Kur'an'ın amacı evrendeki bilimsel hakikatleri anlatmak değildir Ancak söz konusu alanda, bazı ayetlerde verilen bilgiler, insanın hidayetine yönelik vesile kılınmıştır. Bu bağlamda Kur'an'ın içerdiği bilgilerin tamamı hidayet esaslı olarak vaz edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in ilahi vahiy olduğuna delalet gösterecek miktarda tabiat, coğrafya ve tıp gibi birtakım bilimlerin konularına Kur'an'da işaret edilmiş olabilir.²⁰¹

Bu kimselerin düşüncelerine göre bilim insanların yaptığı şey evrende potansiyel olarak var olanı keşfetmektir. Diğer bir deyimle bu kimseler, Allah'ın potansiyel olarak yarattığı, ancak henüz ortaya çıkmamış veya gizli olan birtakım tabiat yasalarını keşfeden kişilerdir. Dolayısıyla bilimsel deneyimler sonucunda ortaya çıkan her bir bilgi, Allah Teâlâ tarafından önceden takdir edilen ve potansiyel olarak yarattığı tasarımlardır.²⁰²

¹⁹⁸ Atmaca, a.g.e., s. 315.

¹⁹⁹ Atmaca, a.g.e., s. 314.

²⁰⁰ Celal Kırca, "İlmi Tefsir Ekolünün Problemleri", Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu 27-30 Haziran, Samsun 1987, s. 194; Tarihten bugüne Kur'an'ın bilimsel veriler kapsamında yorumlanması konusunda geniş bilgi için Bkz. Şehmus Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması: Tarihsel Süreç ve Değerlendirme", Tefsire Akademik Yaklaşımlar -1- Otto Yay., Ankara 2013, ss. 273-296.

²⁰¹ Abdülfettah Tabbara, *Kur'an ve Modern İlim*, Çev. Celal Yıldırım, Konya, Uysal Kitabevi, s. 67.

²⁰² Caner Taslaman, "Evrenin Fiziki Yasaları, Sabiteleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarları Bize Ne Söylüyor?", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2013, c. 11, S. 2, ss. 25-26.

Kur'an-ı Kerim, İslam dininin kitabıdır. Bu doğrultuda Kur'an bir din kitabı ise, onun dili de din dilidir. Dolayısıyla Kur'an'da insan hayatının her alanına dair verilen her bir bilgi, bu dil ile ifade edilmiştir. Örneğin çekim kanunu, molekül, çekirdek, elektron, big- bang vb. gibi bilimsel terimlere Kur'an'da rastlanmamaktadır. Ancak, bu bilim dallarına ya da diğer bilim dallarına ilişkin kavramlar ve terimler yer almasa da, Kur'an kendisine özgü dili ile bu alanlara dair bazı bilgilere yer vermektedir. Yani bu bilgiler, bu bilim dallarına ait olup, sonradan üretilen kavramlar veya terimler ile değil de, din dili ile sunulmaktadır.²⁰³

Bu bağlamda konuya açıklık getirmek ve ne demek istediğimizin daha iyi anlaşılması açısından örnek vermek mümkündür.

*“Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde harekete geçer, kabarıp ve güzel çiften nebatlar biter.”*²⁰⁴ (Din Dili)

Yağmur, rüzgârın sürüklediği bulutlardan inerek toprağı yumuşatır. Böylelikle bitkilerin yeşererek büyümesini sağlar. (Bilim Dili)

*“Kâfirler görmezler mi ki gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Hala iman etmezler mi?”*²⁰⁵ (Din Dili)

“Evrenin başlangıcında uzayda devasa bir gaz bulutu vardı. Gaz bulutları sabit durmayıp kendi etraflarında döndükçe yerçekiminin etkisiyle parçalanmıştır. Parçalanan bu bölgeler tekrardan yerçekimi etkisiyle gitgide yoğunlaşarak sıkışmaya başlamış, yoğunlaşmanın etkisiyle sıkışan gazlar küreye yakın şekiller almıştır. Yerçekiminin etkisiyle sıkışan gaz ve toz bulutları merkezdeki sıcaklığı artırmıştır. Sıkışma sonucunda sıcaklık yeterince yükselince merkezde bulunan hidrojen atomları birleşerek helyuma dönüşür. Birleşme esnasında ortaya çıkan enerji sonucunda bir yıldız açığa çıkar. Yani parçalanan, yoğunlaşan ve sıkışmanın etkisiyle ısınan gazlar sonucunda, yıldızlar galaksiler ve hatta güneş sistemi meydana gelmektedir.”²⁰⁶ (Bilim Dili)

Modern Bilimler, alanına giren meselelerde geniş ve derinlemesine bir araştırma yapıp, bu konulara dair detaylı ve teferruatlı bilgi verirken, Kur'an, yalnızca bazı ilmi hakikatlerden ve kanunlardan genel hatlarıyla bahsederek, bu bilimsel gerçekler hakkında bazı bilgiler vermektedir.²⁰⁷

²⁰³ Celal Kırcı, Kur'an ve Tabii Bilimler, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1999, c. 2, S. 16,17,18, ss. 72-94..

²⁰⁴ Hac, 22/5.

²⁰⁵ Enbiya, 21/30.

²⁰⁶ George Gamow, *The Creation of the Universe (Kâinatın Yarattılışı)*, Çev. Toygar Akman, Ankara 1961, s. 28.

²⁰⁷ Celal Kırcı, Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, S. 15, ss. 7-34.

Ancak içeriğinde yer alan bilgiler göz önüne alındığında, günümüzün bilimsel anlayışına uygun olabilecek bir tarzda Tarih, Hukuk, Astronomi, Tıp vb. kitabı değildir. Bu saydığımız ve daha da sayamadığımız çeşitli bilim dallarına yönelik bazı bilgiler, Kur'an'da mevcuttur. Fakat bu bilgiler, verilen bilim dallarının belli meselelerine değinen ve bu dallara malzeme olma niteliği taşıyan bilgilerdir. Bu alanlarla ilgili bütün bilgiler ve ayrıntılar Kur'an'da yer almadığı gibi, sistematik de değildir. Dolayısıyla verilen bilgiler doğrultusunda sistem kurma görevi ve işlemi insana aittir. ²⁰⁸

Bu sebeple insan ile evren arasındaki ilişki ve Kur'an'ın bu ilişki hakkında verdiği bilgiler, insanların bilgi araçlarıyla da elde edebilecekleri bilgileri de kapsamaktadır. Tabiat kanunlarına ve kanunların işleyiş biçimlerine yönelik Kur'an'da yer verilen bilgiler, sonuç bildiren bilgileri içermekle birlikte, bu sonuçlara ilişkin nedenlerin araştırılmasına ve incelenmesine yönelten bir alan oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum insana, araştırma yapma, öğrenme ve var olup devam eden bir düzene yönelik neden-sonuç ilişkisini keşfetme gibi bir sorumluluk yüklemektedir. ²⁰⁹

Kur'an'da birçok ilmi konuya işaret ve atıfların yapıldığını müfessirler de ifade etmektedirler. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Dünyanın yuvarlaklığı²¹⁰, Kâinatın yaratılışı²¹¹, dünyanın ve gök cisimlerinin dönmesi²¹², kâinatın genişlemesi²¹³, atmosfer tabakası²¹⁴, yeryüzünün derinliklerinde rızık ve nimete işaret²¹⁵, yukarıya çıkıldıkça oksijenin azalması²¹⁶, sıvılardaki yüzey gerilimi²¹⁷, hareket enerjisi²¹⁸, zamanın izafiliği²¹⁹, Kokuların nakli²²⁰, dünyanın kutuplardan basıklaştırılması²²¹, Güneş ile Ay arasındaki fark²²², kâinattaki denge gibi kozmolojik, eşyanın çift oluşu gibi fiziki, suyun hayat kaynağı oluşu gibi biyolojik ve insanın yaratılışı gibi tıbbi bilgilerin yer verildiği çeşitli konulardır.

Kur'an-ı Kerim ilk inmeye başladığı günki gibi güncelliğini korumaktadır. Onun bu yönü kıyamete kadar geçerli olmakla birlikte, her devirde ayetlerin barındırdığı kimi gaybi haberler açığa çıkabilecektir. Mesela “*Göğü Biz çok sağlam bir şekilde bina ettik,*

²⁰⁸ Kırca, Kur'an ve Tabii Bilimler, s. 81.

²⁰⁹ Kırca, Kur'an ve Tabii Bilimler, s. 82.

²¹⁰ Yâsîn, 36/37; Rahman, 55/33; Nâziât, 79/30-31.

²¹¹ Hûd, 11/7; Fussilet, 41/11.

²¹² A'raf, 7/54; Neml, 27/88; Mülk, 67/15.

²¹³ Enbiya, 21/30; Zâriyât, 51/47.

²¹⁴ Enbiya, 21/32.

²¹⁵ Bakara, 2/29.

²¹⁶ En'âm, 6/125.

²¹⁷ Furkan, 25/53; Rahman, 55/19-20.

²¹⁸ A'raf, 7/57.

²¹⁹ Hûd, 11/7; Hac, 22/47; Meâric, 70/4.

²²⁰ Yusuf, 12/94.

²²¹ Ra'd, 13/41; Enbiya, 21/44.

²²² Yûnus, 10/5; Nuh, 71/16; Nebe, 78/13.

*onu genişleten Biziz. Çünkü Biz geniş kudret ve hakimiyet sahibiyiz.”*²²³ Ayetinde evrenin genişlediğine yönelik bir bilgiye ulaşamayan bir kimsenin itikadında ve eylemsel olarak ibadetlerini yerine getirmede bir nakısa olmayacaktır. Aksine bu ayeti duyan bir kişi ayette, Allah’ın kudretine dair bir işaret bulunduğunu ve bunun gereği olarak da Allah’a hakkıyla kulluk yapılması gerektiği yargısına varabilecektir. Aynı zamanda, verilen ayeti 1400 yıl sonrasında okuyup bilimsel verilerin ayetin muhtevasıyla uyduğunu gören muhatap ise, Kur’an’ın icazı önünde şaşkın kalacaktır. Bu yönüyle meseleye şöyle bakılabilir: Kur’an’ın icazı ilk muhatapları için daha çok dil yönüyleydi. Şöyle ki, onlar dil kullanımında zirve bir noktadaydılar. Ancak Kur’an, onları çok iyi bildikleri zirvede karşılayarak icazı karşısında boyun eğmelerini sağlamıştır. Bir diğer önemli nokta ise, bazı ayetlerin modern bilimsel verilerle daha iyi anlaşılabilir olması, Kur’an’ın icaz yönünün sadece dil ile değil, diğer yönleriyle de hâlen devam ettiğini bizlere göstermektedir. Dolayısıyla, Kur’an-ı bir bilim kitabı gibi ele almak ve içinde şifreler aramak boş bir çabadır; bunun yerine, çağımızın sunduğu fırsatları kullanarak Kur’an ayetlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak mümkündür.²²⁴

Bizler de bu icaz parıltılarındaki gayb haberlerine işaret eden birkaç başlığa yer vereceğiz.

3.3.2.1. İnsanın Yaratılışı

Kur’an-ı Kerim’de insanın yaratılışına dair çok sayıda ayet-i kerime bulunmaktadır. Bu yaratılış, vasıtasız/elementer ve vasıtalı/biyolojik olmak üzere iki süreç dâhilinde anlatılmaktadır. Birinci süreçte insanın yaratılışının vasıtasız/elementer dönemi anlatılır. Elementer yaratılış süreci insanın, toprak, tînü lâzib, sülâle min tîn,, hamei mesnûn, salsâl ve tesviye şeklinde isimlendirilen aşamalardan geçirilerek varlık sahnesine gönderilmesidir. İnsan, toprağın çeşitleri olan bu aşamalardan geçirilerek, vasıtasız bir şekilde yoktan var edilmektedir.²²⁵ Kısacası sürece dair insanın, toprak, çamur ve sudan nasıl yaratıldığı konusunda bizlere bilgi verilmektedir.

İkinci süreç ise; insanın anne rahminde; nutfeden, alakaya, sonra mudgaya dönüşerek ilerleyen süreçlerde belli aşamalardan geçerek doğma sürecini ele almaktadır. Dolayısıyla insanlığın yaratılışında bu iki yaratma çeşidi mevcuttur. Bu iki farklı yaratılış süreci bazı ayetlerde, iç içe veya peş peşe anlatılırken bazı ayetlerde ise;

²²³ Zâriyât, 51/47.

²²⁴ Atmaca, a.g.e., s. 323.

²²⁵ Yahya Arslan ve Hasan Yılmaz, İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur’an Âyetlerinin Yorumu, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Haziran 2022, C. 9, S. 17, ss. 199-220.

elementer sürecin aşamalarından bahsedilmeksizin doğrudan biyolojik süreçten söz edilmektedir.²²⁶ Bu meseleye bir başka ifadeyle embriyolojik süreç de diyebiliriz. Embriyoloji, tüm canlıların oluşmaya başladığı zamandan itibaren belirli bir dönem içerisinde, türe özgü şekillerini alıncaya kadar geçirdikleri gelişim aşamalarını inceleyen bilim dalıdır. Günümüzde ise bu bilim dalının kısa bir zaman önce bulduğu gerçekleri, Kur'an yıllar öncesinde bizlere bilgiler vererek anlatmıştır. Çünkü artık günümüz teknolojisinin verdiği imkânlar neticesinde, embriyoloji aşaması net bir şekilde gözlemlenebilmektedir.²²⁷

İnsanın elementer sürecine dair Kur'an-ı Kerim'de, insanın yaratılışının hangi noktada başladığı ve bu zaman zarfı içerisinde hangi aşamalardan geçtiğine yönelik detaylı bilgiler verilmemektedir. Yalnızca kökenimizin su, toprak, çamur ve balçık gibi maddeleri içerdiğini bizlere bildirmektedir.²²⁸

Örneğin Enbiya sûresi 30. ayette, göklerin ve yerin başlangıçta bitişikken daha sonrasında ayrıldığından ve hareket eden her canlının sudan yaratıldığı bizlere bildirilmektedir.²²⁹

Aynı şekilde Nûr sûresi 45. ayette, Allah Teâlâ'nın hareket eden her canlıyı bir sudan yarattığını ve bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi ise dört ayak üzerinde yol alır. Nitekim Allah dilediğini yaratır ve o her şeye kâdirdir²³⁰ buyrulmaktadır.

Günümüzdeki bilgilerimize göre, verilen ayetlerde ifade edilen canlıların sudan yaratılması; ya her canlının temelinde suyun olduğu ya da her canlının asıl bileşeni olan sudan meydana getirildiği anlaşılmaktadır. Verilen her iki anlamda, bilimsel verilerle mükemmel bir uyum içindedir. Aslında yaşam suya dayanır ve su tüm canlıların temel bir bileşenidir. Bugün bir başka gezegende yaşamın olup olmadığını sorguladığımızda bile, ilk sorulan çoğunlukla suyun olup olmadığıdır.²³¹ Bununla birlikte modern bilgiler, en eski canlıların muhtemelen bitkiler âlemine ait olabileceğini ve hatta deniz yosunlarının, bilinen en eski kara parçalarının olduğu dönem olan "Prekambriyen" döneminden öncesine dayandığını bildirmektedir.²³² Aynı zamanda vücudumuz, tek bir canlı organizma olmamakla birlikte, onun içerisinde, ortalama olarak gram başına 2 ila 5 milyar hücre olmak üzere, 100 trilyon miktarda hücre bulunmaktadır. Bu hücreler

²²⁶ Sümeyye Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*, Yüksek Lisans Tezi, OMÜSBE, 2018, s. 74.

²²⁷ Açmak, a.g.e., ss. 74-98.

²²⁸ Açmak, a.g.e., ss. 74-75.

²²⁹ Enbiya, 21/30.

²³⁰ Nûr, 24/45.

²³¹ Maurice Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir*, Çev. Ali Ünal, İnsan Yay., İstanbul 1998, ss. 228-229.

²³² Mustafa İslamoğlu, *Kur'an ve Tabiat Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yay., İstanbul 2015, ss. 69-75.

bir araya gelerek nispeten kıvamlı veya neredeyse katı kütleler oluşturur ve bunların yaklaşık %56'sı sudur. Alternatif olarak, çeşitli bağlantı yapıları veya lifler aracılığıyla birbirine bağlanarak sert dokular oluştururlar ve bu dokular da sıvı ile doludur. Ayrıca, hücrelerin içindeki protoplazmanın %70 ila %80'i sudur.²³³

Kur'an-ı Kerim'de insanın topraktan yaratıldığına dair ayetler de bulunmaktadır. İnsanlığın varoluşundan bu yana belli belirsiz bir zaman diliminin geçtiği ve tüm varlıkların su temelinde yaratıldığı belirtildikten sonra, toprağın insanlığın elementer oluşum sürecinin temelinde yer aldığı ifade edilmiştir.²³⁴ Ayetlere baktığımızda; Hz. Âdem'in yaratılışının topraktan olduğu²³⁵, insanın yaratılışının temelinde toprağın olduğu²³⁶, ve bazı ayetlerde de "sizi tarifsiz bir şekilde yerden bitirdik" ifadesi yer verilerek insanın yaratılışına yönelik toprağa atıf yapıldığı görülmektedir.²³⁷

Nitekim Hac sûresi 5. ayette, insanların öldükten sonra tekrardan dirilecekleri konusunda kuşku duymalarına yönelik Allah'ın, onları topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, ardından belli belirsiz et parçasından yarattığı bildirilmiştir. İnsanın belirli bir vakte kadar anne rahminde kalmasını sağlayarak bir bebek şeklinde dünyaya gelmesine ve yetişkinlik çağına erişen insanlardan kiminin erken vefat ederken kiminin de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşük çağına eriştirilmesinden bahsedilmektedir. Öte yandan yeryüzünün kupkuru ve cansız görünüp ardından üzerine yağmur indirildiğinde ise, canlanıp kabaran ve her cinsten güzel bitkilerin çıkarılmasından haber verilir.²³⁸ Dolayısıyla ayetten anlatılanlar doğrultusunda, insanlığın toprağa bağlı bir yaratılışa da sahip olduğu anlaşılmaktadır

İnsanlığın topraktan yaratılmasına dair mesele elementer yaratılışa yönelik bir atıf olabilir. Nitekim vahiyde bu aşamalar yedi farklı kavramlarla açıklanmanın yanı sıra kavramların her biri bir merhaleyi temsil etmektedir. Diğer bir husus ise, anne rahminde gelişen cenin, ister anne üzerinden besin elde etsin, ister doğduktan sonra karbonhidrat veya proteinlerle beslensin, her hâlükârda süreç içerisinde temin ettiği ilave besinlerin kaynağı topraktır. Netice itibarıyla toprak, insan yaşamında önemli bir yer edinmesinin yanı sıra çoğunlukla her besinin ilk kaynağını da toprak oluşturmaktadır.²³⁹

Bir diğer husus da modern bilimin, toprakta bulunan çeşitli elementlerin aynı şekilde insanın vücudunda da var olduğunu tespit etmiş olmasıdır. Nitekim toprakta

²³³ Muammer Bilge, *Hücre Bilimi*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul 1978, s. 17.

²³⁴ Açmak, a.g.e., s. 79.

²³⁵ Âl-i İmrân, 3/59.

²³⁶ Kehf, 18/37; Rûm, 30/20; Mü'min, 40/67-68.

²³⁷ Hûd, 11/61; Yâsîn, 36/36; Nuh, 71/17.

²³⁸ Hac, 22/5.

²³⁹ İslamoğlu, a.g.e., s. 132.

bulunan elementlerden bazıları şunlardır: oksijen, hidrojen, azot, kalsiyum, çinko ve bakırdır. Verilen bu elementler gibi burada sayamadığımız birçok element, hem toprakta hem insanda hem de doğadaki pek çok canlıda yaşamın bir parçasıdır. Buradan anlaşılacağı üzere insanların, başta toprak olmak üzere diğer canlılar ve doğayla kimyasal bir bağa sahip olduğunu da söyleyebiliriz.²⁴⁰Bununla birlikte, insanın topraktan ve onun çeşitli aşamalarından yaratılması, bu tekâmül tamamlanana kadar bilmediğimiz bir sürenin geçtiği ve bu süre içerisinde insan haline dönüştüğü bilinmektedir. Ancak detaylı bilgi mevcut olmadığı gibi deney ve gözlem yapılabilecek bir mesele değildir. Dolayısıyla elementer sürece yönelik kesin ve net bir şeyler söylemenin veya sonuca varmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Kur'an-ı Kerim, insanın anne karnında geçirdiği evrelere ve süreç içerisindeki gelişimine yönelik çeşitli bilgiler vermektedir. Günümüz şartlarında teknolojik aletlerin de gelişmesiyle beraber bu bilgiler rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Örneğin, modern çağın da etkisiyle gelişen embriyoloji biliminin tespitlerine göre, erkeğin üreme sıvısının içinde bulunan 250-300 milyon sperm yani, nutfe anne rahmindeki yumurta hücresiyle döllenerek zigot dediğimiz nefis-i vahide denilen halini alır. Devamında iki, dört ve sekiz şeklinde olmak üzere mitotik bölünmeler başlar. Sonrasında rahmin duvarına asılarak şekil almaya devam eder. İlerleyen teknolojinin etkisi sonucunda gelişen elektronik kamera yöntemi ile görülebilen bu evreler, sırası ve mahiyeti yönüyle tamamen ayetlerde ifade edilenlerle uyum içerisinde.²⁴¹

İnsanın biyolojik yaratılışına ilişkin anne karnında geçirdiği evreler ise, ilk olarak nutfe ile başlar. Ardından nefis-i vâhide halini alır. Sonra alaka, mudga ve 'ızâm şeklini alarak kaslar ve dış yüzey oluşur. Merhalenin son aşamasında ise iç ve dış organların oluşumu ve insanın son hali meydana gelir.²⁴²

Biyolojik yaratılışın ilk safhasını nutfe oluşturmaktadır. Kur'an'da 12 ayette nutfe kavramı geçmekle birlikte, kullanımların bir kısmında erkek ve kadın hücrelerin birleşmiş hali olan zigot²⁴³, bir kısmında ise dışarıya atılan hücre manasında meni, yani sperm²⁴⁴ olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Kur'an'da üç çeşit nutfenin olduğu görülmektedir. Bunlar; eril nutfe, dişil nutfe ve emşac nutfedir. Eril nutfe, erkekten kaynaklı olan spermadır. Dişil nutfe, kadından kaynaklı olan yumurtalara denmektedir. Bu iki nutfenin karışımı olan döllenmiş yumurta hücresine de, emşac nutfe denmektedir.

²⁴⁰ Celal Kırcı, *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yay., İstanbul 1981, s. 195.

²⁴¹ Süleyman Aksoy, *Kur'an'ın Embriyolojik Sırları*, Kayahan Yay., İstanbul 2004, s.13.

²⁴² Açmak, a.g.e., s. 99.

²⁴³ Nahl, 16/4; Kehf, 18/37; Mü'minûn, 23/12-14; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67; Abese, 80/19.

²⁴⁴ Vâkı'a, 56/46; Kıyamet, 75/37.

Döllenme esnasında her iki cins hücrelerin karışımı sonucunda yaşanan DNA sentezinin hemen ardından, iki nukleus ovumun (yumurta hücresinde oluşan iki çekirdek) merkezinde birbirlerine yaklaşırlar. Sonrasında birleşirler ve bu sebeple çekirdek zarları erir. Yani ayette anlatıldığı haliyle nutfet-u emşac olurlar. Bu durum embriyonun genetik yapısını belirleyen kritik bir adımdır. 23 anneden ve 23 babadan olmak üzere çift yapıya sahip kromozomlar birbirlerine karışırlar. Böylece 46 kromozom olan tek hücreli bir zigot meydana gelir. Devamında ise mitoz bölünme gerçekleşerek gelişimi devam eder. Geçirilen bu aşamalar 30 dakika içinde meydana gelmektedir. Bütün bu işlemlerin neticesinde sperm hücresinin içinde bulunan genetik bilgi yumurtaya aktarılmış olur.²⁴⁵

İnsanın ana rahmindeki biyolojik yapısı ilk olarak nutfe, bilimsel ifade ile zigot olduktan sonra, embriyo evresine geçmektedir. Sonra belli aşamalardan geçerek insan olarak vücut bulduğu Kur'an'da bildirilmiştir.

Nitekim Kıyamet sûresinde insanın yaratılışına dair bilgi verilirken, insanın bir parçacık pıhtı safhasından yaratıldığı gibi şekil de verildiği ve nihayet ondan erkek ve dişi cinsler var edildiği de anlatılmaktadır.²⁴⁶ Dolayısıyla bir başka konu ise, doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesidir. Belli dönemlerde ve pek çok kültürde, doğacak çocuğun cinsiyetini kadının belirlemesi yönde bir inanç yaygındı. Hatta bu sebepten ötürü kız çocuğu dünyaya getiren birçok kadın kınanmaktaydı. Dolayısıyla modern bilim, bu konuya da bir açıklık getirmiştir.

İnsanın biyolojik oluşumu, erkek ve kadın hücrelerinde çiftler halinde bulunan kromozomların birer tanesinin birleşmesi ile başlamaktadır. Kadında yumurtalama esnasında iki parçaya ayrılan eşey hücrelerinin her iki kısmı da X kromozomuna sahiptir. Ancak erkekte iki parçaya ayrılan eşey hücreleri, X ve Y kromozomlarına sahip farklı sperm hücreleri meydana getirir. Kadında bulunan hücredeki X kromozomu, erkeğin X kromozomu taşıyan sperm hücresiyle birleşirse doğacak bebeğin cinsiyeti kız olacaktır. Ancak Y kromozomuna sahip sperm hücresiyle birleşirse, bu kez çocuğun cinsiyeti erkek olacaktır. Sonuç itibarıyla doğacak çocuğun cinsiyeti konusunda, erkek hücresinde bulunan X ve Y kromozomlarından hangisinin, kadının yumurta hücresinde bulunan X kromozomuyla birleşeceğine bağlıdır.²⁴⁷ Bu hakikat mikrobiyoloji ve genetik bilimlerinin gelişmesi sonucunda, bilimsel olarak da doğrulanmıştır.

²⁴⁵ Açmak, a.g.e., ss. 120-121.

²⁴⁶ Kıyamet, 75/36-39.

²⁴⁷ İlhan Kerse, *İnsan Embriyolojisine Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1974, s. 91; Alparslan Özyazıcı, *Hücreden İnsana*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1979, ss. 15-16.

İnsanın yaratılışına yönelik bilgi verilen Zümer sûresi 6. ayette, bebeğin anne karnında üç kat karanlığın göbeğinde birbirini takip eden yaratma merhalelerinden geçtiği bildirilmektedir.²⁴⁸ Ayetteki “üç kat karanlıktan” maksadın cenini çepeçevre bir şekilde saran; amniyon zarı ve bebeğin gelişiminde katkı sağlayan koriyon zarı ve plasenta olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bebek henüz gelişim sürecine başlamadan önce onun için en sağlam yer konumunda olan, vahyin diliyle karâr-ı mekîn²⁴⁹ olan rahme yerleşmesi neticesinde, meydana gelecek gelişim aşamalarında bebeği koruma hususunda üç zar işleve girmektedir.²⁵⁰

Amniyon zarı sayesinde cenin, annenin süreç içerisinde maruz kalacağı düşme, zor hareket ve dışarıdan gelecek çarpmalara karşı korunur. Bu zar ceninin tam ve rahat hareket edebileceği bir ortamı sağlar. Yine zarın içerisinde bulunan sıvı sayesinde cenin için sabit bir ısı ortamı temin edilir.²⁵¹ Koriyon zarı, iç ve dış tabaka şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Dış tabakanın üzerinde yer alan birçok tüy ve kabartılar mevcuttur. Bunlar vasıtası ile bebeğe oksijen ve gıda temin edilir. İç tabakada ise, ilk aşamalarda ceninde bulunan dış damarlar yer almaktadır. Koriyon zarı ile üzerinde bulunan tüysü tabaka, cenin ile birlikte gelişir. Hamilelik süreci ilerledikçe daha fazla incelen bu zar vasıtası ile cenine, anne tarafından gıda ve oksijen temin edildiği gibi, zararlı cisimleri yok eden maddeler de gönderilir. Böylelikle ceninde koruyucu sistemler kurulmuş olur.²⁵² Plasenta zarı ise, anneden bebeğe gelecek olan tüm besin maddelerini, demir, oksijen ve kalsiyum gibi hayati öneme sahip çeşitli mineralleri ilk olarak göbek bağına gönderdikten sonra ardından embriyonun kılcal damarlarına doğru iletir.²⁵³ Verilen bilgiler doğrultusunda insanoğlunun mucizevi bir şekilde mükemmel bir yaratılış evreleriyle var edildiği rahatlıkla görülebilmektedir.

İnsanın embriyolojik sürecinin diğer aşamalarından biri de alaka safhasıdır. Alaka kelimesini müfessirlerin çoğunluğu, döllenenin tamamlanması sonucunda yapışkan bir madde halinde rahme tutunan, pıhtılaşmış kan parçası şeklinde tanımlamışlardır. Biz de bu anlamdan yola çıkarak ve günümüz bilgilerimizi de göz önüne alarak bu merhalenin, zigotun morula aşaması şeklinde adlandırdığımız 16 hücreden oluşan bir hal aldıktan sonra, şekil değiştirip çoğalmasıyla birlikte, anne rahminde olabilecek en sağlam bölgeye tutunması ve gelişmeye başlama aşaması olduğu kanaatindeyiz. Embriyo,

²⁴⁸ Zümer, 39/6.

²⁴⁹ Mü'minûn, 23/12-13; Mürselât, 77/21.

²⁵⁰ Aksoy, a.g.e., ss. 132-133; M. Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi*, Nil Yay., İzmir 1991, ss. 24-25.

²⁵¹ Muhammed Ali Bâr, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, Çev. Abdülvehhab Öztürk, TDV Yay., Ankara 1989, ss. 161-162.

²⁵² Bâr, a.g.e., ss. 162-163.

²⁵³ Bâr, a.g.e., ss. 163-165.

gelişim sürecinin yedinci gününün sonunda endometrium olarak isimlendirilen bölgeye tamamiyle gömülür. Gerçekleşen bu olaya “implantasyon” yani vahiy diliyle “alaka” denir. 9 ay boyunca bütün ihtiyaçlarını tutunacağı bu noktadan karşılar.²⁵⁴

Alaka safhasının sona ermesiyle cenin, uğradığı değişimlerle mudga aşamasına gelir. Bu dönem vücut şeklinin gelişim başlangıcıdır. Bu evrede üç germ tabakası olarak adlandırılan ektoderm, mezoderm ve endoderm dediğimiz özel doku ve organları oluşmaya başlar. Yani beyin, omurilik, saç ve tırnaklar, iskelet kasları, kalp sisteminin büyük bir bölümü, üst deri, ter bezleri gibi pek çok doku bu dönemde oluşmaya başlar. Kardiyovasküler adı verilen kalp sistemi, işlevsel aşamaya ulaşan ilk organdır. Yaklaşık 21 veya 22. günde çarpmaya ve kan pompalamaya başlar. İlk üç hafta boyunca çoğalan hücreler çığnenmiş bir et parçası görünümünü alırlar. Sekizinci haftanın sonunda yaklaşık 28-30 milimetre boyunda bulunan cenin, tamamiyle insan görünümüne kavuşmuştur.²⁵⁵ Görüldüğü gibi insan sadece tek bir hücreden oluşarak artık zamanla değişmiş ve dönüşmüştür. Bu dönüşümü yalnızca iç organlarının şekli ve fonksiyonları ile değil, hem de fiziki ve ruhi bir görünümü de kapsamaktadır. Nitekim Kur’an bu dönüşümü bizlere şu şekilde anlatır:

*“ Sizi annelerinizin karınlarından hiçbir şey bilmez bir halde çıkararak, belki şükredersiniz diye sizin için iştme, görme ve duyma-düşünme kabiliyeti takdir eden yine yüce Allah’tır.”*²⁵⁶

*“ Rahimlerde size dilediği şekli veren O’dur. O’ndan başka ilah yoktur, O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.”*²⁵⁷

Mü’minûn sûresinde insanın anne karnında geçirdiği evreler hakkında bilgi verilmektedir. Nitekim ayette, insan türünün bir nevi konsantre balçıktan yaratıldığını, epey sonrasında onu, karar kılacağı (rahimde) yer tutan bir hayat tohumu olmasından ve daha sonra o tohumdan döllenen hücrenin yaratılmasından bahsedilmektedir. Döllenen hücreden ceninin yaratıldığı, ceninden de kemiklerin yaratıldığı ve en sonunda kemiklere kas giydirilerek bir varlık olarak inşa edildiği haber verilmektedir.²⁵⁸

Embriyonun ilk üç ayın sonunda, kemikler kaslarla kaplanır, kaslar sinirlerle beslenir ve sinirler beyinden emir alarak ona göre hareket eder. Daha sonraki aylarda bebeğin inşa süreci yavaş yavaş bitme evresine girer.²⁵⁹ Dokuz ay gibi kısa bir sürede çok farklı bir görünüm almıştır. Dünyaya geldikten sonra hem iç hem de dış görünüm

²⁵⁴ Açmak, a.g.e., ss. 146-147.

²⁵⁵ Açmak, a.g.e., ss. 148-151.

²⁵⁶ Nahl, 16/78.

²⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/6.

²⁵⁸ Mü’minûn, 23/12-14.

²⁵⁹ Bâr, a.g.e., ss. 150-158.

itibariyle artık insandır. Böyle bir biyolojik yaratılışın kendiliğinden gerçekleşmesi mümkün değildir. Tam aksine bu mükemmel yaratılış Allah'ın takdiri ve kudretiyle gerçekleşmektedir. Her geçen gün gelişen ve değişen çağda bilimin yeni yeni tespit edebildiği bu bilgiler. Kur'an'ın asırlar öncesinden bizlere haber verdiği ilahi bir mucizedir.

3.3.2.2. Evrenin Genişlemesi

Tabiat ilimlerindeki yaşanan gelişmeler, Kur'an ayetlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim bazı bilim insanlarına göre, uzaydaki nesnelere bir zamanlar gaz kütleleriydi. Zamanla bu gaz kütlelerinin parçaları küreler şeklinde koparak uzayda savruldu. Benzer şekilde, bir gaz kütlesi olan Güneşten ayrılan Dünyamız, zamanla soğuyarak bir kabuk oluşturdu. Bu süreçte, dünyamızdan yükselen gazlar ve buharlar yoğunlaşmanın etkisiyle yağmur olarak yeryüzüne geri dönerek denizleri ve okyanusları oluşturmuştur. Böylece suda yosun olarak başlayan yaşam formları, ilahi kanunlar doğrultusunda gelişmiştir. Canlılar için önemli bir yaşam kaynağı olan bu elementin, yine canlıların en mükemmeli olan insanın yaratılışında da Yüce Allah, insanoğlunu içinde su bulunan özel bir çamurdan yaratmıştır.²⁶⁰

Bu bağlamda konumuz açısından ele alabileceğimiz ayetlerden biri de, “ *Göğü biz çok sağlam bir şekilde bina ettik, onu genişleten Biziz. Çünkü biz geniş kudret ve hakimiyet sahibiyiz.* ”²⁶¹ ayetidir.

Erken dönemlerden itibaren verilen ayetin manası üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Örneğin, Taberî ayette yer alan genişlemeye, “Onu biz dilediğimiz şekilde yaratıyoruz.” manası vermiştir.²⁶² İbn Kesîr ayette “semanın köşe bucaklarının genişletilmesi ve bu haliyle direksiz olarak durmasının kastedildiğini” ifade etmiştir.²⁶³ Söz konusu yapılan yorumlar içerisinde evrenin genişlediğine yönelik işaretler de yer almaktadır.

1920'lerden önceki dönemde evrenin durağan bir şekilde olduğuna, merkezinin de samanyolu galaksisi olduğuna inanılmaktaydı. Ancak 1929 yılında yapılan bir keşif sonucunda, evrenin sınırında genişlemenin gerçekleştiğini, burada milyarlarca bulutsu (nebülöz) bulunduğunu, bunlardan birinin içinde yüz milyonlarca parlak yıldızın var

²⁶⁰ Maurice Bucaille, *Müsbet İlimler Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Çev. M. Ali Sönmez, DİB Yay., Ankara 1997, s. 200.

²⁶¹ Zâriyât, 51/47.

²⁶² Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsiri*, Çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul 1996, ss. 564-565.

²⁶³ İbn Kesîr, a.g.e., XIII, s. 221.

olduğunu ve bunların çaplarının ve büyüklüklerinin değiştiği gözlemlenmiştir.²⁶⁴ Bu meseleye “Genişleyen Evren (Expanding Universe) teorisi denilmektedir. Teori, ilk defa Rus matematikçi olan Alexander Friedman tarafından ortaya atılmıştır. Friedman’ın teorisiyle Einstein’ın, evrenin genişlemesinin kozmolojik sabitin eklenmesiyle durduğu yönündeki teorisi yeniden gözden geçirilmiştir; çünkü Einstein, bu teori ile evrenin sabit ve durağan olduğunu, bu sebeple genişleme ve büzülmenin imkânsız olabileceğini ileri sürmüştür. İlerleyen zamanlarda Belçikalı bilgin Abbe Georges, Friedman’ın önerdiği bu modeli daha da geliştirerek genişleyen evren konusuna yeni bir bakış açısı oluşturdu. Bu gelişmeler neticesinde, evrenin genişlemesinin, galaksilerin spektrumlarındaki sistematik bir kırmızıya kayma ve bu galaksilerin birbirinden ayrılmasından kaynaklandığı, böylelikle evrenin alanının sürekli genişlediği ve galaksilerin birbirlerinden uzaklaşmasıyla bu genişlemenin daha da belirginleştiği görülmüştür. Ayrıca Gökbilimciler, gözlem aletleri ile nebülözlerin Güneş Sistemi’nden uzaklaştığını keşfettiler ve bu gözlemler, şimdiye kadar ortaya atılan teorileri desteklemektedir. Sonuç itibariyle kâinat, hareketsiz bir konumda değil aksine sabun köpüğü veya tıpkı bir balonun şişmesi gibi genişlemektedir.²⁶⁵

Günümüzde evrenin oluşumu ve evrimine yönelik en geçerli teorinin, genel görelilik kuramı ve büyük patlama (Big Bang) modeline dayalı olan, genişleyen evren teorisi olduğuna inanılmaktadır. Nitekim Bilim insanları, evrenin büyük patlama’dan bu yana kesintisiz olarak merkezden dışarıya doğru izotropik(eşyönlü) ve düzgün bir şekilde genişlediğini söylemektedirler. Bu genişleme günümüz bilim insanlarınca kabul görmektedir. Asıl ortaya çıkan tartışmalar bunun ne şekilde olacağı konusundadır.²⁶⁶ Dolayısıyla bu meseleye dair şu sorular akla gelmektedir: Evrenin genişlemesi sonsuza kadar devam edecek mi? İleride bu genişlemenin evren üzerinde etkisi nasıl olacak? gibi pek çok merakı da beraberinde getirmektedir.

Ancak, günümüz dünyasında evrenin genişlemesi sabit bir gerçek olarak kabul edilse bile, evrenin sonuna yönelik tahminler yapmak bugünkü bilgilerimizle mümkün değildir. Nitekim ünlü astrofizikçi Carl Sagan’ın da söylediği gibi, “Kozmos’un keşfinde henüz başlangıç aşamasındayız. Evrene dair daha önce yapılan araştırmalar,

²⁶⁴ “Nebülöz, Latince nebula kelimesinden türetilmiştir. Bulut ve sis anlamlarına gelmektedir. Genellikle yıldız oluşum bölgelerinde bulunan toz ve gaz bulutudur.”

²⁶⁵ Muhsin Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2012, ss. 60-61; Celal Kırcı, *Kur’an-ı Kerim’de Fen Bilimleri*, ss. 84-85.

²⁶⁶ Korkut Dindi, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Evrenin Sonluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, ss. 140-141.

gök kıtalarının veya sırlarının bizim için hala bilinmez olduğunu göstermiştir. İlerleyen dönemlerde bizleri ne gibi sürprizler sakladığını bilemiyoruz.”²⁶⁷

3.3.2.3. Dağların Hareketi ve Oluşumu

Yerküre, yapı itibariyle içerisinde erimiş haldeki kayaların oluşturduğu bir çekirdeğe sahiptir. Çok yüksek dereceden kaynaklı sıcaklıkların hüküm sürdüğü bir iç tabakası vardır. Ayrıca soğuyup sertleşmiş dış tabakadan oluşan bir yer kabuğu bulunmaktadır. Dış tabakanın kalınlığı 10 km'ye kadar çıkabilirken, iç tabakanın kalınlığı dış tabakaya kıyasla daha fazladır. İç tabaka (çekirdek) çok yüksek derecede bir sıcaklığa sahiptir. Dolayısıyla onun etrafını saran mantoda, çok büyük miktarda silisyum bileşikleri bulunmaktadır. Dayanıklı silisyum ve oksijen bileşikleri içeren manto, çekirdeğin üstünü bir örtü gibi kapatmaktadır. Böylece ateş ve sıcaklığın etkisi engellenerek, yeryüzünün en üst katmanındaki suyun çukurlarda kalması ve okyanuslarda mevcut olan suyun yaşamın bir parçası haline gelmesi sağlanmıştır. Yerkürenin alevden yapısını kapatan bu katman kesinlikle doğal bir sonuç değildir. Çünkü silisyumda pek çok hafif madde vardır. Sonuç itibariyle bunların Dünyanın yüzeyinde toplanması gerekirdi.²⁶⁸ Yani bu ince kabuk, içerisindeki sıcaklık ve hareketin tesiriyle yırtılarak ateşi dışarı taşıyıp bu kabuğu yok edebilirdi. Ancak Yüce Allah, kabuğun dengelenmesi için üzerine ağırlıklar yerleştirmiştir. İşte bunlardan biri ise dağlardır. Dağlarda da tıpkı silisyum gibi birçok bileşiğin var olduğu bilinmektedir.

Kur'an ayetlerinin Dünya'nın ve dağların oluşumu ve işlevine ilişkin açıklamaları hakkında iki farklı varsayımda bulunmak mümkündür. Birincisi, peş peşe gerçekleşen volkanik patlamalar sonucunda yeryüzünün ve dağların oluştuğudur. İkincisi, levha tektoniği teorisine göre, kıtaların birbirlerine doğru hareketi sonucunda yaşanan çarpışmayla dağların oluşmasıdır.²⁶⁹

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde, yeryüzündeki dengeyi sağlamak için dağların yaratıldığından bahsedilmektedir.²⁷⁰ Nitekim Nahl sûresi 15. ayette bizleri sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağların meydana getirildiği haber verilmektedir.²⁷¹

²⁶⁷ Carl Sagan, *Kozmos*, Çev. Reşit Aşçıoğlu, Altın Kitap Yay., İstanbul 2007, s. 255.

²⁶⁸ Haluk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'de Ayetler ve İlmi Gerçekler*, DİB Yay., Ankara 1996, s. 191.

²⁶⁹ Hüseyin Yakar, Kur'an'da Dağların Oluşumu ve İşlevine Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 33, ss. 103-130.

²⁷⁰ Ra'd, 1/3; Hicr, 15/19; Enbiya, 21/31; Neml, 27/61; Lokman, 31/10.

²⁷¹ Nahl, 16/15.

Aynı zamanda dağlar, depremleri önleyen bir nevi paratoner görevi yapmaktadır. Gerçekten de, eğer dağlar olmasaydı, Dünya'nın çekirdeğindeki bitmek bilmeyen patlamalar ve hızlı akıntılar, yeryüzünde bir saniye bile oturmamıza imkân vermezdi.²⁷²

Tefsir kaynaklarımızda genellikle dağların, yeryüzünün sallanmasını engellediği ifade edilmekle birlikte, buna ek olarak yeryüzünün sallandığı ancak bunun insanlar tarafından hissedilmediği de belirtilmiştir. Nitekim yeryüzünün büyük bir kütle olması sebebiyle onun okyanusa benzer bir suyun üzerinde yalpalaması insanlar tarafından hissedilmemektedir. Bu durum tıpkı teknedeki bir kişinin, tekne ne kadar süratli hareket ederse etsin, hareketi hissetmemesine benzerdir.²⁷³

Jeologlar, birkaç kilometreden onlarca kilometreye kadar genişlikte olabilen dağ sıralarının tabanını oluşturan tektonik faylardan söz ederler. Bu faylardaki kırılma olayı nedeniyle yer kabuğu bir istikrar kazanmaktadır.²⁷⁴

Kur'an'da yeryüzünün bir döşek, dağların da yeri dengede tutma konusunda kazık görevinde olduğu bildirilmektedir.²⁷⁵ Yine bizleri dengede tutması için yere sağlam dağların yerleştirildiği ve orada her türlü canlının çoğalmasının sağlandığından söz edilmektedir.²⁷⁶

Dolayısıyla yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde dağların yeraltında gömülü derin köklerinin olduğu kanıtlanmıştır. Dağ kökleri suda yüzen buzdağları gibiyken aynı zamanda dağların uzun zaman boyunca ayakta kalmasına yardımcı olurlar. Yapılan tespitlere göre bir dağın köklerinin yaklaşık 110-130 km derinliklere uzandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle dağların kazığa benzetilmesinin sebebi de açıkça anlaşılıyor. Çünkü dağların alt kısımları adeta kazığa benzer bir şekilde mantoya saplanmış durumdadır.²⁷⁷

Ayrıca, modern bilimsel veriler, sıradağlar ve platolar gibi yüksek rakımlı alanların diğer alanlara göre daha büyük köklere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, dağların kazıklara benzetilmesini de tıpkı bir çadırın rüzgârda uçup gitmesini veya kökünden sökülmesini önlemek için kazığa bağlanması gibi düşünebiliriz. Çünkü yerküre üzerindeki doğal ve beşeri yükseltiler, Rüzgârın hızını

²⁷² Nurbaki, a.g.e., s. 191.

²⁷³ Yakar, a.g.e., ss. 118-119.

²⁷⁴ Bucaille, a.g.e., s. 284.

²⁷⁵ Nebe, 78/6-7.

²⁷⁶ Lokman, 31/10.

²⁷⁷ Mehmet Akif Seyitoğulları ve Bülent Matbay, Dünya'yı Sabitleyici/Dengeleyici Olarak Dağların Kur'an ve Bilim Perspektifinden Bir Analiz, *Social Sciences Research Journal*, c. 12, S. 5, ss. 637-652.

yavaşlatmaktadır. Özellikle dağlar bu konuda önemli bir etkidir. Böylelikle insanların yaşamları daha rahat bir hal almaktadır.²⁷⁸

Yaşanan tektonik hareketler sonucunda dağ oluşumu meydana gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bahsedildiği gibi dağların bir kısmı yüzeyde iken, kökleri de yer altında bulunan kazıklar gibidir. Aynı zamanda dağlar yoğunlukları nedeniyle baskı yaparak kabuğun stabilitesinde de katkıda bulunurlar. Özellikle yaşanan depremlerin ana nedeni tektonik levhaların hareketi sonucu ortaya çıkan sarsılmalardır. Bu bağlamda Ülkemizde yaşanan depremlerin çoğunluğu tektonik kaynaklıdır. Dolayısıyla dağ kökleri tıpkı kazığa benzer bir şekilde alttaki daha yumuşak kayalık tabakası olan astenosferin içine gömülerek levhaları sabitlemektedir. Bunun sonucunda levhalar yavaş bir şekilde hareket ederek depremlerin çok daha fazla yaşanmasını da engellemektedir. Ayrıca dağların bir başka görevi de deprem dalgalarını da yavaşlatırlar.²⁷⁹

Bir başka önemli husus, dağların da bir parçası olduğu sağlam zemin, ateş küresinin üstünü kaplayarak lavların patlamasını ve sarsmasını engellemektedir. Bu durumda dağlar, ateşin dışarı çıkmak istediği noktalarda oluşarak, yeryüzünün soğumasıyla beraber, aşağıdan püskürmek isteyen ateş ve gazların basıncını baskılamaktadır.²⁸⁰

Bununla birlikte dağlar, dünyanın dışarıdan maruz kaldığı baskılarla kendi içinde ürettiği baskılar arasında dengeleyici bir unsurdur. Tabii bu durum ortamdaki ortama değişmektedir. Zira bazı yerlerde yüksek dağların, bazı yerlerde ise derin çöküntülerin bulunması Dünya'daki dengenin sağlanmasında önemli etkenlerdir. Nitekim dağlarla yeryüzü arasında hassas bir bağ ve mükemmel bir dengenin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla tıpkı dağlarda olduğu gibi evrende bilinmeyen pek çok hakikat mevcuttur. Ancak insanoğlu bunların bir kısmına seneler sonrasında ulaşabilmiştir.²⁸¹

3.3.2.4. Demirdeki Sır

Demir elementi, insanlık tarihi boyunca en yaygın kullanılan ve en faydalı maddelerin başında gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, demirin önemi ve faydaları hakkında da bir malumat verilmiş ve şöyle denilmiştir:

*“Kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik.”*²⁸² ayeti kerimenin tefsirinde, Seyyid Kutub, “Bugünkü insanlık medeniyeti,

²⁷⁸ Yakar, a.g.e., s. 124.

²⁷⁹ Seyitoğulları ve Matbay, a.g.e., s. 649.

²⁸⁰ Yakar, a.g.e., s. 115.

²⁸¹ Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 183.

²⁸² Hadid, 57/25.

demir üzerine kurulmuştur.” derken, Elmalı Hamdi Yazır ise; “iğneden ipliğe kadar hiçbir sanat yoktur ki demirin hizmet ve faydası olmasın.” demiştir. Demir elementi, bütün sanayinin, hem bel kemiği hem de eli ve ayağı gibidir. Şehirler de onunla yapılır. Mezarlar da onunla kazılır. Yiyecek ve giyecekler de demir sayesinde meydana gelmektedir.²⁸³

Günümüz dünyasında fen bilimlerinin de gelişmesi sebebiyle, evrene yönelik birçok keşif yapılmış, yerkabuğunda ve yeryüzünde bulunan demir elementinin, bazı göktaşlarının dünyamıza düşmesi sonucunda onlarla birlikte geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu araştırmacılar, bilimsel gerçeklikle elde edilen veriler neticesinde, ayette geçen “indirme” anlamının, demirin gökten indirildiği anlamına delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Bazı araştırmacılar ise, ayetin indiği dönemde böyle bir bilgi olmadığı gibi o dönemde demirin yerden çıkarıldığı bilindiğinden ötürü, “indirdik” ifadesinin hakikat manasında değil de mecazi anlamda kullanıldığını ifade etmektedirler.²⁸⁴

Güneş’te en çok bulunan element hidrojen ve helyumdur. Bizim yerküremizde ise en çok bulunan element demirdir. Sudan daha yoğun olan demir ve diğer demir benzeri metaller, Dünya’nın oluşumu sırasında yaşam için ideal bir şekilde birleşmişlerdir. Nitekim insan ve diğer canlıların vücudunda kritik görevlerde kullanılmakla birlikte günlük yaşamımızda da kolaylık sağlamaktadır.²⁸⁵

Yapılan sismik araştırmalar göstermiştir ki, Dünyamız, merkezinde dışı erimiş bir şekilde bulunan katı bir demir çekirdeğe sahiptir. Astrofizikçiler, Dünya’nın böyle bir demir çekirdeğe sahip olmasının, dönüş hızını etkilediğini düşünmektedirler. Çünkü böylesi çekirdeğe sahip olan gezegenlerde manyetik alan üretimi vardır. Üretilen bu manyetik alan da o gezegenin atmosferine kalkan olur, onu kozmik ışıklardan korur. Örneğin, Mars’ta demir çekirdek vardır ancak, zamanla tamamen katılaşmasından ötürü manyetik alan üretemez hale gelmiştir. Böylece Mars’ın manyetik kalkanı yok olmuş, ardından Güneş rüzgârlarının etkisiyle atmosferi incelmış ve bugünkü durumuna gelmiştir. Ayrıca Dünyamızın sahip olduğu bu manyetik kalkan, bizleri yalnızca Güneş’ten değil, galaksimizin diğer bölgelerinden gelen kozmik ışıklardan da korur. Eğer kozmik ışıklar geldikleri gibi yeryüzüne ulaşabilselerdi, doğrudan hücre çekirdeğini parçalayacak ve yeryüzünde canlı kalmayacaktı.²⁸⁶

²⁸³ Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, s. 193.

²⁸⁴ Zeki Eker, “Demiri Biz İndirdik” Mealindeki Âyetin Yorumu Üzerine, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 2022, S. 14, ss. 41-71.

²⁸⁵ Eker, a.g.e., s. 59.

²⁸⁶ Eker. a.g.e., ss. 59-61.

Dünya'nın demir çekirdeği oluşuktan sonra, Dünyamıza düşen her büyük göktaşı gezegenimize demir getirmeye devam etti. Bu durum yalnızca demir için değil, gümüş, bakır, altın gibi madenler için de geçerlidir. Bu düşen göktaşları sertleşmiş yer kabuğu içinde ayrılmaya uğramadığı için, çarptığı yerde kalmıştır. Hatta eski dönemlerde, demir veya daha ağır metal içerikli göktaşları av malzemesi olarak kullanılırken, ilerleyen yıllarda kap, kaçak ve silah yapımında kullanılacaktır.²⁸⁷

Demir, birçok bileşik içeren ve çeşitli endüstriyel uygulamalarda kullanılan kimyasal bir elementtir. Ayrıca en ucuz ve en yaygın metaldir. Dünya'nın tamamını oluşturan elementler arasında demir, yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırada yer alıyor ve Güneş ile diğer yıldızlarda da bol miktarda bulunduğu tesbit edilmiştir.²⁸⁸

Bir başka husus, demirin günlük hayatımızda bize nereden ve nasıl geldiğine dair yapılan tespit çalışmalarında, çöl kumu ile demir arasında bir bağlantının olup olmadığı araştırılmış ve demir devridaimi adı verilen bir sistemin varlığı keşfedilmiştir. Bahsedilen sisteme göre, Sahra Çölü vb. gibi çöllerden rüzgârlar aracılığıyla taşınan çöl tozu, okyanuslara ulaşarak atmosfere yükselir. Saatlerce ve haftalarca orada kalır. Bünyesinde demir elementi barındıran çöl tozu, bu süre zarfında binlerce kilometreye varan geniş alanlara yayılabilir. Atmosferin birkaç kilometre yüksekliğine taşınan toz, yağmurla birlikte yeryüzüne iner. Böylelikle canlılar için gerekli olan ve canlı hücrelerinde kullanılan, iyonik çapta yani atomik boyutlardaki demir, her yıl belirli zamanlarda yeryüzüne indirilmiş olur.²⁸⁹

Dolayısıyla insan hayatının ve yeryüzündeki yaşamın sürdürülmesi için vazgeçilmez bir nimet olan demir, demir devridaimi adı verilen bu sistem içerisinde, çöllerden yükselen tozlar aracılığıyla gökyüzüne taşınmakta ve ardından yağmurla birlikte tekrardan yeryüzüne indirilmektedir. Nitekim ayette belirtilen “demirin indirilmesi”, geleneksel telakkinin yanında aynı zamanda, demirin belli dönemlerde yağmurla birlikte bir ölçü dâhilinde indirilmekte ve bu şekilde hayatın akışının kontrol edilmekte olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Kur'an'da yağmurun indirilişini ifade etmek için kullanılan “inzâl” kavramının aynı zamanda, demirin indirilişini ifade etmek için de kullanılması, bize bu hususları düşündürmektedir.²⁹⁰

²⁸⁷ Eker, a.g.e., ss. 63-64.

²⁸⁸ Muhammet Ali Duran, Hadîd Sûresi: İsmi ve Sûredeki “Demirin İnzâli” Kavramı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 14, S. 26, ss. 180-200.

²⁸⁹ Duran, a.g.e., s. 196.

²⁹⁰ Duran, a.g.e., s. 195.

Demir hayatımızın birçok noktasında bize fayda sağlayan bir elementtir. Nitekim erişkin bir insanın vücudunda ortalama 3.5-4.5 g demir bulunmaktadır.²⁹¹ Organizmada demirin %60-70'i hemoglobin²⁹² ve miyoglobin²⁹³ gibi proteinlerde yer alır. Demirin geri kalan kısmı ise ferritin²⁹⁴ adı verilen proteinle depolanır.

Demir, yaşam için hayati bir öneme sahiptir ve canlı organizmalarda enerji metabolizmasında öncelikli olarak rol oynar. Demirin oksijen taşınması, elektron transferi, DNA sentezi ve immün sistem gibi birçok temel enzimin yapısı ve işlevi için gereklidir. İnsanın hayatta kalması demire bağlıdır ve demir metabolizmasındaki değişikliklerin insan sağlığı üzerinde önemli etkileri vardır.²⁹⁵

Vücudumuz demiri kendi başına üretemediğinden bizler demir açısından zengin besinler tüketiriz. Örneğin Kırmızı et, yeşillikler ve çeşitli baklagillerle beslenerek demir ihtiyacını karşılamış oluruz. Böylece vücudumuz demiri besinlerden alarak onu işlevsel bir hale getirir. Ayrıca demirin vücudumuzdaki emilimini etkileyen çeşitli biyolojik faktörler bulunmaktadır ve tabii ki bu faktörlerin besinlerle olan etkileşimi vücudun demir durumunu belirleyen ana etkenlerden biridir.²⁹⁶

Demir, yalnızca insanlar için gerekli bir element değil, aynı zamanda klorofil sentezi, solunum ve fotosentez gibi bitki yaşam süreçleri için de gerekli bir mikro besin elementidir. Hatta yer kabuğunda bol miktarda bulunmasına rağmen demir eksikliğine bağlı olarak bitkilerde sararmaya çok sık rastlanır.²⁹⁷

Verilen bilgiler doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki demir, yaşayan tüm canlılar için eksikliği de fazlalığı da ciddi problemlere yol açan esansiyel bir elementtir. Demirle ilgili çok geniş araştırmalar olmakla birlikte günümüzde halen tam anlamıyla bilinemeyen bazı özellikleri de bulunmaktadır.²⁹⁸

Nitekim Kur'an'da, demirin insanlar için faydaları bulunduğu haber verilmiştir. İnsanoğlu geçmişten bugüne kadar her daim demirden istifade etmiş ve bu durum yalnızca hayatı kolaylaştırmakla kalmamış, hem gezegenimizin işleyişi açısından hem

²⁹¹ Bahar Yalçın, Demir Eksikliği Anemisi ve Demir-Besin ögesi Etkileşimleri, *Journal of Kocaeli Health and Technology University*, 2024, c. 2, S. 1, ss. 13-29.

²⁹² "Hemoglobin, kırmızı kan hücrelerinde bulunan demir açısından zengin bir proteindir. Kanın vücutta oksijeni taşımasının sağlamanın yanı sıra kana kırmızı rengini vermektedir."

²⁹³ "Miyoglobin, kalp ve iskelet kas dokusunda bulunan, demir ve oksijen taşıyan bir proteindir."

²⁹⁴ "Ferritin, vücudun demir deposudur. Demirin Hücrelerde güvenli bir şekilde depolanmasını sağlamakla birlikte, vücudun ihtiyaç duyduğu durumlarda kontrollü bir şekilde salınım yapan kan proteinidir. "

²⁹⁵ Zümrüt Uysal, Demir Metabolizmasında, Demir Eksikliğinde ve Demir Fazlalığında Yenilikler, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1999, c. 52, S. 3, ss. 157-164.

²⁹⁶ Yalçın, a.g.e., s. 17.

²⁹⁷ Ceyhan Tarakçıoğlu ve Sinem Uzun, Asit, Alkalın ve Kireçli Toprak Koşullarında Farklı Demir Gübrelemesinin Baklanın Demir ve Bazı Besin Elementi İçerikleri Üzerine etkisi, *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2024, c. 14, S. 2, ss. 321-332.

²⁹⁸ Uysal, a.g.e., s. 158.

de insanların ve yeryüzündeki canlıların yaşamını sürdürmesi gibi pek çok bakımdan önemli bir işleve aracılık ettiği görülmektedir.

3.3.2.5. Firavunun Cesedinin Muhafaza Edilmesi

Allah Teâlâ, Firavun ve kavmini doğru yola gelmeleri hususunda defalarca uyarılmış ve delil olarak da pek çok mucize göndermiştir. Çeşitli zorluklardan ve felaketlerden ders almalarını amaçlamıştır. Ancak hiçbiri geçmişe yönelik yanlış inanç ve bağlılıklarını bırakıp, kendilerini yaratan gerçek Rabb, Allah'a dönmemişlerdir. Allah'a isyan edip peygamberi yalancılıkla suçlamaları, sözlerinde durmamaları ve tebliğ faaliyetine duyarsız kalmaları sonucunda, Firavun ve kavmi denizde boğularak helak olmuştur.²⁹⁹ Nitekim A'raf suresinde de, ayetleri yalanlamaları neticesinde kendilerinden intikam alınarak hepsinin suda boğulmasından söz edilmektedir.³⁰⁰

Allah Teâlâ, verilen azabın başlangıcından önce, Hz. Musa'ya gece vaktinde israiloğullarını Mısır'dan çıkarmasını, Firavun ve askerlerinin kendilerine yetişmeleri hususunda, korkup endişeye kapılmamalarını emretmiştir.³⁰¹ Bunun üzerine Firavun ve onun askerleri, Hz. Musa ile beraber iman edenlerin peşine düşmüş, onları takip etmişlerdir.³⁰² İki topluluk birbirlerini gördüğü esnada, Hz. Musa ile beraber olanlar, "yakalandık" diyerek korkuya kapılmıştır. Fakat Allah Teâlâ, iman edenlerle beraber olduğunu ve onlara yardım edeceğini haber vererek, onlardaki bu korkuyu gidermiştir.³⁰³ Hz. Musa'ya denize asasını vurması emredilmesi üzerine, deniz ortadan yarılarak her parçası yüce bir dağ gibi olmuştur.³⁰⁴ Yaşanan bu olay israiloğulları için bir kurtuluş vesilesi olurken, denizin ortasına yaklaşan Firavun ve askerleri için boğularak helak olma sebebi olmuştur.³⁰⁵

Yüce Allah, Firavun'u boğarak helak ettikten sonra bedenini gelecek nesillere ibret olması sebebiyle bırakmıştır. Nitekim bu durum da Firavun için ayrı bir ceza olmaktadır. Bu hususta ayette şöyle buyrulur:³⁰⁶

*" Bugün senin bedenini kurtaracağız ki senden sonra gelenlere ibret olasın. Ama insanların çoğu bizim ayetlerimizden gâfildir. "*³⁰⁷

²⁹⁹ Seyyid Sancak, *Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, ss. 167-168.

³⁰⁰ A'raf, 7/136.

³⁰¹ Tâhâ, 20/77.

³⁰² Tâhâ, 20/78.

³⁰³ Şuarâ, 26/61-62.

³⁰⁴ Şuarâ, 26/63.

³⁰⁵ Şuarâ, 26/64-66.

³⁰⁶ Sancak, a.g.e., s. 169.

³⁰⁷ Yunus, 10/92.

Firavun'un cesedinin yüzerken boğulduğu yer, Sina yarımadasının batı kıyısı olduğu zikredilir.³⁰⁸ Bir İngiliz araştırma ekibi tarafından Cebelein mevkiinde bulunan cesed, kızgın kumlar arasından çıkarılarak ülkeleri olan İngiltere British müzesinde sergilenmektedir.³⁰⁹ Müzenin mumyalar bölümünde yer alan cesed, cam bir fanus içinde ve secde vaziyetinde bulunmaktadır. Cesedin bütün organları tam olmakla birlikte saçları ve sakalları dahi rahatlıkla görülebilmektedir.³¹⁰

Mumyalanan cesetlerin bazı iç organları çıkarılır ve diğer kısımları ise ilaçlanır. Bu cesed de, ne çıkarılan iç organlar ne de herhangi bir ilaçlama mevcuttur.³¹¹ Cesedin yaşını tespit için kullanılan 14 karbon metodunun sonucuna göre, cesedin en az 3000 senelik olduğu tespit edilmiştir. Yani Hz. Musa devrinde yaşadığı bilinmektedir.³¹²

3.3.3. Uzak Gelecekte Gerçekleşecek Olan Gayb Haberleri

3.3.3.1. Kıyametin Zamanı

Kıyametin ne zaman gerçekleşeceği sorusu, geleceğe yönelik merak edilen konularından birisi olmuştur. Nitekim Kur'an, kıyametin kopma zamanı hakkında Peygamber'imize sıkça sorular sorulduğunu bizlere haber vermektedir. *"Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır: Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!" Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar: De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."*³¹³

Ayrıca Kıyametin kopuş saatinin bilinemeyeceğini haber veren birçok ayet vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

*"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."*³¹⁴

³⁰⁸ Çalışkan, a.g.e., s. 197.

³⁰⁹ Celal Ediz, *Gerçeğe Doğru*, Zafer Yay., İstanbul 1996, fs. I, c. II, s. 3.

³¹⁰ Çalışkan, a.g.e., s. 197.

³¹¹ Vehbi Vakkasoğlu, *İslam Dünya Gündeminde*, Cihan Yay., İstanbul 1984, s. 86.

³¹² Ediz, a.g.e., s. 4.

³¹³ A'raf, 7/187.

³¹⁴ Lokman, 31/34.

“Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların mülkiyeti kendisinin olan, kıyametin kopacağı zamanı yalnızca kendisi bilen ve kendisine döneceğiniz Allah’ın şanı ne yücedir!”³¹⁵

Kur’an, Peygamberimiz için “Sen ancak ondan korkanları uyarırsın” diyerek kıyamet saati bilgisinin sadece Allah’a ait olduğunu belirtir.³¹⁶ Hadislerde de kıyamet saatine dair soru soran kimseye “Sorulan kişi sorandan daha bilgili değildir.” diyerek cevap verdiği haber edilmektedir.³¹⁷

Mâtürîdî, kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini soranlara karşı, “De ki: Ben size, Allah’ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?”³¹⁸ ayetinin cevap olarak verildiğini söylemektedir.³¹⁹

Bununla birlikte Mâtürîdî, Hz. Peygamber’i kıyamet alâmeti olarak değerlendirir. Ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceği için bunu bir işaret olarak görmektedir. Zaten Hz. Peygamber, kıyametin kendisi ile yakınlığına iki parmağının arasındaki mesafeyi göstererek işaret eder.³²⁰

Peygamberimiz kıyametin ne zaman kopacağına dair bazı alâmetleri bizlere bildirmiştir. Mâtürîdî, kıyamet alâmetlerinin bilinmesine rağmen kıyametin mahiyet olarak bilinemeyeceğini belirtir.³²¹ Allah kıyamet anını ilahi hikmetinden dolayı gizli tutmuş olsa da, o vaktin yaklaştığını işaret eden bir takım alâmetler nasb ve tayin buyurulmuştur. Zikr edilen bu alâmetlere “eşrat-ı saat” denir.³²² Meselenin daha iyi anlaşılması sebebiyle kıyamet alâmetlerinden bazılarını zikretmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kıyametin alâmetleri, kıyametten önce ortaya çıkan ve kıyametin yakın olduğunu haber veren küçük ve büyük işaretlerdir. Kıyamet alâmetlerinin önem sırasına göre küçük, orta ve büyük olarak sıralandığını da görmekteyiz. Küçük alâmetler arasında daha çok dinî hayatın zayıflaması ve kötülüğün yayılması gibi olaylar yer alır. Büyük alâmetler ise, kıyametin gerçekleşmesinden kısa bir zaman önce meydana gelecek

³¹⁵ Zuhruf, 43/35.

³¹⁶ Nâziât, 79/45.

³¹⁷ Selim Gülverdi, *İmam Mâtürîdî’ye Göre Gayb Meselesi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 170.

³¹⁸ En’âm, 6/50.

³¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. IV, s. 89; Bkz. Elif Erdoğan, *İmam Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l-Kur’ân’da Gaybî Konulara Yaklaşımı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 87.

³²⁰ Erdoğan, a.g.e., s. 88.

³²¹ Gülverdi, a.g.e., s. 170.

³²² Abdüllatif Harpûî, *Tenkîhü’l-Kelam Fi Akâid-i Ehli’l-İslam*, (Kelam İlmine Giriş), ed. Fikret Karaman, Çelik Yay., İstanbul 2016, s. 257.

olayları içermektedir.³²³ Küçük alâmetler; kıyametin zamanından önce gerçekleşen ve genellikle oldukça yaygın olaylardır. Büyük alâmetler ise, kıyametin kopmasına çok yakın bir sürede gerçekleşecek alâmetlerdir. Aslında bu tür alâmetlerin vukuuna alışılmamıştır.³²⁴

a) Küçük Alâmetler

1. İlimin ortadan kalkıp cehaletin yerleşmesi.
 2. Zinânın alenî hale gelmesi.
 3. Sarhoşluk veren içkilerin yaygınlaşması.
 4. Zekât verilecek kimsenin bulunamayacağı düzeyde servetin çoğalması.
 5. Adam öldürme hadislerinin ve fitnelerin artması.
 6. Depremlerin çoğalması.
 7. İnsanların hayatlarından bıkararak mezardaki ölümlere gıpta etmesi.
 8. İki büyük topluluğun birbiriyle savaşması.
 9. Müslümanların geniş yüzlü, küçük gözlü ve kıldan ayakkabı giyen insan gruplarıyla savaşması.
 10. Dünyada, lâ ilâhe illallah veya Allah diyen kimsenin bulunmaması.
- Rivayetlerde belirtilen kıymet alametlerinin sayısını çoğaltmamız imkân dâhilinde olup, biz bunlardan bazılarını zikretmiş bulunmaktayız.

b) Büyük Alâmetler

1. Duhân.³²⁵
2. Dabbetü'l-Arz.³²⁶
3. Ye'cûc ve Me'cûc.³²⁷
4. Ayın Yarılması (inşikâku'l Kamer).³²⁸
5. Hz. İsa'nın Nüzulü.
6. Deccâl'in Ortaya Çıkması.
7. Mehdi.
8. Güneşin Batıdan Doğması.

Kıyamet alâmetlerinin nelerden oluştuğuna dair Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Yalnızca Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden, dâbbetü'l-arzın ortaya

³²³ Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alametleri", DİA, c. 25, s. 523.

³²⁴ Ahmet Faiz, "Fi zilalli'l-Kur'an'da Kıyamet ve Ahiret", Çev. Veli Ulutürk, Uysal Kitabevi, Konya, 1993, s. 156.

³²⁵ Duhân, 44/10-11.

³²⁶ Neml, 27/82.

³²⁷ Enbiya, 21/96.

³²⁸ Kamer, 54/1-2.

çıkışından, gökyüzünün insanları örtecek bir duman yayacağından ve ayın yarılacağından bahsedilmiştir. Ancak delaleti kat'i değildir.³²⁹

Mâtürîdî, kıyametin büyük ve küçük alametleri olarak hadis kitaplarında geçen bu rivayetleri, Yüce Allah'ın Peygamber vasıtasıyla veya Kelami literatürde "haber" yoluyla bize bildirdiği muğayyebatı hamsenin bilinen yönü olarak kabul ederken, kıyamet saatinin boyut, süre ve mahiyet olarak bilinemeyeceğini ifade eder. Yani Kur'an, Lokman sûresi otuz dördüncü ayette "*Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır.*" buyurarak, kıyamet saati hakkındaki mutlak bilginin O'nun katında olduğunu ifade ettiğini belirtir.³³⁰

Kıyametin kopma zamanı başka bir ayette gaybı bilmek olarak değerlendirilir. "*De ki: "Ben kendim için, Allah'ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.*"³³¹ Ayette görüldüğü üzere Hz. peygamberin gaybı bilmediği belirtilmiştir. O bizleri uyarmak ve müjdelemek için gönderilmiştir.

3.3.3.1.1. Duhân

Arapça'da "tütme, dumanı çıkmak" anlamındaki **dahn** kökünden isim olan **duhân**, "duman" mânâsına gelmektedir. Kur'an'da iki ayette yer alan kelime³³², kırk dördüncü surenin de adını oluşturmaktadır.³³³ Duhân, Kur'an-ı Kerim'de geçtiği her iki ayette de "duman" anlamında kullanılmıştır.³³⁴

Kur'an-ı Kerim'de, kıyametin yaklaştığını haber veren ayetler ve bu korkunç hadisenin alâmetlerine işaret eden bazı beyanlar yer almaktadır. Bu durum, Müslümanlar arasında kıyamet alâmetlerinin yakın bir gelecekte ortaya çıkacağı inancını doğurmuş ve Hz. Peygamber'in konuya dair rivayetleri de bu inancı pekiştirmiştir. Kalam kaynaklarında kıyamet alâmetleri sayılırken bazı ayet ve hadislere dayanılarak duhâna da yer verilmiştir. Bu mesele kıyametin zamanına çok yakın olunması durumunda gerçekleşmesi beklenen olağanüstü hadiseler arasında yer almıştır. Fakat Ehl-i sünnet'in, sem'îyyât kapsamına giren hususlarda bağlayıcı yorum ve

³²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alâmetleri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2022, c. 25, ss. 522-524.

³³⁰ Gülverdi, a.g.e., s. 171.

³³¹ A'raf, 7/188.

³³² Fussilet, 41/11; Duhân, 44/10.

³³³ Bkz. Duhân suresi.

³³⁴ Metin Yurdagür, "Duhân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 9, ss. 546-548.

öngörülerden kaçınma durumu burada da benimsenmiş ve duhânın, kıyamet alâmetlerinde inanılması gereken bir hadise olduğu belirtilmekle yetinilmiştir.³³⁵

İslam âlimlerinin Duhân Suresi'nde geçen, Duhân'ın mahiyeti ve gerçekleşme zamanına dair görüşlerini iki grupta ele almak mümkündür. Birinci grup, Mekke müşriklerinin ve özellikle Kureyş'in İslam karşıtı bir davranış sergilemeleri ve müslümanlara gösterilen eziyetlerin artması sebebiyle, Hz. Peygamber, onların Hz. Yusuf döneminde olduğu gibi bir kıtlıkla cezalandırılmasını Allah'tan istemiş ve bunun üzerine Mekke halkı büyük bir kıtlığa yakalanmıştır. Yaşanan bu kıtlık sonucunda leş ve kemik yemek zorunda kalmışlardır. İnsanlar, muhtemelen açlıktan ve yedikleri yiyeceklerden olsa gerek, yer ile gök arasındaki boşluğu duman olarak gördüler. Ardından, kıtlık sona erdiğinde iman edeceklerine söz vererek, Hz. Peygamberden bu felaketi sona erdirmesi için Allah'a dua etmesini istediler. Ancak Hz. Peygamber'in duası sonucunda çektikleri acı hafifleyince, eziyetlerini ve direnişlerini daha da fazla arttırdılar.³³⁶

Abdullah b. Mes'ûd'a göre söz konusu ayetteki duhân, Mekke döneminde bahsedilen olayda yaşanan kıtlık neticesinde, çevreyi dumanın sarmış gibi görünme olayına, ve onu takip eden ayetlerde de yer alan batşe-i kübrâ ise, müşriklerin Bedir Gazvesi'nde mağlup edilmelerine işaret etmektedir.³³⁷

İkinci grup ise, bu konuyla alakalı olarak Hz. Peygamber'e atfettikleri rivayetlerden dolayı, Kur'an'da bahsedilen duhânın, kıyametin bir alâmeti olabileceğini söylemişlerdir.³³⁸

Hz. Ali'den nakledildiğine göre, "kıyamet gününden önce gökten bir duman inecektir. Bu duman, kâfirlerin kulaklarına girecek ve onları sarhoş edecektir. Müminler ise bu olaydan ötürü nezle olacaklardır. Böyle bir durumda, yeryüzü, içinde ateş olan fakat bacası olmayan bir ev gibi dumanla kaplanacaktır."³³⁹

Yaşamın devamının ancak Dünya ile uyumlu bir atmosferle mümkün olduğu kabul edilir. Bu bağlamda, Dünya ile gökyüzü arasındaki uyum, Dünya'nın çekim kuvveti, atmosfer boşluğunun sıcaklığı ve Dünya'nın çekim gücü gibi bazı hassas dengelerin kurulmasına ve korunmasına bağlıdır. Dolayısıyla duhânla ilgili rivayetlere bakıldığında, insanın hayatta kalması için ideal ortamı oluşturan bu dengenin

³³⁵ Yurdagür, "Duhân", ss. 546-548.

³³⁶ Yurdagür, "Duhân", ss. 546-548.

³³⁷ Yurdagür, "Duhân", ss. 546-548.

³³⁸ Yazır, a.g.e., c. 7, s. 77; Bkz. Sümeyra Gençtürk, *İlahi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyamet*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 54.

³³⁹ Yazır, a.g.e., c. 7, s. 77; Bkz. Mustafa Koç, *Elmalılı Hamdi Yazır'da Kıyamet Alametleri ve Ölüm*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016. ss. 31-32

bozulmasını yansıtmaktadır. Nitekim Kur'an'da birçok ayetin, kıyameti devasa bir kozmik değişim olarak tasvir ettiği bilinmektedir.³⁴⁰ Duhânın da yaşanan bu kozmik değişimin alâmetlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Çünkü konuya dair bilgiler doğrultusunda meselenin, yeryüzü için önem arz eden birtakım dengelerle ilgili bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Dünya'da ve atmosferde ortaya çıkabilecek ve insan yaşamını olumsuz bir şekilde etkileyecek olan bir takım hadiseler de ihtimaller dâhilinde yer almaktadır. Örneğin ozon tabakasının tahribatı, çevre ve hava kirliliği, nükleer savaş ve santrallerden kaynaklanabilecek radyoaktif kirlenmeler gibi yaşanacak birçok olumsuz sonuçlardan bahsedilebilir. Meseleye dair bir başka husus ise, bunların karşısında alınabilecek önlemlere Müslümanların kayıtsız kalmamaları hususunda önemli bir uyarı mahiyeti taşıdığı da düşünülmektedir. Yapılan bazı yeni yorumlara göre ise, söz konusu ayette geçen duhân lafzı, gelecekte yaşanacak bazı ilmi keşifleri gösteren, insanlığı yok edecek düzeyde çeşitli nükleer silahların ve bunların oluşturacağı negatif etkilerinin bir işareti olarak kabul edilmektedir.³⁴¹

3.3.3.1.2. Ye'cûc ve Me'cûc

Ye'cûc ve Me'cûc kavramları Kur'an'da iki yerde geçmektedir. Bunlar: Kehf sûresinin 94. ayeti ve Enbiya sûresinin 96. ayetidir. Verilen bu ayeti kerimelerde Ye'cûc ve Me'cûc'ün kıyamet alâmeti olması yönünde kesin bir ifade yoktur. Ancak Mekke'de inen bu iki surenin peygamberimize yöneltilen bir soru neticesinde indirildiği ifade edilmektedir. Ye'cûc ve Me'cûc kelimelerinin Kur'an'da geçmesinden dolayı ve bu husustaki rivayetlere dayanılarak bir kıyamet alâmeti olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Ye'cûc ve Me'cûc'le kimlerin veya neyin kastedilmiş olabileceğine dair çeşitli yorumlar yapılmıştır.³⁴²

Ye'cûc ve Me'cûc kelimelerinin kökenine yönelik çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, Râgıb el-İsfahânî ve İbn Manzûr gibi bazı dilbilimciler, verilen kelimelerin Arapça kökenli olduğunu ileri sürmektedirler.³⁴³ Ancak zemahşerî ve Beyzâvî gibi bazı âlimler ise kelimelerin, başka bir dilden Arapçaya geçtiğini savunmuşlardır.³⁴⁴

Elmalılı Hamdi Yazar'ın tefsirinde, Ye'cûc ve Me'cûc kelimelerinin Arapçaya başka dillerden geçtiği ve yeryüzünü altüst edecek bir topluluğu ifade ettiği belirtilmektedir. Avrupalılar bu iki ismi Yagug ve Magug şeklinde adlandırarak

³⁴⁰ Bkz. Tâhâ, 20/105-107; Tekvîr, 81/1-3; Kâria, 101/1-5.

³⁴¹ Yurdagür, "Duhân", ss. 546-548.

³⁴² A. Emin Seyhan, *Hadislerle Kıyamet Alametleri*, (Envarü'l Aşikin Örneğinde), Tuğra Ofset, Isparta, 2006, s. 218.

³⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., I, s. 83.

³⁴⁴ Feyza Karapınar, *Bir Kıyamet Alameti Olarak Ye'cûc ve Me'cûc*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2022. ss. 48-49.

kullanmışlar ve şeytan soyuna nisbet etmişlerdir. Nitekim tarihte Batı Roma İmparatorluğu'nu işgal eden Hunlar için de bu tabirler kullanılmıştır.³⁴⁵

Ye'cûc ve Me'cûc'ün Kur'an'da iki yerde ifade edildiğini belirtmiştik. Birincisi, Enbiya sûresinde anlatıldığı gibi, gelecekte ortaya çıkacağı bildirilen bir topluluktan söz edilmektedir.

*“Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman; Şaşmaz sözün gerçekleşmesi yaklaşmıştır; bir de bakarsın ki inkârcuların gözleri yerinden fırlamış! “Gerçekten biz, bu konuda gaflet içindeymişiz; daha da ötesi büsbütün zulme batmışız” diye yakınmaktadırlar!”*³⁴⁶

İkincisi ise, Kehf sûresinde anlatılan Zülkarneyn kıssasıdır. Ayette *“Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?”*³⁴⁷ *“Zülkarneyn şöyle cevap verdi: “Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret sizinkinden üstündür. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım.”*³⁴⁸ buyrulmaktadır. Dolayısıyla kıssada bir kavmin, Ye'cûc ve Me'cûc konusunda Zülkarneyn'den yardım istemesi üzerine, Zülkarneyn'in Ye'cûc ve Me'cûce karşı yaptığı büyük bir sedden bahsedilmektedir.³⁴⁹

Nitekim kıssada ifade edilen “sed” ile kastedilenin, Çin Seddi olduğunu söyleyenler olmuştur. Bundan dolayı da onların, Türkler ve Moğollar olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak tarihsel bilgilere göre Çin seddinin yapılış aşaması tek bir dönemde değil, çeşitli derebeyliklerin hüküm sürdükleri yıllarda yavaş yavaş inşa edilmiştir. Bu seddin yapılışında dışarıdan gelen tehditlerin yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyal pek çok faktörün etkisi görülmektedir. Hatta Çin imparatorluğunun uluslararası sınırlarını belirleme noktasında bir çizgi niteliği taşıdığı söylenmektedir. Çeşitli milletlerin saldırılarına karşı önlem olarak inşa edilen bu seddin, yapımından kısa bir süre sonra aşıldığına yönelik bilgiler mevcuttur.³⁵⁰ Ayrıca seddin yapılış şekli ve sağlamlığı da, Kur'an'da zikredilen vasıflara uygun değildir. Bazı kimseler ise, bahsedilen sedden kastın “Demir kapı” olarak nitelendirilen ve Kafkas dağlarının dar geçitlerinde bulunan “Derbent seddi” olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sed, dışarıdan gelebilecek tehditlere yönelik savunma amacıyla inşa edilmiştir. Bahsedilen bölge

³⁴⁵ Yazır, a.g.e., c. 5, ss. 436-437.

³⁴⁶ Enbiya, 21/96-97.

³⁴⁷ Kehf, 18/94.

³⁴⁸ Kehf, 18/95.

³⁴⁹ Kehf, 18/93-99.

³⁵⁰ Bülent Okay, Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş, *Belleten Dergisi*, Nisan, 1993, c. 57, S. 218, ss. 27-40.

Rusya federasyonu sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple Ye'cûc ve Me'cûc'ün Rusya topraklarında olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bahsedilen bu iki seddin yıllar içerisinde pek çok kez tahrip edilip, yeniden onarıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla sedlerin niteliklerinin Kur'an'da ifade edilen niteliklere uymadığı görülmekle birlikte, en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste, "Ye'cûc ve Me'cûc her gün seddi yıkmak ve delmek için uğraşmaktadırlar. Tam delecekleri esnada güneş ışığını görürler. Biri "delmeyi bırakın, yarın gelir delersiniz" der. Onlar da bırakırlar. Tekrar geldiklerinde ise, delmeye çalıştıkları yeri daha da sağlam bulurlar. Bu durum böyle devam eder. Kıyamet yaklaştığında o deliği açarlar, insanlara saldırırlar ve bütün suları içerler. İnsanlar onların şerlerinden kaçarak, sığınaklara ve kalelere toplanırlar. Onlar oklarını gökyüzüne atarlar, geri dönen oklarını kanlanmış görürler. Bunun üzerine Yüce Allah, onları yok etmek için gökyüzünden çekirge ve kurt yağdırarak onları helak edecektir."³⁵¹

Taberî'ye göre Ye'cûc ve Me'cûc, geçmiş yıllarda var olmuş iki kavim olmakla birlikte bu iki kavim, Zülkarneyn'in inşa ettiği set aracılığı ile insanlardan uzaklaştırılarak, kötülük yapmaları engellenmiştir.³⁵²

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ayette ifade edilen Zülkarneyn'e yardım eden kuvvetlerin, geçmişte yaptıkları bu önemli iş dolayısıyla yeryüzünü fesattan kurtaran ve İslam'ı kabul ettikten sonra da büyük hizmetler yapmaya devam eden Türkler olduğunu belirtmiştir. Türklerin yok olmasıyla Ye'cûc ve Me'cûc seddinin de yıkılacağını, böylelikle dünya düzeninin bozulacağını söylemiştir. Yazır'a göre bütün bunlar bir kıyamet alâmetidir.³⁵³

İbn Kesîr'e göre Ye'cûc ve Me'cûc Hz. Âdem'in soyundan gelen, insanlar arasında bozgunculuk çıkararak iki kavimdir. Kur'an-ı Kerim'de bu iki kavmin kim olduklarına yönelik kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, geçmiş dönemlerde dünyayı kasıp kavuran Moğol veya Tatar toplulukları olabilir. Ayette ifade edilen ve Zülkarneyn'den yardım isteyen kişiler ise Türkler olmalıdır. İbn Kesîr'e göre Türk oldukları tahmin edilen bu kişiler, Zülkarneyn'den yardım istemeleri sebebiyle, Zülkarneyn, belirtilen bu iki kavmin üzerine set çekmiştir. Bu set kıyamet yaklaştığı vakit yıkılacak, Ye'cûc ve Me'cûc diye adlandırılan bu iki kavim serbest kalacaktır.³⁵⁴

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Matbaatü'l-Meymeniyye, Kahire 1313, c. 2, ss. 510-511.

³⁵² Taberî, a.g.e., ss. 377-385.

³⁵³ Yazır, a.g.e., c.5, s. 3292.

³⁵⁴ İbn Kesîr, a.g.e., IX, ss. 402-430.

Mûsâ Cârullah, Ye'cûc ve Me'cûc'ün sadece tek bir topluluk değil çeşitli topluluklar olabileceğini ve insanların güçsüz zamanlarında ortaya çıktığını ifade eder. Değişik rivayetlerde görünüşlerine dair geniş yüzlü, küçük gözlü, kırmızı tenli, basık burunlu şeklinde bir nitelendirme yapılır. Deri kalkanlar kullandıkları ve kıldan ayakkabı giydikleri ve bu giyim-kuşam şeklinin de doğu toplumlarına ait olduğu, bu sebeple onların Türk soyuna mensup buldukları söylenmektedir. Ancak Ye'cûc ve Me'cûc ile Türkler arasında bir bağlantı olduğunu kanıtlayan kesin bir kaynak bulunmamaktadır. Bu tür yakıştırmaların, Gog ve Magog'un doğudan çıkacağı düşüncesinin benimsendiği Ehl-i Kitap'tan veya Türkler'e düşmanlık besleyen bir takım topluluklardan kaynaklandığını söylemek mümkündür.³⁵⁵

Ye'cûc ve Me'cûc (Gog-Magog) meselesi pek çok dinde ortak bir düşüncedir diyebiliriz. Bu bağlamda Yahudilere göre, Allah'ı kızdıracak bir suç işlemeleri sebebiyle, onlara kuzeyden gelen bir kavim olan Ye'cûc kavmi ve kavmin lideri olan Me'cûc gönderilecektir. Eski Ahit'te Yahudilere karşı savaşacak ve sonunda yenilecek olan bu kavmin, hangi ırk olduğu veya nerede bulduklarına yönelik kesin bir bilgi veya ifade yoktur. Hıristiyanlarda ise, şeytan bin yıllık bir hapis hayatı yaşamaktadır. Ancak zincirinden ahir zamanda çözümlenerek dünyaya gönderilecektir. Bu esnada insanları fitneye sürükleyen bir kavim olan Ye'cûc ve Me'cûc'ü de yanına alacaktır. Yeni Ahit'e göre Allah, onları daha sonra tekrardan cehennem çukuruna gönderecektir.³⁵⁶

Ye'cûc ve Me'cûc meselesi İslam kaynakların da yer edindiği gibi, Ahdi cedit ve Ahdi Atik de bu hususa yer verilmiştir. Dolayısıyla bahsedilen kavmin kimler olduğu konusu, yaşadıkları bölge ve onları keşfetme merakı kendini göstermiştir. Bu bağlamda Yahudi ve Hıristiyan eserlerinin büyük çoğunluğun da bahsedilen topluluğun Türkler olabileceği fikri geniş bir yer edinmektedir.³⁵⁷

Gayri müslim yazarlar eserlerinde Ye'cûc ve Me'cûc'ü, Gog ve Magog adı altında ele almışlardır ve Kitabı mukaddes müfessirleri eski coğrafya kitaplarındaki haritalarda yer alan, Türklerin anayurdları olarak gösterilen bölgeleri, Ye'cûc ve Me'cûc'ün diyarı olarak göstermişlerdir. Ancak Kitab'ı Mukaddes'te Ye'cûc ve Me'cûc'ün, kuvvetli bir kavim olduğu ve yerleri ise uzak şimal olarak gösterilmektedir. Yani bunların kim olduğuna dair daha fazla bilgi yoktur.³⁵⁸

³⁵⁵ İlyas Çelebi, "Ye'cûc ve Me'cûc", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, c. 43, ss. 373-375.

³⁵⁶ Gençtürk, a.g.e., s. 75.

³⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, Ye'cûc-Me'cûc ve Türkler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz, 1975, c. 20, S. 1-4, ss. 97-126.

³⁵⁸ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 119 ; Bkz. Murat Ağarı, İslam Coğrafyacılarında Ye'cûc Me'cûc Bahsi, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 2020, c. 7, S. 2, ss. 2-32.

Ayrıca Yuhanna'dan anlaşıldığına göre, şeytanın kışkırtması sebebiyle Yahudilere saldıracak olan dünyadaki bütün milletler, Ye'cûc ve Me'cûcdür. Böylece isyankâr ve asi Yahudileri terbiye etmek amacıyla, Allah onların üzerlerine bütün milletleri zaman zaman sevk edecektir. Yahudiler, kuvvetli düşmanın şiddetli pençeleriyle hizaya geldikten sonra, Yehova, onların uğruna bütün milletleri kurman edecektir. Dolayısıyla günümüzde kendini açık bir şekilde gösteren Siyonizm'in ve dünya Emperyalizminin temeli buraya dayanmaktadır.³⁵⁹

Bu bağlamda Yahudi ve Hıristiyan müellifler, Türk ırkının kökenini tayin etme konusunda, Türk tarihiyle ilgili bir takım bağlantılar kurmaya çalışmışlardır. Bahsedilen kavmin Türkler olduğunu ilk ortaya atan da, Ahdi Atik müfessirleri olmuştur. Örneğin Yahudilerin ünlü tarihçisi Josephe Fleavius, Ye'cûc ve Me'cûc isminin muhatabının, Kafkasya'nın Kuzeyinde bulunan İskitler olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Hıristiyan ve Latin edebiyatı, bir insan fizyolojisinden çok farklı bir tip ortaya çıkarmışlar, canavarlık ve yamyamlığı da ilave ederek, bu muhayyel Ye'cûc ve Me'cûc'ü, Türk ırkına mal etmişlerdir.³⁶⁰

Ye'cûc ve Me'cûc'ün kimliğine dair ileri sürülen bir başka görüş ise, onların Ruslar olmasıdır. Ruslar hakkındaki bu iddialar 1920'den sonra gündeme gelmiş olsa da, tarihin sayfalarına göz attığımızda onların ataları olan İskitlerin, Yahudi tarihçisi Josephus tarafından, Me'cûc'ler olarak isimlendirildiği bilinmektedir. Böyle bir yorum yapmasının sebeplerinden biri, İsrail'in kuzeyinde yer almaları ve Soğuk Savaş esnasında ABD'ye muhalif bir cephede bulunmalarıdır. Son yıllarda ise Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından ortak düşman olarak kabul edilmişlerdir. Onların Ye'cûc ve Me'cûc şeklinde itham edilmeleri bir bakımdan, dinin siyasallaştırıldığına da bir göstergesidir.³⁶¹

Nitekim günümüz modern dünyasının modern ülkeleri ABD ve İsrail'de, kutsal kitaplarındaki pasajlar ve kendi kültürlerinin etkisinde kalarak her dönemde, kendilerine bir "Ye'cûc ve Me'cûc" ve "deccâl" var etmişlerdir. Bu bazen Rusya, Afganistan, İran, Irak, Suriye gibi başka ülkeler olabilmiştir. Burada asıl dikkat çekilen ayrıntı şudur: Düşman ilan edilen ve birtakım ithamlarda bulunulan bu ülke ve milletlerin, hemen hepsinin ortak yönü "genel olarak Hıristiyan olmamalarıdır." Yani adı geçen ülkelerin

³⁵⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 119.

³⁶⁰ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 120; Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye'cûc ve Me'cûc (Gog ve Magog) Halkının/ Ülkesinin Tasviri, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2021, c. 7, S. 1, ss. 1-44.

³⁶¹ Karapınar, a.g.e., s. 65.

ve halkının Ye'cûc ve Me'cûc, liderlerinin de deccâl ilan edilmesi, yapılan dünyevî politikalara dinsel bir meşruiyet oluşturmaya çalışılması oldukça dikkat çekicidir.³⁶²

Sonuç olarak Ye'cûc ve Me'cûc, Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde zikredilmektedir. Ancak Kur'an'da Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili çok fazla bilgi mevcut değildir. Hz. Peygamber'in hadislerinde her ne kadar bu iki kavramdan bahsedilse de, bunların niteliğine ve niceliğine yönelik detaylı bilgi bulunmamaktadır. Onların yalnızca bozguncu bir topluluk olduğundan ve bu bozgunculuklarını ne şekilde yapacakları konusunda haber verilmektedir.³⁶³

3.3.3.1.3. Dâbbetü'l-Arz

Arapça'da “yavaş ve sessizce yürümek, sürünmek, emeklemek, sirayet etmek” gibi anlamlara gelen, **debb** veya **debîb** kökünden türemiş ve sıfat olan dâbbe, “yeryüzünde yürüyen dişi ve erkek her çeşitten canlı” demektir. Mutlak olarak kullanıldığında dişi-erkek bütün hayvanları kapsadığı gibi akıllı olsun veya olmasın bütün canlıları içine almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, dört yerde çoğul (devvâb) on dört yerde de tekil (dâbbe) olmak üzere on sekiz defa geçmektedir.³⁶⁴ Bunların bir kısmı sadece yeryüzünde yürüyen³⁶⁵, bazen hem yerde hem gökte bulunan³⁶⁶, bazen de yer belirtilmeksizin mutlak manada hareket eden bütün canlılar³⁶⁷ anlamında kullanılmıştır.³⁶⁸

Kur'an'da Neml sûresi 82. ayette yer alan “dâbbe” kelimesini, bazı müfessirler tarafından kelimenin kullanılışı itibariyle kıyamet alâmeti olarak yorumlamışlardır.

*“Söylenen (kıyamet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir yaratık çıkarınız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla konuşur.”*³⁶⁹

Verilen ayette sadece “dâbbe” kelimesi kıyamet alametlerinden biri olarak, “yerden çıkarılacak bir canlı” manasında geçmekte, konuya dair yapılan yorum ve tartışmalar da bu ayet üzerinden gerçekleşmektedir. Nitekim bazı müfessirler verilen ayet ile En'âm sûresinin 158. ayetinde yer alan, “Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesi”

³⁶² Ahmet Emin Seyhan, Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler Olduğunu Haber veren Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Haziran, 2017, c. 10, S. 19, ss. 65-97.

³⁶³ Gençtürk, a.g.e., s. 71.

³⁶⁴ İlyas Çelebi, “Dâbbetü'l-Arz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. 8, ss. 393-395.

³⁶⁵ Neml, 27/82.

³⁶⁶ En'âm, 6/38; Nahl, 16/49.

³⁶⁷ Bakara, 2/156; Enfâl, 8/22-25; Hüd, 11/6-56; Nahl, 16/61; Ankebût, 29/60; Lokman, 31/10; Sebe, 34/14; Fâtır, 35/28-45; Câsiye; 45/4.

³⁶⁸ Gençtürk, a.g.e., s. 57.

³⁶⁹ Neml, 27/82.

ifadesi arasında bir ilişki kurarak, Neml sûresinde çıkacağı haber verilen dâbbenin de ahir zamanda gerçekleşecek bu alâmetlerden biri olduğu yorumunu yapmaktadırlar. Esas itibariyle de İslâm kaynaklarında dâbbetü'l-arz, kıyametin bir habercisi olarak kıyamete yakın bir vakitte ortaya çıkacak bir canlı olarak tasvir edilmektedir.³⁷⁰

Dâbbetü'l-arz ifadesi, Sebe sûresi 14. ayetinde tamlama olarak sadece “Hz. Süleyman’ın asâsını yiyen ağaç kurdu” anlamında kullanılmıştır.³⁷¹

“ *Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.* ”³⁷²

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’a göre dâbbe: maddi ve manevi açıdan olağanüstü kuvvet ve saltanat ile ortaya çıkıp İslam Devleti’ni kuracak olan kişidir.³⁷³ Mâtürîdî’ye göre ise, ya azab hak olduğu zaman ya da Allah’ın çıkmasını vadettiği zaman yerden çıkacaktır. Onun çıkma zamanı geldiği vakit ne öne alınacak ne de ertelenecek, vakit ne zamansa o zaman dâbbe çıkacaktır.³⁷⁴

Dâbbenin ne zaman ortaya çıkacağı ve ne yapacağına dair çeşitli görüşler mevcuttur. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber, Dâbbetü'l-Arz’ın, Hz. Musa’nın asasına ve Hz. Süleyman’ın mührüne sahip olacağını bizlere haber vermektedir. Dâbbe bu mühür ile müminlerin yüzlerini parlatacak, asa ile de kâfir olanların burunlarını kıracaktır. İnsanlar sofraya oturdukları esnada kimin mümin kimin kâfir olduğu anlaşılacaktır.³⁷⁵

İmam Mâtürîdî insanların, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri bıraktıkları zaman, ya da insanların kurban vaktinde Mina’ya gittikleri günde dâbbenin çıkarılacağını ifade etmektedir.³⁷⁶ Bununla birlikte birçok İslam âlimi, dâbbenin ortaya çıkma zamanının bahsedildiği üzere, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker’in terk edildiği zaman olarak görmektedir.

Bazı rivayetlerde dâbbenin üç defa ortaya çıkacağı bildirilmektedir. İlk olarak bazı çöllerde çıkıp sonra gizleneceği, ardından liderler kan akıttıkları zaman bazı karyelerde tekrardan çıkacağı, sonra yine tekrar gizleneceği, son olarak insanlar Mescid-i haramdayken yerin yükseleceği ve insanların kaçmaya başladıkları esnada, yalnızca müminlerden bir grubun kalmasıyla, dâbbenin onların üzerine çıkacağı ve onların

³⁷⁰ Çelebi, “Dâbbetü'l-Arz”, ss. 393-395

³⁷¹ Çelebi, “Dâbbetü'l-Arz”, ss. 393-395.

³⁷² Sebe, 34/14.

³⁷³ Yazır, a.g.e., c. 5, s. 3703.

³⁷⁴ Mustafa Hocaoğlu, Dâbbetü'l-Arz: İnsanın Yeniden Dirilişi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ekim, 2020, c. 13, S. 73, ss. 1307-9581.

³⁷⁵ Yazır, a.g.e., c. 6, ss. 177-178.

³⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, c. VIII, s. 136; Bkz. Hocaoğlu, a.g.e., s. 1044.

yüzlerini bir yıldız gibi parlattıktan sonra konuşacağı, onun peşine takılanın yetişemeyeceği, kaçanın ise onu geçemeyeceği bildirilmektedir. Bununla beraber namaz kılan bir adama yaklaşılarak “sen daha önceden namaz kılanlardan değildin” diyerek alnını mühürleyecektir. Böylelikle müminin yüzünü aydınlatarak kâfire ise mühür vuracağı haber verilmektedir.³⁷⁷

Dâbbenin şekli ve niteliği hakkında da bazı rivayetler bulunmaktadır. Bunlar arasında dâbbetü’l-Arz’ın, küfür ve bid’at ehliyle tartışarak mücadele eden bir insan, cehalet yönünden hayvan seviyesinde olan şerli kişiler, Sâlih peygamberin devesinin yavrusu veya ahir zamanda kıyamet alâmeti olarak ortaya çıkacak olan büyük bir hayvan olduğuna dair çok farklı bilgiler bulunmaktadır.³⁷⁸

Bazı Tefsir kitaplarında onun, 60 arşın bir boya sahip olduğu ve vücudunun tamamen kıllarla kaplı olduğu; iki kanatlı, deve boyunlu, sakallı, fil kulaklı, deve ayaklı aslan yeleli ve kaplan renkli olduğuna dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte kuşluk vaktinde, elinde Hz. Musa’nın asası ve Hz. Süleyman’ın mührü olduğu halde, Mekke’de bir yağız at hızıyla ortaya çıkacağı kaydedilmektedir.³⁷⁹

Dâbbenin nerede çıkacağı konusunda çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, Hz. Peygamberden nakledildiğine göre, ilk önce Yemen’e yakın bir yerde ortaya çıkacağı, haberinin çöllerde yayılmasına rağmen Mekke’ye ulaşmayacağı, daha sonrasında ise, Mekke’ye yakın bir yerde ortaya çıkacağı, bu sefer de haberinin Mekke’ye ulaşacağı bildirilmektedir. Bir başka rivayette dâbbenin Tihame çöllerinden, Ecyad kuyusunda bir taştan, Sodom denizinden, Safa ile Merve arasından çıkacağı haber verilmektedir.³⁸⁰

Müfessirler dâbbenin, bir insan ya da hayvan mı? Canlı ise nasıl bir canlı? Veya yaratılıp yaratılmadığına dair çeşitli nakillerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda bazı müfessirler, dâbbenin henüz yaratılmadığını, çıkacağı zaman yaratılacağını söylerken; bazıları ise, şuan yaratılmış olduğunu fakat çıkması emredilmediğinden ötürü bir yerde bekletildiğini ifade etmişlerdir.³⁸¹

Dâbbenin nasıl bir canlı olduğuna dair değişik görüşler bulunmasının yanı sıra, onun insanlarla iletişim kurabilir olması, gönderiliş amacının insanları uyarmak olması ve dâbbe kelimesinin başka canlılar için kullanıldığı gibi insan için de kullanılması sebebiyle, onun bir insan olabileceğini düşünenler de olmuştur.³⁸²

³⁷⁷ Hocaoğlu, a.g.e., ss. 1044-1045.

³⁷⁸ Çelebi, “Dâbbetü’l-Arz”, ss. 393-395.

³⁷⁹ Çelebi, “Dâbbetü’l-Arz”, ss. 393-395.

³⁸⁰ Hocaoğlu, a.g.e., s. 1046.

³⁸¹ Hocaoğlu, a.g.e., s. 1046

³⁸² Hüseyin Çelik, Kur’an’da “Dâbbetü’l-Arz”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 1, S. 1, ss. 41-57.

Dâbbenin, ahir zamanda sayıları artması beklenen ve manevi yönleri itibariyle hayvan gibi olan, hatta hayvanlardan daha da aşağı seviyede bulunan birtakım kötü insanların olması da muhtemeldir.³⁸³

Ayrıca Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında da, İslâm'ın Dâbbetü'l-Arz telakkisine benzeyen ve pek çok isimlerle nitelendirilen bir yaratıktan bahsedilmektedir. Örneğin Tevrat'ta ejderha şeklinde bir tasvir yapılmaktadır. Nitekim bu garip yaratık, dünyanın başlangıcında Tanrı tarafından bağlı tutulmak suretiyle bertaraf edilmiş, ancak bu yaratığın, dünyanın sonuna yakın bir zamanda tekrardan yeryüzüne döneceği belirtilmektedir. Hıristiyanlarda ise bu durum, genellikle şeytanla özdeşleştirilmiş ve bahsedilen canavar, Tanrı ile mücadelesinde yenilmiştir. Ancak bu canavar da aynı şekilde, dünyanın sonuna doğru tekrardan ortaya çıkacaktır. Hıristiyanlardaki bu düşüncenin temelini Babillere dayandığı ileri sürülmektedir.³⁸⁴

³⁸³ Zeki Sarıtoprak, "Dabbe", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, s. 394.

³⁸⁴ Gençtürk, a.g.e., s. 54.

4. SONUÇ

İnsanların geleceğe ve bilinmeyene duyduğu merak, zaman algısı ve zamanın doğası, yalnızca bireysel yaşamda değil, dini, felsefi ve bilimsel literatürde de tartışma alanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen hususlar, bizleri gayb ve zaman kavramları üzerinde derinlemesine düşünmeye sevk etmektedir. Nitekim gayb, insanın idraki ötesinde kalan ve bilinmeyen alanı temsil ederken, zaman ise insanın deneyimlediği sınırlı bir boyutu ifade etmektedir. Bu bağlamda, bir bireyin geçmişte deneyimlediği veya gelecekte deneyimleyeceği zaman dilimleri ve olaylar, o birey için gaybın alanına aittir. Bu durum, gayb ile zaman kavramı arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada bu iki kavramın birlikte ele alınması, öncelikle bizleri şu soruları araştırmaya yöneltti: Zaman nedir? Zamanın kesin bir tanımı var mıdır? Dolayısıyla yapılan araştırmalar neticesinde zamanın net bir tanımı olmamakla birlikte, onun ne olduğuna yönelik çeşitli teorilerin ve düşünce sistemlerinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu teoriler ve düşünce sistemleri teoloji, felsefe ve bilim alanlarında yer edinmekle birlikte farklı şekillerde ele alınmaktadır. Nitekim zaman, insani bir deneyim, kozmik bir gerçeklik ve teolojik bir meseledir. Dolayısıyla çeşitli alanlarda farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır.

Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim, zaman bakımından geçmiş, hâl ve geleceğe yönelik gaybi haberleri bizlere bildirmektedir. İncelediğimiz kaynakların çoğunluğunda gaybın geçmiş, hâl ve gelecek başlıklarıyla zamansal olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak bazı akademik çalışmalarda, gaybi haberlerin geçmiş ve gelecek zaman olmak üzere iki kategoride sınıflandırıldığı görülürken, bazılarında ise fenni keşifleri veya ahiret âlemine yönelik gayb haberleri eklenerek, dört kategori şeklinde ele alınmıştır. Nitekim kaynaklarda gaybi haberlerin zamansal sınıflandırılması ele alınırken, Kur'an'ın nüzul dönemine göre düşünülmüştür. Dolayısıyla bizler de gaybı zamansal çerçevede araştırırken geçmiş, hâl ve gelecek zaman mefhumlarını merkeze alarak meseleyi ele almaya çalıştık. Ayrıca zamanın doğal düzleminde sınıflandırıldığında geçmiş, hâl ve gelecek zaman şeklinde ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte yapılan incelemelerde zamanın kendi içinde de çok katmanlı bir varlık alanı olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce buradaki katmanlardan kastedilenin ne olduğu hususu, kişinin zamanı algılayış ve yaşayış biçimine göre de farklı şekillerde anlamlandırılabilir. Bu bağlamda gelecek zaman, kendi içerisinde yakın ve uzak gelecek diye bir ayrıma

uğrayabilmektedir. Nitekim zamanın katmanlı oluşu burada karşımıza çıkabilmektedir. Bir diğer önemli husus, Kur'an'da gaybi haberleri ihtiva eden bir kısım ayetlerin bir ayağı geçmişte iken diğer bir ayağı da geleceğe yönelik manalara ışık tutmaktadır. Şöyle ki, nüzul döneminde hâle dair olan gaybi bir bilgi şuan bizim için geçmişe dair bir haber niteliğinde olmaktadır. Dolayısıyla bu mesele zamana ve muhatab kitleye göre değişkenlik oluşturacağından ötürü, zamana dair bir ayırımın yapılmasının net ve isabetli olmayacağı kanaatindeyiz.

Ayrıca gaybın kendi içerisinde mutlak ve izafi olmak üzere iki farklı alana sahip olduğu görülmektedir. Mutlak gayb, Allah'tan başka kimsenin ebediyyen bilmediği veya Allah'ın bildirmediği takdirde hiçbir şekilde bilinmesi mümkün olmayan alandır. Ancak izafi gayb, Allah'ın peygamberlere bildirmesiyle veya akıl, alet ve delillerle bilinebilen gaybdır. İzafi gaybın alanının geniş olmasıyla birlikte, sınırları kesin değildir. Dolayısıyla değişen zaman zeminin etkisiyle, gelecekte neyin gayb konusu olmaktan çıkıp çıkmayacağı meselesi çeşitli tartışmalara alan açmıştır. Nitekim literatürü incelediğimizde, mutlak gaybın alanı içerisinde yer alan muğayyebat-ı hamsenin bazı konularının, değişen zamanın etkisiyle bilinir hale gelmesi neticesinde, meselenin mutlak gayb çerçevesinden çıkıp, izafi gaybın alanına girdiğini düşünenler olmuştur.

Bu bağlamda günümüzde gayba dair bilgi edinme hususunda başvuru alanı, eğlence ve popüler kültürün bir parçası haline gelmiş astroloji ve parapsikoloji gibi paranormal inanç sistemlerinin, modern çağın etkisiyle yok olması beklenirken, bunun yerine bugün daha da sağlam bir yer edindiği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, birçok ülkede parapsikoloji araştırma enstitülerinin kurulduğuna ve konuya dair ciddi araştırmalar yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırmamızın neticesinde ifade edebiliriz ki, bizler çoğu zaman günümüz dünyasında yaşanan bir takım ilerlemeler vesilesiyle Kur'an'ın bizlere asırlar öncesinden haber verdiği bazı hakikatlerin sırrına vakıf olabilmekteyiz. Ancak yaşadığımız çağ ve onun getirdiği birtakım teknolojik yenilikler, bir şeylerin bilgisine varma noktasında tabiki de tek başına yeterli değildir. Nitekim insana ve kâinata dair merak edilen bazı noktalarda Tıp, Fizik, Kimya, Biyoloji ve Coğrafya gibi çeşitli ilimlerin sahasında kendimizi bulabilmekteyiz. Zira insan, yaratılış itibariyle düşünen ve öğrenen bir varlıktır. Allah Teâlâ insanı tam 86 milyar nöron, yaklaşık 2.500.000 megabayt bilgi depolayacağı, yaratılış itibariyle öğrendiğinde gelişen, öğrenmediğinde ise zamanla körelmeye başlayan bir beyinle rızıklandırmıştır. Kanaatimizce Allah, insanı bu noktada da yalnız bırakmamış, kâinata yarattığı pek çok güzelliğin farkına

varma konusunda, düşünme mekanizmasıyla yaratılan akıl gibi büyük bir nimeti derinleştirmiştir. Böylece beşeri ve pozitif bilimleri hakikatı görme noktasında insanın istifadesine sunmuştur.

Bu nedenle bilimsel araştırmaların vesilesiyle yaşanan gelişmeler, Kur'an ayetlerinin daha iyi anlaşılması konusunda katkı sağlamaktadır. Öte yandan her bilimsel veri veya sonuç tabiki de kesinlik arz etmeyebilir. Bu durumda bilimsel sonuçlar da yanılabilir ve yeri geldiğinde değişmeye açıktır. Araştırmamızda gözlemlediğimiz kadarıyla bilimsel keşifler, insanların yaptığı birtakım araştırmalar aracılığıyla ortaya çıkıyor. Nitekim bazı ayetlerde işaret edilen gerçeklerin daha sonra bilimsel olarak doğrulanması, gaybi bilgilerin açığa çıkması şeklinde yorumlanabilir. Örneğin, evrenin genişlemesi ve insanın gelişim aşamaları gibi pek çok konuya, Kur'an ayetlerinde değinilmiş ve bunlar bilim tarafından keşfedilmiştir. Bu durum, gaybın belli bir kısmının zaman içerisinde insana açıldığını gösterir. Dolayısıyla insanların keşfetmesine zemin hazırlanmış bu bilgilerin, izafi gaybın alanına girdiği düşüncesindeyiz.

Bununla birlikte gerçekleşmesi beklenen gaybi haberlerden biri de kıyametin zamanıdır. Kur'an Kerim, bizlere kıyametin kopuş saatinin bilinemeyeceğini haber vermektedir. Dolayısıyla bu husus mutlak gaybın alanı içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak her ne kadar kıyametin kopuş zamanı bilinmese de, kıyametin zamanından önce bir takım alâmetlerin hâsıl olacağı bildirilmektedir. Literatürde alâmetlerin küçük ve büyük alâmetler olmak üzere iki kategoride ele alındığı görülmektedir. Küçük alâmetlerin günümüzde oldukça yaygın birtakım olayları kapsadığı anlaşılmaktadır. Büyük alâmetler ise, Duhân, Mehdi, Güneşin batıdan doğması, Ayın yarılması, Hz. İsa'nın Nüzülü, Deccâl'in ortaya çıkışı, Dâbbetü'l Arz, Ye'cûc ve Me'cûc örnek verilebilir. Kur'an'da kıyamet alâmetlerinin nelerden ibaret olduğuna yönelik bilgi verilmemiştir. Sadece Ye'cûc ve Me'cûc'ün gelişinden, ayın yarılacağından, dâbbetü'l-arzın çıkışından ve duhân'dan yani gökyüzünün insanları saracak bir duman yaymasından bahsedilmiştir.

Çalışmamız da elde edilen bilgiler doğrultusunda, gayb kavramının kendi içerisinde geniş bir alanı kapsadığı görülmekle birlikte, zaman mefhumuyla beraber ele alındığında ise, konunun kapsamı genişlemekte ve bizlere farklı kapılar açmaktadır. Nitekim araştırmamız derinleştikçe bu husus daha da belirgin bir hale gelmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın, mevcut literatüre katkı sağlamasının yanı sıra gelecekte yapılacak benzer araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, M.F. (1987). “Gayb” Md. *el-Mucemu’l-Müfehres*. Kahire.
- Açmak, S. (2018). *Kur’an ve Bilimsel verilere göre İnsanın yaratılışı*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ağbal, D. (2012). Kur’an’da Burçlar ve mahiyeti ve insana etkisi bağlamında. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 250-276.
- Ağarı, M. (2020). İslam Coğrafyacılarında Ye’cc Me’cc Bahsi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 7 (2), 2-32.
- Ahmed b. Hanbel. (1313). *el-Müsned*. Kahire: Matbaatü’l-Meymeniyeye.
- Akdemir, M.A. (2002). Kur’ân ve İ’câzü’l- Kur’ân. *Kur’an ve Tefsir araştırmaları-III* (Tartışmalı İلمي Toplantılar Dizisi No:36, ss. 479-491). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, S. (2004). *Kur’ân’ın Embriyolojik Sırları*. İstanbul: Kayahan Yayınları.
- Altaytaş, M. (2022). İlahi Takdir ve Yardımın Sünneti Açısından Kur’an-ı Kerim’de Bedir Gazvesi. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, (9), 83-104.
- Albayrak, H. (1993). *Kur’an’da İnsan-Gayb İlişkisi*. İstanbul: şule Yayınları.
- Arslan, Y. ve Yılmaz, H. (2022). İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur’an Ayetlerinin Yorumu. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, 9(17), 199-220.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye Giriş*. 12. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Aristoteles. (2019). *Fizik*. (ev. Saffet Babür). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atay, H. (1974). *Fârâbi ve İbn Sînâ’ya Göre Yaratma*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Atay, H. (1995). *Kur’an’a Göre Araştırmalar IV*. Ankara: Atay Yayınları.
- Atmaca, G. (2016). Kur’an’ın Evrenselliği erevesinde Gaybi Haberler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 306-326.
- Aydın, M. (2018). “Hz. Peygamber ve Gayb”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13). 220-226.
- Balcı, İ. (2009). Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği. *İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Msikîsi Dergisi*, (13), 85-124.
- Bâr, M.A. (1989). *Kur’ân-ı Kerîm ve Modern Tibba Göre İnsanın Yaratılışı*. (ev. Abdülvehhab ztrk). Ankara: TDV Yayınları.
- Birand, K. (1964). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. y.y., Ankara.

- Bilge, M. (1978). *Hücre Bilimi*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Bucaille, M. (1997). *Müsbet İlimler Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*. (Çev. M. Ali Sönmez). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bucaille, M. (1998). *İnsanın Kökeni Nedir?*. (Çev. Ali Ünal). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1975). Ye'cüc –Me'cüc ve Türkler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (1-4), 97-126.
- Ceran, Ö. (2025). İbnü'l-Arabî ve Bergson'da Zamanın Metafizik Boyutu. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 527-550.
- Condillac, E.B. (1964). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine*. (Çev. Miraç Katicioğlu). y.y., İstanbul.
- Çağlayan, H. (2011). Bilgi Kaynağı Olarak Akıl. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 233-262.
- Çalışkan, A.S. (2001). *Kur'an-ı Kerim'de İstikbale Dair Gayb Haberleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çelik, H. (2013). Kur'an'da Dâbbetü'l-Arz. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 41-57.
- Çelebi, İ. (1993). "Dâbbetü'l-Arz". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 393-395. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebi, İ. (1996a). "Gayb". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, 404-409. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebi, İ. (1996b). *İslam İnancında Gayb Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebi, İ. (2013). "Ye'cüc ve Me'cüc". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 373-375. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebi, İ. (2015). *Kitaplara İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Demir, Ş. (2013). "Kur'an'ın Bilimsel Verilerle Yorumlanması: Tarihsel Süreç ve Değerlendirme". *Tefsire Akademik Yaklaşımlar-1*, Ankara: Otto Yayınları.
- Demirci, K. (1992). "Burç". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 421-422. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Demirci, M. (2012). *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Dindi, K. (2009). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrenin sonluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Doko, E. (2020). Modern Bilim Açısından Astroloji ve Burçlar. *Güncel Kelâm Tartışmaları-II*, İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

- Duran, M.A. (2012). Hadîd Sûresi: İsmi ve Sûredeki “Demirin İnzâli” Kavramı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (26), 179-200.
- Duman, M.Z. (1991). *Kur’an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi*. İzmir: Nil Yayınları.
- Ebû Hanîfe, Nu’mân b. Sâbit b. Zûta. (1981). *İmam-ı Azam’ın Beş Eseri İçinde el-Âlim ve l-Müteallim*. Trabzon: Kalem Yayınları.
- Ebu’l-Vefâ et-Teftâzânî. (2014). *Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye*, (Thk. Ali Kemal). Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- Ebü’l-Bekâ el-Kefevî. (1287). *el-Külliyât fi’l-Mustalahât*. İstanbul: Dâru’t-Tıbbâa-i Âmire.
- Ediz, C. (1996). *Gerçeğe Doğru*. II, fs. I, İstanbul: Zafer Yayınları.
- Eker, Z. (2022). “Demiri Biz İndirdik” Mealindeki Âyetin Yorumu Üzerine. *Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 14, 41-71.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. (1992). *Hak Dini Kur’an Dili*. (Sad. İsmail Karaçam vd.), (1-10), 8, İstanbul: Azim Dağıtım.
- El-Cürcânî, ‘Ali b. Muhammed b. ‘Ali es-Seyyid Şerif. (1883). *Kitâbu’t-Ta’rifât*. İstanbul: Matbaa-i Vehbiyye.
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine* (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan, E. (2020). *İmam Mâturidî’nin Te’vilâtı’l-Kur’ân’da Gaybî Konulara Yaklaşımı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Eren, Ş. (1994). *Kur’an’da Gayb Bilgisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fahredden er-Râzî. (t.y.). *Tefsîr-i Kebîr*. (ed. Ahmet Hikmet Ünalnış). İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Faiz, A. (1993). *“Fi Zilalli’l-Kur’an’da Kıyamet ve Ahiret”*. (Çev. Veli Ulutürk). Konya: Uysal Kitabevi.
- Fehd, T. (2000). “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, 124-126. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gazzâlî. (t.y.). *el-Munkız Mine’d-Dalâl*. (ed. Saîd Ramazan el-Bûtî). Amman: Dâru’l-Feth Yayınları.
- Gamow, G. (1961). *The Creation of the Universe (Kâinatın Yaratılışı)*. (Çev. Toygar Akman). y.y., Ankara.
- Gençtürk, S. (2014). *İlahi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyamet*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Gençdoğan, A. (2024). Kelamda İlahi Varlık-Zaman İlişkisi. *Burdur İlahiyat Dergisi*, (9), 90-118.
- Gülverdi, S. (2018). Lokman Suresi 34. Ayetin Kelami Açıdan Yorumu. *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami İlimler Araştırma Dergisi*, 2, 22-58.
- Gülverdi, S. (2019). *İmam Mâtürîdî'ye Göre Gayb Meselesi*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gün, F. (2020). *Kelâm İlminde Gayb Âlemi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Harpûtî, A. (2016). *Tenkîhü'l-kelam fî Akâid-i Ehli'l-İslam (Kelam İlmine Giriş)*. (ed. Fikret Karaman). İstanbul: Çelik Yayınları.
- Hocaoğlu, M. (2020). Dabbetü'l-Arz: İnsanın Yeniden Dirilişi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), 1041-1052.
- İbn Manzûr. (t.y.). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. (1991). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İkbal, M. (1964). *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*. (Çev. Sofi Huri). İstanbul.
- İnan, Aliyazıcıoğlu, Z. (2021). Orta Çağ Avrupa'sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye'cûc ve Me'cûc (Gog ve Magog) Halkının/ Ülkesinin Tasviri. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 1-44.
- İslamoğlu, M. (2015). *Kur'an ve Tabiat Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- İzmirli İsmail Hakkı. (t.y.). *Yeni İlmi Kelam*. (Sad. Melikşah Sezen). Cilt:1, Çizgi Kitapevi.
- İzmirli İsmail Hakkı. (1336). *Mufasssalu'l-Kelam ve'l-Hikme*. I, 28-29, y.y., İstanbul.
- Karaman, H. vd. (2006). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2003). *Keşfu'z-Zünûn*. Beyrut: Dârü İhyâû't-Türâsi'l-Arabî.
- Kalın, F. (2005). *Felsefe ve Bilim Işığında Zaman Kavramı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kara, N. (1991). *Kur'ân'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Kara, N. (1994). Kur'an'da Gayb. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 54-90.
- Kara, S. (2016). Türkiye Türkçesinde Zaman Eklerinin Kipsel ve Zamansal Yönden Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 110-117.

- Karapınar, F. (2022). *Bir Kıyamet Alameti olarak Ye'cûc ve Me'cûc*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Kaşıkcık, A. (2023). Hicr 9. Ayet Bağlamında Kur'an'ın Korunması. *Jass Studies – The Journal of Academic Social Science Studies*, 16 (94), 159-172.
- Kayretli, S. (2022). Astroloji'nin İslam Kelamı Açısından Değerlendirilmesi. *GAB Akademi*, 2 (1), 61-71.
- Kavak, F. (2008). *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kerse, İ. (1974). *İnsan Embriyolojisine Giriş*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kırca, C. (1981). *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kırca, C. (1984). Kur'an ve Modern İlimler. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/Diyanet Dergisi*, XX, (2), 37-50.
- Kırca, C. (1987). "İlmi Tefsir Ekolünün Problemleri". Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, 27-30 Haziran, Samsun.
- Kırca, C. (1997). *Kur'ân ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayıncılık
- Kırca, C. (1999). Kur'an ve Tabîî Bilimler. *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2 (16.17.18), 72-94.
- Kırca, C. (2012). Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 7-34.
- Kondî, Ş. (2019). Şia'da Kur'an'ın Mevsukiyeti Sorunu: el-İntisar Adlı Eser Özelinde Bir Değerlendirme. *İlahiyat akademi Dergisi*, (10), 171-194.
- Koç, M. (2016). *Elmalılı Hamdi Yazır'da Kıyamet Alametleri ve ölüm*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Köse, A. (1997). "Harikulâde". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, 185-188. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kutlu, S. (2009). Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 7-41.
- Kutluer, İ. (2013). "Zaman". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 111-114. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. (2002). *Kitâbu't-Tevhîd*. (ed. Fethullah Huleyf). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. (2008). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. (ed. Bekir Topaloğlu ve İbrahim Halil Kaçar). İstanbul: Mizan Yayınları.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. (2013). *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*. (Çev. Bekir Topaloğlu). İstanbul: İSAM Yayınları.

- Malkoç, M. (2011). "Dilbiliminde Zamanın Tanımı ve İşlevi Nedir". *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6 (3), 1075-1081.
- Merdin, S. (1998). *Tanrıya Koşan Fizik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Nurbaki, H. (1996). *Kur'an-ı Kerim'de Ayetler ve İlmi Gerçekler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Okay, B. (1993). Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş. *Belleten Dergisi*, 57 (218), 27-40.
- Özcan, H. (2012). *Mâtûrîdî'de Bilgi Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Özketen, Ş. (2021). Astroloji ve İnsan İradesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 581-595.
- Özakkaş, T. (2004). Parapsikoloji ve Metafizigi Anlamak. *Kur'an ve Tefsir araştırmaları-VI(İslam düşüncesinde Gayb problemi-II)* (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi No:42, ss. 327-333). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özsoy, Ö. ve Güler, İ. (1997). "Konularına Göre Kur'an". Ankara: Fecr Yayınları.
- Özyazıcı, A. (1979). *Hücreden İnsana*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Özten, E. (2013). Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Gayb Anlayışının Kelâm Açısından Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 127-152.
- Sancak, S. (2014). *Süreç, Yapılaşma ve Model Bağlamında Kur'an'da Firavun Tipolojisi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sagan, C. (2007). *Kozmos*. (Çev. Reşit Aşçıoğlu). İstanbul: Altın Kitap Yayınları.
- Sarıtoprak, Z. (1993). "Dabbe". 8,394. *DİA*, İstanbul.
- Sarıkaya, B. (2019). *Genlere Müdahale-İlahi Kader İlişkisi ve Doğurduğu Bazı Teolojik Problemler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Seyhan, A.E. (2006). *Hadislerle Kıyamet Alametleri (Envarü'l Aşikin Örneğinde)*. Isparta: Tuğra Ofset.
- Seyhan, A.E. (2017). Ye'cüc ve Me'cüc'un Türkler Olduğunu Haber Veren Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(9), 65-97.
- Seyitoğulları, M.A. ve Matbay, B. (2023). Dünyayı Sabitleyici/Dengeleyici Olarak Dağların Kur'an ve Bilim Perspektifinden Bir Analizi. *Social Sciences Research Journal*, 12(5), 637-652.
- Seyfeddin el-Âmidî. (1985). *El-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. (nşr. İbrâhim el-Acûz). Cilt:2, Beyrut.

- Suruç, S. (1981). *Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Şulul, C. (2002). İslâm Düşüncesinde Zaman Tasavvuru. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 73-88.
- Taslaman, C. (2013). “Evrenin Fiziki Yasaları, Sabitleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarları Bize Ne Söylüyor?”. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 23-36.
- Tarakçıoğlu, C. ve Uzun, S. (2024). Asit, Alkalin ve Kireçli Toprak Koşullarında Farklı Demir Gübrelemesinin Baklanın Demir ve Bazı Besin Elementi İçerikleri Üzerine Etkisi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 14(2), 321-332.
- Tabbara, A. (t.y.). *Kur'an ve Modern İlim*. (Çev. Celal Yıldırım). Konya: Uysal Kitabevi.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. (1996). *Taberî Tefsîri*. (Çev. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin). İstanbul: Hisar Yayınları.
- Tekin, E. (2006). *X Files: Gizli Parapsikoloji Araştırmaları*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Turan, M. (2016). Gayb İlminin Yorumlanmasındaki Tutarsızlıklar Muhammed Ali Sâbûnî Örneği. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 130-153.
- Uçar, S. (2014). *Newton Fiziği ve Görelilik Fiziğinde, Zaman ve Mekan Kavramlarının, Reichenbach'ın Epistemolojisi Çerçevesinde Yorumlanması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uludağ, S. (2003). “Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü”. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Uysal, Z. (1999). Demir Metabolizmasında, Demir Eksikliğinde ve Demir Fazlalığında Yenilikler. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 52(3), 157-164.
- Uyar, T. (2016). Astroloji Sözdebilimi ve Toplum İçin Yarattığı Tehditler Üzerine Bir Tartışma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (1), 50-60.
- Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9), 187-201.
- Vakkasoğlu, V. (1984). *İslam Dünya Gündeminde*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Yavuz, S.S. (2005). İlahi İlim Bağlamında İnsan Hürriyeti, Gayb ve Gelecek. *Ekev Akademi Dergisi*, 22, 67-86.
- Yavuz, Y.Ş. (1991). “An”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, 100-101. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yavuz, Y.Ş. (2003). Gayba İmanın Dini temelleri. *Kur'an ve Tefsir araştırmaları-V(İslam düşüncesinde Gayb problemi-I)*(Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi No: 39, ss. 171-179). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Yavuz, Y.Ş. (2022). “Kıyamet Alâmetleri”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 522-524.
Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yakar, H. (2020). Kur’an’da Dağların Oluşumu ve İşlevine Dair Ayetlerin Tefsir Kaynakları ve Bilimsel Veriler Üzerinden Değerlendirilmesi. *Usul İslam Araştırmaları*, 33, 103-130.
- Yalçın, B. (2024). Demir Eksikliği Anemisi ve Demir-Besin Ögesi Etkileşimleri. *Journal of Kocaeli Health and Technology University*, 2(1), 13-29.
- Yurdagür, M. (1994). “Duhân”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 546-548. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi. (2016). *El-Keşşâf*. (Çev. Muhammed Coşkun vd.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar, Şiran Fatih Sultan Mehmet Çok Programlı Anadolu İmam Hatip Lisesini bitirdikten sonra 2017 yılında Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde eğitimine başlamıştır. 2022 yılında mezun olarak, 2023 yılında aynı üniversitenin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır.